

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

Osman Erkin Torfendec
Abdülhak Hâmid Tarhan

5 Şubat, 1861 - 12 Nisan, 1937

12.7.96

Ülkü, bu sayısını, daha dün aramızdan ayrılan büyük şair *Abdülhak Hâmid Tarhan*'ın aziz hatırasına ithaf ediyor.

Cümburiyet Halk Partisinin kültür organları olan Halkevlerimiz, 18 Nisan Çarşamba akşamı, Abdülhak Hâmid için tertip ettikleri ihtifallerle, Türk Milletinin kadirşinaslığına yeni bir misâl verdiler. *Ülkü* de bu sayısıyla bu vazifeye iştirâk etmiş oluyor.

Hâmid, kendi devrinde vazifesini yapmış ve milli edebiyat tarihimize şerefle intikal etmiş çok mesud bir fanidir. Atatürk'ün bü-

yüklüğü ve yarattığı eserin azameti karşısında sanatının çok küçük, çok âciz kaldığını daima itiraf eden Hâmid, inkılâb devrimizin müte-
 rennimi, mümessili olamamakta mazurdu. Gerçi o, geniş ve seyyâl zekâsile bugünün siyasi ve içtimai bütün prensiplerine tamamile bağlı büyük bir vatandaştı. Lâkin, edebî marşinin kuvvetli ananelerinden kurtularak bugünün ruhunu yaşatabilecek yeni bir sanat, yeni bir edebiyat yaratmak, onun için imkânsızdı. Fakat ondan böyle bir iş beklemek de, bizim tarafımızdan, şübhesiz, büyük bir insafsızlık olurdu!

Karanlık, cahil rejimler altında, başka birçok büyük meziyetleri gibi kadirşinaslık vasfını da göstermeğe fırsat bulamıyan Türk Milleti, ancak Atatürk devrindedir ki büyüklerini tanımak ve onlara olan sevgisini izhar etmek imkânını bulmuştur. Binlerce yıllık tarihimizin büyükler ve büyüklüklerle dolu safhalarını bize karanlıklardan çıkarıp öğreten, bize milli benliğimizi tanıtan Atatürk, memlekete yapılan en küçük bir hizmetin bile nasıl takdir edilmek lâzım geldiğini binbir hareketile bize filen anlatmıştır.

Biz bütün bu hareketlerle, en büyük şîârı ve en büyük zevki "adam yetiştirmek" düsturunda toplanan Atatürk'ün izinden yürümüş oluyoruz!

Büyük şairimizin, milli zaferden ve ilk inkılablardan sonra, Yeni Türkiye'nin Ulu Yaratıcısı için yazıp o zaman Dumlupınar Mecmuasında çıkan güzel bir şiirini kendi el yazısıyla beraber negrediyoruz.

بۈيۈك غزآء ، بۈيۈك ظفر بوانقلاب!

بۈيۈك غزآء تغذيه ،
بۈيۈك ظفر تعصب و تسيبه ..

قزى مھظف كمال!

اوت ، جھانده عانت بوي بۈيۈك ظفري
جھان شتون اولد جھنور اونك بوشاه مئزى!
يارين بوسيره ديزر قزى مھظف مئزى ..
قزى مھظف كمال:

دهاي مھظف كمال!

عبدالحق

Dâhii Teceddüde

Büyük gazâ, büyük zafer bu inkılâb!
Büyük gazâ tegallübe..
Büyük zafer taassub - u tesecyyübe..
Gazây - ı Mustafa Kemal!

Evet, cehalete ilmin bu bir büyük zaferi.
Cihanşümül olacaktır onun bu şaheseri!
Yarın bu seyre denir kahramanların eseri..
Kuvayı Mustafa Kemal:

DEHAYI MUSTAFA KEMAL

Abdulhak Hâmid

HÂMİD'E DAİR

ŞÜKRÜ KAYA

« *Ihtiyarlıyorum* » diyordu. Senelerdenberi memleket, muhabbet ve şefkat kanadlarını açmış, onu her türlü ıztırabtan esirgeyordu.

Millet onun üstüne titriyor, menhus, fakat mevud âkubet, bari geç olsun, diyordu. Korkulan, fakat beklenilmeyen kara haber çabuk geldi. Hepimizi matemli bir sükût sardı. « *Dışımızda sükût fakat derunumuzda mahşer* » vardı. Onun tel'in ettiği sükûtu hiç sevmediği sitayişleriyle biz bozduk.

*Yağsın nesi varsa kâinatın
Lâkin bu derin sükût dinsin.*

Herkes hissini, hatırasını anlatıyor ve kendine bir teselli arıyordu.

« Çok severdin; anlattıklarını yaz » dediler. Acı arasında « peki » demiş bulundum. Belki bu ona karşı hürmetkâr bir vazifedir. Fakat mevzuunun büyüklüğü önünde bunun ne kadar güç olduğunu daha yazmaya başlarken anladım. Herşeyi unutmuş gibiyim, hiçbir şey hatırlamıyorum. Ona lâayık birşey bulamıyorum.

O, bizim hepimizin büyük bir şairimizdi. O çok ve çok güzel yazdı. Ben pek az okumuştum. Ben onun, o büyük hayatın ancak son devrinin arkadaşı olmuştum. O az, fakat öz söyler; ben çok dikkatle ve zevkle dinlerdim.

Ben saygı ve sevgide kusur etmemeye çalışırdım, o da iltifatını ve teveccühünü benden esirgemezdi. Ben onu bütün türkler gibi, okumak öğrenir öğrenmez tanıyıştım.

Namık Kemal ve arkadaşlarının Midilli, Rodos, Sakız'daki menfilik - leri veya memuriyetleri akdenizlileri Kemal'e çok bağlamıştı. O muhit münevverlerinin şiir ve edebiyat, siyaset ve felsefesi hep Namık Kemal - den « *Bey merhum* » dan menkul ve mülhemdi. Söylenen her şiir okunan her gazel Bey merhumun ya yazdığı ve yahut sevdikleri idi. Onun man - zum gayızlarını ve küfürlerini yalnızca okumak bile istibdada karşı bir hakaret ve bir intikamdı. Bey merhumun iyi dediği kötü olmaz, kötü dediğine iyi denilemezdi. Evlerde, mekteplerde Ekremler, Hâmidler okunur, ezberlenir; Naciler dile bile alınmazdı; Hâmid'in eserleri, *suparaları* elden ele gezer, şiirleri dilden düşmezdi.

Galatasaray'da Tevfik Fikret edebiyat dersine onunla başladı; onunla imtihan olduk. Fikret için türk edebiyatı öğrenmek demek Hâmid'i bil - mek demektir.

« Muallâ bir derinlik şî'ri Hâmid, şî'ri vecdâver

Darülfünun'da, gençlik arasında, Tevfik Fikret'in, Cenab'ın şiirlerini bilmek bir zevk, bir meziyetti; fakat, Abdülhak Hâmid'i bilmek ve okumak başlıbaşına bir haysiyetti. Biz ondan yalnız şiiri, edebiyatı değil, felsefeyi, siyaseti de öğrenmeğe çalışıyorduk. Tabiatın kanunlarından gelen zulme bile kahrile hücum eden, tabiatın kuvvetlerinin üstüne çıkacak bir hamle ile haksızlığı kâinatın yüzüne hakaretle çarpan yüksek duygulu ve yüksek haysiyetli bir insan ! . .

Herkes insanlıkta herkesle yeksan

Diyeabilen « *Cumhurun Kadrini* » o vakit herkese anlatan büyük bir vatanperver, büyük bir demokrat diye seviyor ve okuyorduk. Çirkinliği, kötülüğü, ölümü ve beşeriyeti mustarib eden maddî ve manevî elemeleri ve hayatın tekazalarını sevmiyen bu şairi, tabiatın ölüm ve ızdırab dilenen diğer bazı şairler ve şiirler gibi hasta, ezgin, bitkin ve bedbin bulmuyor - duk. O hayata, vatana bağlı canlı bir varlıktır. Bizim onda kavuştuğumuz felsefe, kudret ve kuvvet, hayat ve neşe felsefesiydi. Bu felsefesini akide haline çıkarmış ve onu yüksek ve derin bir hassasiyetle binbir şekilde terennüm etmişti. O, zıdlarla dolu bir âlem, bir mahşerdi.

Ezdamın içtimalı verir dehre bir nizam

Diyan bu şair filozofun bazı hayat telâkkilerini bile kendisine hâs büyük bir mâzeret bilirdik. Cumhuriyet senelerinde kulüpte ve mecliste çok görüşür ve konuşurduk. İdeallerimizde tam bir birlik vardı. Vazî - femde beni daima teşci ederdi. Mektuplaşır, telgraflaşırđık. Hastalığımda « *müteessifane müteessir oldum* » diye hatırmı sormuştu. Geçen seneki rahatsızlığında çektiğim bir telgrafa, bana iltifatlı ve teveccühlü cümleler yazdıktan sonra aranmadığından, artık unutulduğundan şikâyetler ederek cevap vermişti; Şikâyette haksızdı; bunu sonra kendisine söyledim. Eğer bugün ölümünde ve cenazesinde bütün milletin gösterdiği teessür ve candan alâkaya şahid olsaydı, kim bilir, o mümtaz tebessümüyle, daima genç ve zinde zekâsiyle gene nasıl zıdlar dolu zarif ve nükteli bir cevap bulur ve söylerdi.

O bizim için gözleri kamaştıran derin bir girdab, gözleri karartan yüksek ve muhteşem bir şahika idi. Kuvvetiyle, zâfiyle, kudretiyle, âcziyle, kemaliyle, noksaniyle tam bir insandı; fakat, büyük bir insan.

Gene Fikretten mülhem olarak diyebilirim ki :

O ecramiyle, kevakibiyle, avalimiyle, sitare ve şümusu ile kendi kendine yaşayan ve yanan bol ışıklı, bol hararetili bir güneşti : sönmedi, yandı.

*Nazardan olduysa dur olur mu hatırdan
Ki irtihaldedir nezdimizde her saat*

HÂMİD'İN HAYATI

HASAN - ÂLİ YÜCEL

Bir hafta önce, hayat denilen alın yazısının bitim noktasını koyup bizimkinden başka bir diyara göçen büyük şair Abdülhak Hâmid'in şahsında, kendisile beraber, ömrü bir asra varan bir devir de yıkılmış, göçmüş bulunuyor. Bundan 98 sene önce doğuşuna tarih olan bu devre, Tanzimat'tır. Şarktan yüz çevirip garbe yükselmek hareketi olan Tanzimat, kanmamış Osmanlı Devletinin yıkılmasını önlemek ve payandalamak için Reşit Paşa'nın bulduğu bir siyasi tedbir şeklinde başlamıştı. Tanzimat'ın ilânından sonra 19 yıl yaşamış, fakat muhtelif fasılalarla altı defalık iktidar mevkiinde ancak altı buçuk sene kadar bulunabilmiş olan Reşit Paşa'nın canlı eser olarak bıraktıkları arasında siyasette Âli ve Fuat Paşaları, fikir ve edebiyat alanında ise Şinasi'yi zikredebiliriz. Yandan ayrılmış saçları, uçları kesilmiş bryıkları, traşlı yüzü, yüksek kolalı yakası ve dik duruşile, fakat yalnız bu kadarla değil, kafasının içile de şark kültüründen yakasını kurtarmamış olan Şinasi, böyle olanların bizde ilki sayılabilir.

Namık Kemal, Recai Zade Ekrem ve en küçükleri olan Şinasi, Sami Paşa Zade Sezai gibi Abdülhak Hâmid de Şinasi'yi bu yeni fikir ve edebiyat kafilesinin önderi bilmışti.

Senin ey sakı mürifet säye
Bağlar çıktı berk-ü bîrindan

Nevbenev cime ettiler ilbas
Şir-ü inşaya çok mukalifdler :

Sen fakat eyledindî vazı esas
Goldî senden vucude mücîdler.

Öyle bir mekteb eyledin bünyad
Çıktı tilmizler bütün ustad

1884 nisanının 15 inde söylediği bu sözlerle hayatının son demine kadar süren hükümleri arasında Abdülhak Hamid hiç bir değişiklik yapmadı. Daima, Şinasi'ye hitap ederek :

İki efrîştedir cenah küşa
Cibeteynin Kemâl ile Ekrem.

Bahsederken Kemal-ü Ekrem'den
Onutulmaz biri Sezaidir.

kanaatini tekrarladı.

Edebiyyat, o dem mezârîstan

Anı sen eyledin baharîstan

Demekten vaz geçmedi.

Netekim bir mektubundaki şu sözlerde aynı bağlılığı göstermek bakımından mühimdir :

«Hayali ebediyet temessül ve karşında Kemal ile Ekrem ve Sezai-

den ibaret bir sima teşekkül ederek muhit olduğu marifet ve hakikat kâinatına müteveccihen nefsimi rehayabı irtika buldum. Ne büyük mazharıyet!....>

İşte başta Şinasi olmak üzere Kemal, Ekrem, Sezai ve Abdülhak Hamid'den mürekkep olan bu edebiyat burcunun, son ve en parlak yıldızı söndü. Zaman içinde bizden çok uzakta kalan yüksek varlıkların, biz şimdi, yokluk denen boşlukta uzayıp koşan ışıklarını görüyor ve onları rasat etmeğe çalışıyoruz.

Tefekkür aynı duadır mükemmel-ü megrub

diye Abdülhak Hâmid'i, bu gece

Gecelerden sıyahdır bahtın

demekten vaz geçirecek bir samimiyet ve harartele yad ediyor, hatırasını yaşayıp yaşatıyor, bir kelime ile onu düşünüyorum. Bu düşünişte, *Arsiller*'inde bile semavî olan büyük şairle beraber yükseliyor, parlıyor, yanıyor ve güneşleşiyoruz. Büyüklere yaklaşmak, birazda büyüklüğe yaklaşmak değil midir?

Bu kadar yükselmek yeter. İnelim, bugün varlığını ceste ceste kendine kalbetmeğe başlayan toprağın üstünde aziz şairi, Abdülhak Hamid'i bulmaya çalışalım:

Onu yer yüzünde bulabilmek için evvelâ doğmadan önceki hayatından başlamalıyız. İnsanların pek çoğuna şu ve bu bakımdan hasas davranan tabiat, bu mahlûkunu daha dünyaya gelmezden evvel zengin imkânlarla bezemiştir. 86 yıl ona hizmet eden uzviyeti olduğu kadar aynı yaş olgunluğunu gösteren maneviyetinde de Hamid, atalarına çok şey borçludur. Nev'in hafızası demek olan atavizm, Hâmid'den hemen hemen hiçbir varını esirgememiştir.

Ailesi, her ferdi nesilden nesile geçecek kıymette iz bırakabilmiş bir soy silsilesidir. Hâmid'in babası Hayrullah Efendi, ilim ve irfan sahibi bir adamdır. Tanzimat devrinin Reşit Paşa tarafından kuruluşle başlanan kültür hareketlerinde Hayrullah Efendi, ilk safda çalışanlardandır. Maarif Müsteşarlığı, Nazır vekilliği, Tıbbiye Nazırlığı, Meclisi Valâ azalığı, Encümeni Danış ikinci reisliği, elçilik gibi vazifelerde bulunmuş; büyük Osmanlı tarihi, tıbbîa dair tercümeler, az, fakat öz sözlü şiirleri kendisinin şahsiyeti hakkında bize bir fikir verebilir.

Hayrullah Efendi'nin babası, yani Abdülhak Hâmid'in büyük babası Abdülhak Molla da mühim bir adamdır. Abdülhak Molla, Sultan Mahmud devrinin yüksek şahsiyetlerinden biri idi. Hekimbaşılık etmiş, reisülemelik rütbesini kazanmıştır. Âlim, zarif, şair ve nüktedandır. Abdülhak Molla'nın kardeşi Behçet Efendi hekimbaşı olduğu gibi anasının babası da Hayrullah Efendi de hekimbaşılık makamına yükselmişti.

Dedesi üleamadandı, Divanı hümayun hocalarından Mehmet Emin Şükûhi Efendidir. Bu geniş akraba zümresinin malûm olan ilk ceddinin kabri eyice uzaktadır. Mısır'da bu zatın ismi «Abdülhak Sünbati olup rütbesi ziyaretgâh ve kendisi oraca veliyullah» sayılırmış.

Hâmid'in ailesi içinde dikkate ve hürmete değer kadınlardan biri, şairin büyük annesi, yani Abdülhak Molla'nın refikasıdır. O devrin en kibar ve yetişkin ailelerinden birine mensup olan bu hanımefendi, saydığımız erkekler kadar Hâmid'in doğmadan önceki hayatında müessir olmuştur. Bununla beraber kendisine doğrudan doğruya varlığından varlık vermiş olan kadın, hiç şüphesiz annesidir. Hâmid'in, *Sahra*'sında tasvir ettiği serbest hayat içinde doğmuş, Çamlıca'da köşk komşuları Kazasker Ferid Efendi'nin evinde doğmuş büyümüş olan bu (Münteha) adlı kız esircilere satılıp İstanbul'a geldikten sonra Hayrullah Efendi'nin kalbini esir edecek ve onu satın alacak kadar bedence kemal ve ruhca muvaffakiyet göstermiştir. Şair *Valdem*'de annesile babasının neseblerini şöyle anlatıyor:

Birinin nam-ü şanı bir tarih
Birinin hânedânı efsane.
Oğlunun nesli pür fer-ü ziver
Ufku bir harfı dördüür.
Kızın eodadı hak-ü hâkister

Karlar altında bir şebi medfun.
O oğul validem o kız da ninem.
Birinin aslı bir geniş mazi
Birinin aslı bir büyük nişyan.

Sevgilisine *Makber* gibi bir mezar inşa ve inşad eden şairimiz, anasının da çehresini bu renkli satırlarla hayalimize çizmişti:

Validem ümmiyeydi, ümmiyenin
Var idî ezberimde bir çok ilm
Konuşurken sıyâkı hâle göre
Öyle eş'ar okurdu mürtecilen
Ki sedasınaki halîvet ile

Tarzı takriri dilpezirenden
Sanki bir kat daha olurdu melih
• Neme lâzım benim o gonoei ter
Bana gönlümdeki bahar yeter. •
Gibi eş'ar ile terennüm eder.

İşte, *Makber*'ile Türk edebiyatında büyük bir mimar ve *Valdem* inde şair içinde ressam bir sanatkar olan Abdülhak Hâmid'in annesi: ümmî, fakat ârif bir kadın.

Hâmid, bu ana ile biraz önce anlattığımız gibi Hayrullah Efendi'nin izdivacından, yani maddî ve manevî imtizaçtan hasıl olmuştur. 1851 şubatının beşinci günü, uzunluğunu ölçmek mümkün olmayan irsi ve nesli hayatının bir dönüm noktası ve 86 yıllık ferdi hayatının başıdır. Çünkü oğün, Abdülhak Hâmid, küçük varlığından beraber getirdiği büyük kuvvetleri içinde saklayarak, kalabalık bir aile muhitinde büyüyor. Devrinin pek çok büyük adamlarının devam ettiği hekim başı ailesi, uçmadan duramayan bu mahlûkun yuvasıdır. Daha dört, beş yaşında iken o zamanın şeyhülislâmı Saadetin Efendi'ye kadar bir çok kıymetli insanların kolları arasında ve kucaklarında haşarı bir toğan yavrusu gibi sekip duruyor.

O devre göre bir çok yüksek şahsiyetleri gören ve tanıyan bu büyük çocuk, gönderildiği bir mahalle mektebi ile bilâhara midillisine binerek gittiği Hisar rüştiyesinden bir türlü haz edemedi. Bir mektebi edebî gibi olan evinde büyük insanlara muhatap olan Abdülhak Hâmid, oradaki hocalarını çok küçük görmüş olsa gerek. Hatıratında bu mekteplerden memnun kalmadığını açıkca söyler.

Bundan sonra tedrisat, o zamanın usulünce arabca'yı esas aldığı için Hâmid; emsele, bina ve maksud okumaya başlıyor. Muallimi Evliya Hoca ismindeki bir sarıklıdır. Bu Evliya hocanın da Hâmid'e muallimlik etmesinden başka kerametini bilmiyoruz.

Daha sonra Hâmid, meşhur Hoca Tahsin Efendi'nin talebesi oluyor. Tahsin hoca, nev'i şahsına münhasır, asrını aşmış bir adamdır. Edebiyatla, ruhiyatla, felekiyatla uğraşır, katı düşünceli ve tok sözlü olgun bir zekâ idi. Bizde ilk defa (psiholoji) adile ruhiyat kitabı yazan odur. İşte Abdülhak Hâmid daha pek küçük yaşta bu zatın - kendi tabiriyle (telami-zei na mevsim) inden oluyor.

Hâmid adını daima hürmetle yad ettiği hocasının verdiği klâsik derslerden daha çok onun dersi arasında okuduğu şiirlerden zevk ve lezzet aldığını söyler. Hâmid, sünnet oluyor ve on yaşında iken ağabeyi Nasuhi Bey ve Hoca Tahsin Efendi ile beraber Paris seyahatleri takarür ediyor. Deniz yolunda dehşetli bir fırtınaya tutuluyor. Hâmid, gökle deniz, bu iki sonsuzluk arasında İstanbul'da bıraktığı sevgililerini düşünmekte... Hatıratında diyor ki: *«Bulutların, dalgaların arasında onların hayallerini görüyor, uçan martılardan hal ve hatırlarını sormak istiyordum. Gözlerimden yaş gelmiyor, fakat düşüncem ağlıyordu ve galiba kendimde farkına varmıyarak şairliğe hazırlanıyordum.»*

Roma'ya uğrayorlar, bir ay kadar kalıyorlar ve Hâmid oradan pek hasretli ayrılıyor. Nihayet Paris'e geliyor ve (Ecole Nationale) e yatılı talebe yazdırılıyor. Bu başboş çocuk, mektebin askerî inzibatına tahammül edemiyor, gece talebeliğini sevmiyor, hattâ bir iki defa kendini pencereden atmaya kalkarak bu sıkı ve kayıtlı kuyutlu yaşayıştan ölümle kurtulmak istiyor. Talebeliğini nihariye çeviriyorlar. Bu defa da yatılı talebeliğini arıyor. Büyük bir ruh taşımak, çocukluğunda bile ne güç!...

Hâmid, Paris'te mücerret bir halde, basit bir çocuk gibi yaşamadı. İstanbul'da olduğu gibi orada da en yüksek mahfeller ve şahsiyetlerle temas etti. Sefir Paşa her pazar onu alır, gezdirirdi Ağabeyi onu en lüks lokantalara, en güzel okullara götürürdü. Babası Paris'e vazife ile geldiği zaman temas sahası büsbütün genişledi. Muhtelif vesilelerle akranı olan, olmayan erkek, kadın, büyük ve küçükler arasında bulunuyordu. Omnibüsde göz aşinalığı hasil olan mini mini bir yaşayışla sonraları sırdaş bile olmuştu.

Hâmid, yalnız böyle şahsi tanışmalarla kalmamıştı. Şehrin ehem-

miyetli binalarını, müzelerini, âbidelerini geziyor ve görüyordu. Bu itibarla onun devam ettiği hakiki mekteb, Ekol National değil? çocuşile büyüğe, binaları, caddeleri, heykelleri, köprüleri ve tiyatrolarile bütün Paris'ti. Bunu anlayan babası, oğlunun bir buçuk senelik tahsilini yeter görmüş olacak ki Hâmid'i mektepten aldı.

Paris'te Hâmid'e yakından tesiri bakımından biraderi Nasuhi Beyi tanımalıyız. Sarığeile hoca, kılıcı ile erkânsharp, külâhile derviş, kalemi. le şair, fakat bütün bu ayrı manzaralar altında daima her bir mütefekkir olan Nasuhi Beyi Hâmid şöyle anlatır:

« Bir fransız felezofundan ders aldığı için hem alafranga bir felsefe saz, hem de tarikati nazeninde bir ehli niyaz idi. »

Bu geniş düşünceli ağabeyin Hâmid üzerinde ahlâk ve itikat sahasında derin izler bıraktığı şüphesizdir

Paris'ten Viyana'ya oradan İstanbul'a dönen Hâmid, hatıratında diyor ki:

« Ben, iki sene zarfında artık büyük adam olmuştum. Büyük penbe yalı, muazzam divanhaneleri, salonlar, odalar, bahçedeki sedler, havuzlar hep küçülmüş, validemden başlayarak evde her kim varsa boyları kısalmış, dadımın vesair cariyelerin yüzleri buruşmuş görünüyordu. » Hâmid'in yaptığı mukayese evi ve evindeki insanlar için değil, asıl Paris'le İstanbul'un çehresi için doğru ve yerinde idi.

Fransızca'yı Paris'te elde etmiş olan Hâmid, koleje giderek ingilizceyi de öğrenmeğe başlamıştı. Hoca Bahattin Efendiden de Arapça ve farscaya devam ediyordu. On üç yaşında iken tercüme odasına hülefa oldu. Bir sene de böyle geçtikten sonra Tahran'a elçi olan babasile beraber İran'a gitti. Oradan farisiyi konuşmaya başladıktan sonra Sâdi, Kaâni, Şevketi Buhari, Hafız onun ruhunda şiir ihtiyacına enis oldular. İlk zevk aldığı edebî mütaleaları fars eserlerindedir. Bizimkileri daha sonra öğrenmiştir. Üç dört sene orada kalan Hâmid, babasının birdenbire vefatı üzerine on dokuz yaşlarında İstanbul'a dönüyor. Maliye, Şûrayı Devlet ve sadarete kalem efendisi oluyor. Bir sene sonra Piri Zade ailesinden Fatma Hanımla evleniyor. *Macerai aşk* bu senelerin mevlûdudur.

Hâmid'in yirmi beş yaşında Paris sefaretini ikinci kâtibi görüyoruz. İki buçuk sene sonra *Nesteren* yüzünden memuriyeti ilga edilerek açıkta bırakılıyor. Golos şebenderi oluyor, oradan Poti'ye naklediliyor, oradan Bombay'a gidiyor. Üç sene kadar kaldığı Bombay'dan hasta refikasını İstanbul'a getirirken genç kadıncağız yolda vefat ediyor ve Hâmid, onu Birut'da defnediyor.

O, Londra'ya gitmek istiyordu. Bu tarihlerde en büyük emeli buydu. Nihayet 35 yaşında iken Londra Sefareti başkâtibliğine tayin edildi. Orada, Fatma Hanım'ın vefatından beş sene sonra da bir ingiliz bayanile evleniyor. ve onunla da 21 sene yaşıyor, o da ölüyor.

Meşrutiyet, Abdülhak Hâmid'i Londra Sefareti müsteşarı olarak bulmuştu. Brüksel sefiri yaptılar. Kendisine teklif edilen Maarif Nazırlığı'nı kabul etmedi. Sefareten tekaüt oldu ve âyan meclisine âza tayin edildi. Mütareke devrinin bir kısmında hayatının hiç bir anında görmediği büyük sıkıntıları çeken ihtiyar şaire cumuriyet himaye kanadını açmakta bir an tereddüt etmedi. Şehri kendisine lâkayt kalmadı. Şu kadar söyleyelim ki Abdülhak Hâmid, vefat ettiği zaman Cumuriyet Halk Partisi'nin bir mebusu olarak Büyük Millet Meclisi'nin üç devrelik bir âzası idi.

Bilmem bu izahlarla sizi çok yordum mu? ne yapayım, 86 yılın hikâyesini bundan daha kısa anlatabilir miydim: doğdu, yaşadı, ve öldü diyerek. Bu doğru olurdu. Fakat aynı kısa hikâyeye, her insan için bundan başka mıdır? halbuki Abdülhak Hâmid, her insan gibi yaşamadı ve ölmedi. Onun umumiyetten farklı noktaları, yüksekliklerine tekabül eder derinlikleri vardı. Onun ruhunun sathı, arzın kabuğu gibi iniş çıkışlar, irtifalar ve inhitatlarla örtülü idi.

Bu çokluklar, değişiklikler ve tezatlar içinde, tıpkı arzın merkezinde kaynayan ve kaynamakta devam eden ateşli tarafı gibi onun ruhunun da sabit ve yanmağa sebat eden cihetini aramaya başlayalım.

Her insan gibi onun benliğini de aramaya çıkarken ilk düşüncemiz şu olmalıdır: beşerin ruhunu boş bir yazı tahtası veya çamurdan bir heykel şeklinde görüp hariçten gelen intibaların oraya çarpma ile ruhların şekil aldığına inanmak.

Eğer buna inanılırsa, beraber seyahate çıkan veya aynı muhitte yaşamış olanların ufaktefek ayrılıklarıyla aynı insanlar olacağını kabul etmek icabeder. Halbuki aynı dış sebepler, ruhlarda büsbütün başka neticeler doğurur. O halde her ruhun kendine göre bir mukadderi bir alm yazısı vardır. Beni çeken ve ısıtan bir şey, başka birini itebilir ve üşütebilir. İşte ruhlarmızda böyle çeken ve iten ve bunları benimseyen bir taraf bulunuyor demektir. Bu gizli nokta, bizim öz benliğimizdir. Aceba Abdülhak Hâmid'in ruhunda bu sabit nokta, bu öz benlik ne idi?

Şu konuşmayı dinleyiniz:

Lüsyen Abdülhak Hâmid — Beyfendi'de daima bir secret, bir sır vardır. Gizli bir nokta vardır ki o bilinmez, içinde saklıdır. Bana karşı bile o vardır.

Öyle değilmi Beyefendi?

Üstad gülerek

— Hayır, hayır...

— Fakat öyle demeyin Beyefendi... Benden sakladığınız bir şey yok mudur? ben anlayamadıktan sonra kimse anlayamaz. İçinizde be-

nim bilemediğim bir sır vardır. Bu hakikat değil midir? Üstat cevap verir, daha doğrusu cevap vermiyor :

— Eh.. öyledir, doğru olabilir.

diyor.

Abdülhak Hâmid, son zamanlarının en mahremi olan bir insanla konuşurken bile bu sırrı ele vermekten sakınmıştır. Fakat ne olursa olsun biz, ümitsizliğe düşmeden bu gizli noktayı el yordamile aramaya devam edeceğiz.

Düşünce ve hareketlerindeki tezatları eriten tarafa doğru ineceğiz. Çünkü bu mihrak noktasında onun öz benliğine dokunmak mümkün olacak.

Kendinin de hatıratında itiraf ettiği gibi çocukluğunda pek inatçı olan şair, bizce büyüdüğü zaman da bir noktada sabit kalabilmiştir. « *Inad ki makul olunca ismi sebat olur.* » diyen Hâmid'in benliğinde bu itibarla, belki şuurunun altında işleyen kuvvetli bir inhimak, değişmez bir temayül vardır: o da hayata ve güzelliğe karşı duyduğu ihtirastr.

Hâmid, güzelliğin arkasında koştuktan ve koşarken kan ter içinde kalsa bile hayattan zevk almak ve zevk alamadığı zamanlarda bile yaşamaktan bir an vaz geçmedi. Yüksek kıymetler içerisinde hakikati daima şüphe ile gördü, hayra takdirle seyirci kaldı, fakat tabiatı, tabiat içinde insanı ve insanlar arasında kendisini daima sevdi ve bunlardan hiç ayrılmaksızın ömür sürdü. Ölüm, irade, allah gibi büyük meselelerde Hâmid büyük bir şüpheci: bir septik kaldı; bunun için... Namık Kemal'e hakkında miskin dedirtecek kadar hareketsiz ve faaliyete geçmeyen bir lâkayt görüldü, bunun için... hürriyeti, vatansı, insanı ve tabiatı bütün mukaddeslerini hayata bağlayarak ve ona irca ederek sevdi ve bu sevgisini eserleriyle yarattı, bunun için...

Hayata çok bağlı olan şair, onu daima güzel buldu, her şeklinde, en müşteki anlarında bile hayatı güzel gördü ve ölümün çirkin olmasına rağmen hayatla alâkası bakımından düşündü ve yazdı.

Bir gün bana demişti ki:

— Ölümünden korkmıyorum, fakat öğreniyorum. Ne yapalım ki hayata bir münteha olduğu için ölünceye kadar onu düşünmeğe mecburuz.

Doğru söylüyordu. Ölümü düşünemilmek bile hayatın mevcudiyetine bir delildir. Yaşamak, her şeye rağmen yaşamak. Hâmid'in hayatı ve şuru bu idi.

Birgün Süleyman Nazif, malûm mübalâgasile üstada lâyemut oluştuktan, kendisine ölümünden sonra ebedi bir hayat mevut bulunduğundan, şairi âzamın ilelebet hatıraı enamda var olacağından bahsettiği zaman Hâmid, bu fâni hayatın bir dakikasını o ebedi hayatın hepsine birden değiştirmeyeceğini ifade etmişti.

Bu hayat aşkı, onu büyük bir egoist yapmıştı. Belki bu dahiyane

hodbinlik hayatını uzatmış, fakat hayatı uzadıkça hodbinliği artmıştır. Bu hali çocukluğunda başlar. Nefsine itimadı buradan gelir. Kuvveti burada kaynağını bulur. Şairliği buradan çıkıp taşar.

« *Temeddühe hamledilse de ikrar edeceğim ki ben her şeyi kendi kendime, hattâ kendi nefsimde öğreneceğime bile mutekt bulunuyordum. Mutekidi ilhamı semavî ve nihayet derecede hassas ve hususile sevdâvi idim.* »

Tahmin buyurunuz ki bu sözler Abdülhak Hâmid'indir.

Onun diplomat, ince, zarif, kibar, çok zamanlar sakit, daima etikete riayetli oluşu, ruhunun iki ayağı üstüne dikilip şahlanmış tarafına giydirilmiş parlak bir üniform, sık bir fıraktı.

Hâmid'in bir çok değişmelerine rağmen batnında daima aynı kalan bir tarafı olduğunu *Nazife*'ye yazdığı mukaddemenin şu satırlarında da görebiliriz:

« *Birde nasıl diyeyim?.. görüyorum ki bundan kırk sene evvel ben neler düşünüyorsam halâ o düşünceler içinde imişim: eski hava ve heves baki, hamiyet ve hamaset baki, eski istidat ile bugünkü inhitat, teve - mane bir mahremiyetle bir noktada mülâki ve baki. Kusur çok, sukut yok.* »

Hâmid, hiçbir zaman düşünmedi. İhtiyarlık bile onu öne doğru değil arkaya doğru eğdi. Geçen seneki Dil Kurultayı'nda, Türk Milleti'ne getirdiği saadete minnettar, memlekette yaptığı büyük inkılaplara hayran ve yüce varlığına ve şahsına her zaman hürmetkâr olduğu büyük şefimiz Atatürk'ün huzurundaki müeddeb ve kibar oturuşu, şimdi gibi gözümün önünde.

Abdülhak Hâmid, Atatürk'ün yüksek şahsında ve onun yarattığı cumuriyet devrinin ruhunda en aziz ideallerinin tahakkukunu görmüştü ve bunu her zaman imtinanla söylerdi. Cahil, softa, miskin tekyenişin ve hunhâr müstebide karşı duyduğu kini ancak cumuriyet devrinde teskin edebilmişti.

Yarım asırdan fazla bir zaman önce yazdığı *Bir va'ize bir mev'ize* de söylediği, hattâ haykırdığı şu ateşli sözlere bakın:

Ey beşer çehreli hayvan, heyhat
İlm-ü irfân iledir zevki bayat
Onu hiç kullanamazsan, nâdân
Neye vermiş sana nutku yezdan?
Neye geldin bu cehâna söyle
Düşünüb durmak için mi böyle?
Kimseye fâiden olmaz şunda
Ya niçin mâiden olsun bunda?
Maksadın görmedeyim azm-i cenan,
Ya niçin eylemedin terki cehan?
Vatan-ü milleti bilmem dersin.

Ya niçin kendine âdeim dersin.
Halk için hubb-ü vatan imandan,
Sence ser'l mi değil hubb-ü vatan.
Neye dersin o diğer mânâdır?
Yani mazmunu vatan ukbâdır:
Vatanı zâhiri sevmezsen sen
Ne demek hubbu mahall-ü mesken?
Bunda her şeyi desem şayandır
Yaradan haksâ yapan insandır..
Medeniyyet ne diyorsun bilmem,
Medeniyyet yaşamaktır, sersem!..

Bu okuduğum mısralarda feci vaziyette bulunan muhatap, softa idi. Şimdi dervişe hücum ediyor:

Dinle gel ey rehrevî gâflet refik
Şimdi temeddün yolu eslem tarik
Bilki inadındaki israra hep
Alemlî seyretmediğindir sebeb.
Ferdî kıyas eyler isen devlete
Söylediğim aid olur millete.
Milleti teşkil kulan ferddir.
Merd ise o kavmi dahi merddir.
Faidesiz yolda olursa musırr
Hem mutazarrırdır o hem bir muzır.
Tekyede can atmadasın hizmete
Var mı bunun menfaati ümmete

Kendin için var diyelim menfaat
Milletine etmemiş hiç merhamet.
Memlekete savlet ederse adûv
Def'ine kâfil mi olur hay-ü hüv
Hizmet ise, milletine hizmet et!..
Şeyhine de söyle, bunu himmet et.
İşte bu yol hem sana gayet müfid
Hem de vatan senden olur müstefid
Cayı karar eylediğin tekyegâh
Hayrın için sandın ise vah, vah...
Söylediğim hayrın içindir beman
Bunda delilin benim ancak zaman.

Rize'de iken 1297 de yazdığı ve sansürün en güzel yerlerini çıkardığı bu uzun manzumeden dört sene önce kaleme aldığı *Liberte* isimli haile ise istibdat faciasını tasvir eden bir eserdir. Yazılış tarihi olan 1293, hepimizin hayalinde imparatorluk tarihinin en karanlık bir devresinin perdesini açar. Bu trajidideki şahıslar, remzidir ve fransızcaları ile sahneye çıkarlar. *Liberte* sarayda bir kız; *Nasyon*: *Liberte*'ye aşık bir genç; *Liberal*: Mithat Paşa'yı temsil etmek suretille başvekil; *Hen entrik*: hükümdarın nedimlerinden bir papas; *Trahizon* ile *Entere*: saray müşürleri; *İnyorans*, *Ambisyon*: bir prens, bir şehzade, *Pres*: matbuat bir sersem, ve bunların hepsinin üstünde, hâkim, müstebit bir hükümdar *Despot*.

Tahlişim mümkün; lakin
Bu ugruda dökülecek kan ister.
Yani hürriyetim harp ile mümkün.
Göz yaşıyla biten nahlî emelim
Şimden sonra kan ile beslenecek!

Bunu söyleyen *liberte*'dir.

Ya gönlüm *Nasyon*'a merbut iken
Vüendum başkasının olmak, neden?
Ya hükümdarımız bukadar âdil
Bilindiği halde karinasına
Kapılarak hülûgülere muâdil
Zulümlerle halkın fenasına
Çalışmak neden iktiza ediyor?
Neden bir şahsın husulü merâmı
Yolunda bir millet kurban gidiyor?

Abdülhak Hâmid, vatan sevgisini, yalnız istibdat düşmanlığını söyleyerek değil, vatanın geçirdiği felâketler gibi nail olduğu saadetleri de terennüm ederek bize en kıymetli bir yadigâr olarak bırakmıştır.

93 Rus muharebesini, o zaman yazdığı *Neşide*'sinde, 1297 tarihinde Sivastopol'a gittiği zaman yazdığı *Ziyaret*'inde, 313 Yunan mu-

harebelerini *Orduyu humayunda bir şair*'inde, Balkan felâketini *Vali. dem*'inde, Çanakkale zaferini *İlhamı Nusret ve Yedigâri harb*'ında mütareke fecaatini *Mütareke seneleri* adlı manzumesinde, İstiklâl zaferini *Gıyaben Dumlupınar'da* dile getirmişti. Hayatının son demine kadar bağlı ve saygılı kaldığı Atatürk'e ithaf ettiği bu manzumesinde İstiklâl harbi şehitleri arasına karışmak arzusu ile yanan şairi dinlemek, onun aziz ruhuna millî bir fatiha olacaktır.

Bilirim ben ki şanlı askerler
Kurtaran sizsiniz bu memleketi.
Vatan uğrunda can veren erler,
Sıytınız kaplamakta her ciheti
Ey mübarek ketiybeî şüheda!

Kalbi şimmetledir sizin yeriniz,
Bize, siz şüphe yok ki mahza siz
Zinde bir devlet ettiniz ibdâ.

Hem bu dünyayı, hem de ahireti
Nuru imanla dolduran asker!
Sizin ey askerî zafer peyker,

Sürelim yüz bu haki pâkinize,
İşte âdayı dökdünüz denize!..

Onu levsinden eylemek tathir
Ukde olmuştu sanki çümleliz!

Bilirim aezi gâirânemle
Ki siz olmazsınız bugün mağlub
Bu semâdan inen terânemle
Siz ben olmak isterim mahlûb
Ben neyim? sâlhürde bir gâir,
Nâlezen bir mezârı bizâir.

Susuyorum.

Vatanı istiklâle kavuşturan büyük kahramanın ve onun fedakâr ordusunun düşmandan geri aldığı türk topraklarında şu anda yatan ve varlığının her zerresile o topraklara kalbolmakta hayatının en büyük saadetine eren Abdülhak Hâmid'le, ona hürmet taşkınlığında şüphe olmayan hatıra ve hafızalarınızı baş başa bırakmak için susuyorum.

Sizin, ey kitlel deliri şehir
Bilirim ben ki kaleler, dağlar
Seode eyler hücum - u hamlenize!

Size, ölmüş, nasıl desin sağlar,
Ki bugün siz fezayı hilkatde
Rûhlardan ziyade zindesiniz!
Yüce türkoglu türk olan neferat,
Yücedir hem sizin kumadanınız.
Azametdir demek ki her yanınız,
Ve bu halkın dilindedir nekarat

Bu samârlî şîrû ejderde
Bin kıyamet kopan bu yerlerde
Geziyorken ben ey *Muhammed* türk!
Gökden inmekte bir derin avaz:
Mechû tavsîfidir o harbinizin.
Sana kâfi, demek, mücerred, türk!..

Ka'rı intihâsy ruh efken!..

Ra'şever hiç muhtarip, heyhat!
Umku nisyanâ düşünmek üzre iken
Verdiniz siz o hiçe taze hayat!..

SON ESERİNDEN BİR PARÇA

Abdülhak Hâmid'in son eseri, Kanunî Süleyma'nın, oğlu Mustafa'yı öldürmesi üzerine yazılmış iki perdelik bir piyestir. Şairin, son yıllarının, hattâ son günlerinin meşgalesi bu piyesi olmuştu. Kendi oğlunu, yani Sarı Selimi vâliht ve ihtiyar Kanunî'nin ölümünden sonra padişah yaptırmak için yetişmiş bir insan olan Mustafa'yı babası emrile ve onun işideceği şekilde boğdurup öldürten Hurrem Sultan bu piyesin bir kısmında "Kadın", evlât katili Süleyman da "Erkek" olarak sahneye çıkarılmıştır.

Abdülhak Hâmit, bu piyesile vicdan azâbını tasvir etmek istemiştir. İsmi de "Vicdan Azâbı"dır. Uslûp ve tertip itibarile şair, vicdan azâbında yenilikler yapmıştır. Mevzua göre vezinleri değiştirmiş ve bazı yerlerinde hece vezni kullanmıştır.

Buraya koyduğumuz parça, Süleyman'ın, gördüğü bir rüyayı kendi dilile anlatmasını gösterir. Katil baba, rüyasında bir cismi lâtif, yani bir melek görür. Ahretde, yaptığı cinayetin nasıl bir tesir bıraktığını sorar. Halbuki aldığı cevap, orada böyle bir işden kimsenin haberi olmadığıdır. O halde, ceza ve mükâfat, buradadır. Ceza, nedâmet duygusu; mükâfat, onun hatırdan silinişidir. Mahkeme ise Allahın mahkemei kübrası değil, vicdanın muhasebesidir.

H - A

Erkek

Bana rüyade görünmüş idi bir cismi lâtif;
Ahiretten geliyormuş, işi ettim tarif;
Kimsenin yok dedi ukbâda bu işten haberi!
Ne o maktulü bilen var, ne de katil pederi!
Hâhkın nerde dedim mahkemei kübrası?
Kime raci olacak tecziyemin icrası?
- Dedigin mahkeme vicdanda, nedâmet de ceza!
Kim bilir nerde senin mahdumun.

Uhrevinin bu cevabında olan mefhûmun
Şöyle tefsir ile teşrihi olur zikre sezâ:
Gökten inmekte bu bir maidei istihza!
Anladık tarzı mücazâtı: Nedâmet! Âlâ...
Ya nedir tarzı mükâfat? O da yoktur asla.
O da dünyada gerek..

Yani nedâmet geçecek..

Ki onun geçmesidir sence devayı âcil;
 O mükâfata olursun nail!
 Dârı ukbâda âzap olmamasından o nedâmet geçerek
 Gelir insana bu dünyada biraz hâbî huzur.
 Her ne yapınsa bu dünyada, fazilet, ya kusur
 Yine dünyada kalır tesiri,
 Görülen cürm-ü cezanın bu demek tefsiri.

HÂMİD'İN BİR MEKTUBU

Maçkapalas

İstanbul Halkevi Riyaseti Aliyesine

Muhterem Bey efendi:

Fenadan bakaya intikal eden Ahmed Haşim hakkındaki mektubunuzu aldım. Bu münasebelle bendenizi yad ettiğinizden dolayı minnettarım. Fakat merhuma dair ne söyleyeyim ki kendisine pek ziyade mahabbetlim olduğu için hakkında her ne disem mahabbete mahmûl olacaktır. Bununla beraber istifsarımıza sükût ile mukabele etmeği de muvafık görmediğimden bir şey demiş olmak için muhtasaran arzı cevab edeceğim.

Ahmed Haşim, benim takdirime, nesrinde Cenab Şehabettin'in en mümtaz bir peyrevidir. Fakat nazmında kendisinden başka kimseyi hatıra gelmez. Bence onun mensurelerinden ibaret olan şairliği manzumelerindeki şiirlerinin çok fevkindedir. Eş'arı ise kendisinin şiiri telekki ve tarif ettiği tarzda olmak şartıyla güzel addolunmak lâzım gelir. Kendi ne kadar vefi ise ömrü o kadar vefasız olan bu nadirei zekâ Vatan toprağının beş on sene daha üstünde kalmış olsaydı onu hayatından bizar eden malûliyet öyle nabegâm ve nabehengâm olarak iskat ve iskât etmiş olmasaydı, hiç şübhe etmemelidir ki âtide o muazzam ve muhteşem bir sima olur ve kudreti fatranın ona vadettiği büyüklük daha ziyade meydana çıkmış bulunurdu. Fakat ikrar etmeliyiz ki Ahmed Haşim bildiğimiz halinde bile edebiyat âlemimizi tezyin eden bir şahsiyet idi. Vakitsiz gaybubeti milletin muhiti irfanı için bir hicrandır, bir bedîyat noksanıdır ve bir ümidi istikbâl yıldızının üfulüdür. Siz onun namına olan kadirşinasane teşebbüsünüzle o hicranı tasvir, o noksanı ikmâl ve o necmîdîl'in güzergâhında bıraktığı güzellikleri tarassulla yeniden tenvir ve teşhîr etmiş oluyorsunuz. Tebrik ederim, efendim.

24 Haziran 1933

Abdülhak Hâmid

ABDÜLHAK HÂMİD

İSMAİL MÜŞTAK

1851 senesi şubatın beşinde, karlı ve fırtınalı bir gecenin sabahı, Boğaziçi'nin bir yalısında, tertemiz bir türk soyundan dünyaya gelen Abdülhak Hâmid, nurani mahreki üstünde daima yükselen bir yıldız gibi, 86 yıl âfakı edebimizi aydınlattıktan sonra geçen hafta, arkasında asırlara ve nesillere kâfi bir mirası edeb bırakarak söndü; fani idi lâyemut oldu.

Bizler şimdi burada, bu layik mabedin kubbesi altında, onun âyini yapmak için toplanmış bulunuyoruz, ve cumhuriyet rejiminin milli kültür namına kurduğu 167 mabedde şu dakikada onun adı aynı dua ve sena ile anılmaktadır.

Geçen hafta, İstanbul'da, kara toprağa tevdi ettiğimiz Abdülhak Hâmid, hakikatte, Maçka'daki evinin taş ve tahtadan yapılmış odasını bırakarak münevver türklüğün sevgi ve saygıdan örülmüş gönlündeki öz yerine gitmiştir. Artık Hâmid'i ziyaret için onun ne beşiğini sallayan Bebek kıyılarına, ne ilhamlarına kürsü istigrak olan Çamlıca tepelerine, hattâ ne de kemiklerini saklayan Zincirlikuyu sırtlarına gitmeğe ihtiyaç yoktur. O, şimdi bizim içimizdedir; bir haftadanberi her irfanlı gönül onun mezarı, ve her türk münevveri onun türbedarıdır.

İnkılâp çocukları büyük Hâmid'e gösterdikleri yüksek nimetşinaslıkla bîhakkın övünebilirler. Nasıl ki bu taze neslin feyizli cevherini takdir etmiş olan Hâmid de onu her zaman gurur ve sitayişle anar dururdu.. Nazirsiz bir şefin devri saadetinde inkılâbın mesud günlerini idrâk edebildiği için kendini bahtiyar sayan Hâmid, en samimi kadirşinaslığı yine bu inkılâpta gördü; onun, tabutu arkasında genç ihtiyar, eski yeni, iki nesil aynı vazı hürmetle yürüdü, aynı hissi hicranla hıçkırdı. Bu manzara, milletimizin yalnız necib değil, aynı zamanda edib olduğunun da bir delilidir.

Hâmid'e, sağlığında, layik olduğu tevkir ve tekrimi göstermiş olan kadirşinas inkılâp Türkiyesi onun ölümünü milli matem saydı. Devlet müesseselerinin resmi alâkası millet zümrelerinin şahsî rabtasile elele vererek, bütün türklüğü temsil eden bir kafilê, temiz ve riyasız bir etek gibi, onun mübarek nâşını son meskenine götürdü. Ankara'da Millet Meclisi, onun aziz hat-rasını, ayakta dindarane bir vecd ve sükût ile selâmladı. Bu şuurlu tezahürler heyeti içtimaiyemizin ahlâkî ve medenî tekâmülüne bir işarettir.

En büyük türk, büyükler büyüğü Atatürk, dehası kadar eşsiz olan fazilet ve necabetinin bir nümunei kemalini de Hâmid'in bu son yolculuğun-

da gösterdi. Hâmid'i, seleflerinin hayatlarında uğradıkları maddî ve ma - nevî ihmale düşman görmeğe büyük vicdanı kail olmıyan âlim ve fazıl önderimiz, cevanmerd ve âlicenab bir alâka ile onun ölümünü de tevkir etti ve her faziletli işte olduğu gibi edeb ve irfane hürmet hususunda da millete rehber oldu. Hâmid'in o kadar aşk ile sevdiği ve o kadar heyecanla terennüm ettiği türk vatanını kurtaran el, onun her defasında sonsuz bir bahtiyarlık duyarak öptüğü bu büyük el, nankör muhitlerde can veren cazimi eslâfın âkıbetinden Hâmid'i de kurtarmıştı. Nisyan içinde ölen Şinasi'ye, hüsran içinde toprağa giren Namık Kemal'e nisbetle Hâmid, son kafilei edebînin bu son yolcusu, muhakkak ki, bahtiyar öldü. Şinasi'nin hatırası gibi mezarı da meçhuliyettedir. Namık Kemal, millette ümid ettiği feyzi göremeden, senki kabrının mahzun satırlarını kendi eliyle yazarak, bu dünyadan çekildi. Hâmid ise vatanın hem halâsını, hem de halâskârını görerek ve terennüm ederek gözlerini kapadı. Bolayır'deki mezar Zincirlikuyu sırtlarındaki toprak yığınına kıskansa yeri vardır.

Bu ihtifalde Hâmid için söz söylemek vazifesini kabul ederken ne kadar ağır bir yük altına girdiğimi bilmiyor değilim. Yalnız beni Hâmid'e bağlayan otuz senelik rabıtaî hissiye ve fikriye, ve velinimetî edebimin huzuru maneviyetine çıkmak bahtiyarlığıdır ki bu vazifeyi kabule saik olmuştur; yoksa: «çıkıttım semavate hâk ber ser — indim semavat ile beraber» diyen Hâmid'i bir hitabenin zemin ve zamanına sığdırmak benim kârım değildir. Bu hareket, bence, kıyameti çerçevelemeğe kalkışmak kabilinden bir iddia olur. Maamafih itiraf etmeliyim ki ben kendimi Hâmid mevzuu üzerinde en zengin, en kolay ve en isabetli söz söyleyeceklerin biri sanmakta idim. Daha mektep sıralarında iken hecelemeğe başladığım Hâmid'in mektebinde otuz sene çalıştım. Onun edebî ve hissî hayatına daima yakın, hem çok yakın yaşadım. Sanatının tekâmüllerine tâ yanî başından şahid oldum. Onu en çok görmüş, en çok dinlemiş olanların biriyim. Yazdıklarının müsveddesini, hattâ yazacaklarının kaneveçesini herkesten evvel bana okurdu. Hafızam onun sayısız bedialarile, hayalim onun binbir hatırasile zengindir. Hâmid'i muhasin ve muhasenatta olduğu kadar noksan ve garabetlerinde de tanıdım. Yüzünün kibar ve mânidar takallusları halâ gözümün önünde, sesinin davudî ihtizazları halâ kulaklarımdadır. Böyle olmakla beraber şu dakika hafızam ve hatıram donmuş gibidir.

Hâmid'in tek başına bir edebiyat dersine mevzu olabilecek ve bir kü. tüphanelik tahlil eserlerine materyel verebilecek olan hayat edebisi üzerinde fazla durmayacağım. Buna ne zeminin tahammülü vardır, ne de zamanın müsaadesi.

Binbir delil ve şahidile iddia ve ispat olunabilir ki Hâmid, edebiyatımızda başlı başına birdevrin yalnız alemdarı değil, hattâ sahibidir. Onun

Abdülhak Hâmid Tarhan
5 Şubat, 1851 — 12 Nisan, 1937

fasılasız ve pürüzsüz işleyen dehayı sanatı bize öyle bedialar bırakmıştır ki yarımın tekâmül merhaleleri ne olursa olsun, edebiyatımız medeniye - timizle elele vererek nasıl bir sima ve istikamet alırsa alsın müstakbel nesiller bunları okumaktan hiçbir zaman müstağni kalamıyacaktır. Hâmid'in her eserinde ayrı bir vasfı, ayrı bir tekâmülünün damgası vardır. Ancak hiç şüphe yok ki bunların en yükseği *Makber'le Eşber'dir*. *Makber'le Eşber* ebediyetin malı olmuş iki layemut eserdir. Makber bu günün olduğu kadar yarımın da ızdırab âyinlerinde en hiçkırıklı bir mer-siye okunacak *Eşber'de* bugün olduğu kadar yarımın çocukları da hamiyet ve hamaset neşidelerinin en canlısını bulacaktır.

Ve unutmamak lâzımdır ki Hâmid, *Makber'i* yazdığı zaman yirmi beş yaşında bir genç idi. Bir mezar ve bir matem'in ilhamından doğan *Makber*,deki derinlik halâ başımızı döndürüyor. Bu, bizim acımızdan ziyade Hâmid'in kemaline işaretidir.

Hayat ve sanatın her cephesini terennüm etmiş, his ve tefekkürün her sahasında aynı salâhiyetle gezinmiş olan büyük üstad, yaratıcı uslü - biyle nazım ve nesirde kemal mertebesine varmıştı. Cenab Şehabeddin'in çok doğru bir görüşle söylediği gibi :

«*Makber'in* mukaddemesi edebiyatı mensuremizde, metni de manzu - memizde bir karni cedidin mebdeldir.»

Hâmid'i dinleyelim :

«*En güzel, en büyük, en doğru şiir bir hakikatı müthişenin tazyiki altında hiç bir şey söylememektir. Makber ise hitabet ediyor. İnsan bazı kerre hatrına gelen bir hayali tanıyamaz, o kadar güzeldir; zihninden uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde olan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bu acz ile bir feryad koparır, yahut pek karanlık birşey söyler, yahut hiçbir şey söyleyemez de kalemini ayağının altına alup ezer, bunlar şiirdir.. Makber, makber değil bir türbe, türbe değil bir mabed, mabed değil bir kürre, kürre değil bir fezayı biintiha olmalıydı. Halbuki bir makber bile değil.. Makber nuru ilâhînin indiği, fikri insanınin çıka - madığı bir minber, bir mahşer olmalıydı ! »*

Makber'in mukaddimesinden, gelişgüzel aldığım bu parçanın fikri kadar üslûbu da müceddide delâlet eder.

Yirmi beş yaşında *Makber'i* ibda eden Hâmid'in seksen beş yaşında yazdığı son eserinde aynı dehayı sanatın rüzgârını, aynı kudret ve belâga - tın feyzanını görmek mümkündür. Titrek parmakları kendisine yardım edemediği son günlerinde bile Hâmid, *Makber'le* boy ölçecek, *Finten'e* yoldaşlık edecek bedialar vücuda getirmişti. O gençliğinde ne kadar olgun idiyse ihtiyarlığında da o kadar taze ve zinde kalmıştı.

Hâmid bütün duyguları ifade etmiş olmakla beraber bilhassa ızdırabın şairi idi. Fatma Hanım'ın hicranı Hâmid'i yalnız sanatta değil, ızdırabın

kendisinde de derinleştirmişti. Bu yolda Hâmid, muhakkak ki Fuzulî'yi hem tahassus hem tenevvü itibarile çok geçmiştir. Hâmid'in elemini anlamıyan muhiti, rûbabı sanatından çıkan ızdırab nevhalarını da kavrayamamıştı. Osmanlı edebiyatının medrese kaside nizamı: Hâmid'in edasına da, sadasına da uzun müddet yabancı kaldı. Kulaklar paslı, yürekler riya ile cilâli idi. Hâmid'i anlamak için hassas bir devrin, zeki ve âlim bir neslin gelmesi lâzımdı. Hâmid'in anlamının gecikmesindeki sırrı bunda anlamalıyız.

Hâmid, kendisi kaide yapan ve yaratan bir şahsiyet olduğu için edebiyat kitaplarının kaide ve ananelerine uyamazdı. Sanat yolculuğuna ilk çıktığı günden bu köhne nizamı parçalayan Hâmid, biraz da bu sebeble, anlaşılmamış, hattâ istihfafa uğramıştı. Düşünemezler, kavrayamazlardı ki, o köhne ifade vasıtaları, o dar ve sıkıntılı yazı kalıpları ile Hâmid kendi cihanı tefekküründe dolaşamazdı.

Hâmid, yaşadığı devrin yalnız edebî itiyadlarına değil, dinî itikatlarına da aykırı bir lisan kullanıyordu. Mevhumata tapan bir mütevekkil muhitte Hâmid yepyeni bir felsefe ve bambaşka bir üslûb ile :

Pişimde bu secdegâhı tevhit - Akımda şükû, dilde ümîd

Fevkimde likayî sermediyyet

Zirimde fenayî âdemiyyet

dediği zaman yalnız bu altı mısra bile zamanın fikirlerini dehşet içine atmağa kâfi gelmişti. Mey ve bahçe şairlerinin duyuş ve anlatış seviyeleri Hâmid'in irtifa tahassusuna nisbetle o kadar aşağı idi ki onun bir mezar başında :

Ey yar şu nevbahar sensin - Ben anlıyorum ki yar sensin

Ettikçe nigâh bahrü berre

Birden sanırım ki bazı kerre

Meçcerdeki ruzigâr sensin - Ağlar derim çakbar sensin

Türben görününce anlarım ki

Öldüm bana türbedâr sensin

demesini kavrayamamışlardı. Hâmid'in bir mezar başından ve sevgili bir nâyn siması üstünden göklere yükselttiği bu ses zalim bir akis ile geri dönerek onun kulağına :

Dünyayı beğenmeyen buyursun

Ya sus, ya geber sen ey muacelz

İtabı geldiği zaman yaralı ve matemli şairin :

Lâkin o zaman dönüp derim ben - Dünyayı ben istedim mi senden?

Bildim mi ki hep sitem var onda?

En sonra da bir adem var onda?

diye haykırırız, ve sonra acz içinde:

Koydun ona bir güzel vücudu - Etdin yeri aklımın hududu

İdrakimi senge vakf kıldın
Tuttum seni, üstüme yıkıldın

nazmîle kıvranışı, ve nihayet, tehhevür ve isyan ile :

Yerden bite gayrı mehlükalar - Taşlıkları okşasın sebalar

Yârab bana ıstırab lâzım
Her şeyde bir inkilâb lâzım;

Gökden yere düşmeli dualar - Başdan başa yağmalı belâlar

İhlâlî sukûn için sevâik
Heykeller, ilâheler, hüdalar

Sâfil semâvâtı cây edinsin - Teşhîr olunub ecel tepinsin

Bin velvele, bin kıyamet olsun
Bin zelzele, bir inayet olsun;

Mahşer tozarak mezâra binsin - Çarpıp küreler kırılınsın insin

Yağsın nesi varsa kâinatın
Lâkin bu derin sukût dinsin

deyişi muhitin uyuklu ve uyusuk âleminde bir kasırga karışıklığı, bir küfrü telâş, bir ihtilâl hercümerci yapmıştı. Fakat Hâmîd, artık yola çık - mıştı. Mahdut, fakat zeki ve münevverlerden müteşekkil bir gönüllü kafi - lesile, o, yürüyordu. Nihayet hedefine vardı, ve yeni devrin burçları üs - tüne kendi bayrağını dikmeğe muvaffak oldu. Bu devri ve onu takip ederek son nesile kadar gelen zamanı Hâmîd'e izafe etmek en tabii hakşinaslık ve hakikatseverlik icabıdır.

Maksadım Hâmîd'in tahlili edebisini yapmak değildir. Bunu daha sa - lâhiyetlilere bırakarak, büyük üstadın ahlâk sanatı üzerinde biraz konuş - mak isterim. Hâmîd'in hayat sanatı ne kadar yüksek ise ahlâk sanatı da o derecede mütevazı idi. Hâmîd sitayişten üzüldü, hele kendisine dâhi de - nilmesinden kızarırdı. Yazılarını sevdiklerinin tenkit ve tashihiine arzet - mek onun başlıca zevki idi. Her fikre hürmet eder, her mütaleayı alâka ile dinlerdi. Bilhassa gençliği takdir ve tevkir ile severdi. « Bu yazım hoşuma gitmedi, bana karşı sevgini bir tarafa bırak ta fikrini açıkça söyle ! » mukaddimesile kaç defalar benim bile naçiz fikrimi sormuştu. Hem bu müracaatı o yazıları için vaki olurdu ki ben onları dinlerken zaten gaşi içinde idim.

Hâmîd, bu tavazuunda samimî idi. Esasen onun « tabiatten daha büyük bir âlemi ezdad » olan eserlerinde vasfı müştereki « samimiyet » idi. Hâm - mid'in dehayı sanatı hep bu samimiyet üzerinde işlemiş, eserlerinin en kuvvetli örgüsü bu « samimiyet » olmuştu.

Makber'i Osmanlı edebiyat âlemine takdim eden mukaddimesinde Hâmid :

«*Âlemi edebiyatta bir ahret lüzumdur. Makber o ahretten nişandır. Makber hayatı edebimizin kabristanıdır. Benim zevalımdır*» diyen ve yine o mukaddime : «*Benim -eğer varsa- muhasinim dağların, bayırların, güzel yüzlerin, çiçeklerindir. Seyiâtım benimdir.*» sözile tabiate aşkını söyleyen Hâmid'in gösterdiği tevazu, hakikat bakımından değil, fakat kendi düşüncesi itibarile samimidir. Bu o kadar doğrudur ki eserleri şöyle dursun, Hâmid hususî sohbetlerinde bile en zarif nüktelerini tevazu mevzuları arasından seçerdi.

Tevfik Fikret'in :

Fezâyı lütenâhisiyle, ebbârü celâliyle
Furuğu şüh esbâriyle zulmanı liyalile
Bütün volkanlariyle berku ra'di pârecelâliyle
Şuünü reng rengi inşirahû infialile

mısralarında icmal ettiği Hâmid'in iki şaheseri vardır : Biri ellerimizde dolaşan *Makber*, ötekisi Zincirlikuyu sırtlarında yükselen merkad ! Bunlardan hangisi daha büyüktür tayin edemem !

Yalnız şurası muhakkaktır ki müstakbel nesiller bu merkad gibi o *makber*'i de bizden daha iyi anlayacaklar, Hâmid'in hem *makber*,ini hem merkadını aynı ihtimam ve ihtiram ile gönüllerde yaşatacaklardır. Zaten Hâmid «*Gađub bir şair*» adlı şiirinde :

Ben eminim ki devri hazırda - Yazdığım şeyler anlaşılmayacak

diyerek kendisini gelecek nesillere mal etmişti.

Sözümü bitiriyorum. Tahammül ve nezaketinizi suiiistimal ettim. Affınızı dilerim.

Hitabeme nihayet verirken büyük Hâmid'in huzuru mâneviyetinde, minnettar ve nimetşinas bir şakird itaatile, eğilmeyi kendime borç bilirim.

HÂMİDİN ANTROPOLOJİK TETKİKİ

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

Yarattığı eserlerle türk kültür ve edebiyat hayatında başı başına bir şahsiyet ve bir düşünce faktörü olarak yaşayacak olan Hâmid hakkında aşağıdaki ve kendisinin Biyolojik şahsiyetine aid bulunan tetkiki neşretmekle bu büyük ölünün hatırasına ufak bir hizmette bulunacağımı sanıyorum. Bundan 5 yıl evvel 12 mart 1932 de Hâmid'i Maçka'daki apartmanında ziyaret ve bu vesile ile morfogramını tesbit etmiştim. Bu tetkikim esnasında yanında Bayan Lüsüyen Hâmid ve Bay Mahmud Kemal (İb - nülemin) bulunuyorlardı. Bu müstesna şahsiyetin en ziyade baş morfolojisi üzerinde durmuştum. Başı üzerinde muayyen ve klâsik birçok ölçüler almıştım.

Bütün medenî dünyada, büyük adamların manevî şahsiyetleriyle bu manevî şahsiyetin dayandığı maddî yani uzvî şahsiyetleri tarafsız ve garazsız bir metod ve görüşle tetkik ve tesbit olunmaktadır.

Büyük adamların morfolojisine aid olan bu araştırmalar ve bunlardan doğan vesikalar insanlık tarihinin oluş ve tekâmül yolunu aydınlatacak sebep ve âmillere de büyük bir ışık serpecek mahiyet sakladıklarında şüphe yoktur. Şimdiye kadar muhtelif memleketlerde muhtelif devirlere aid büyük siyaset adamlarının, riyaziyecilerin, naturalistlerin ve ediblerin bu tarz tetkikleri yapılmıştır ve yapılmaktadır. Acele hükümlerden kaçmakla beraber yukarıda söylediğimiz gibi bu vesikaların büyük tarih ve kültür mekanizmasının izahında birgün rol oynayacakları ilim kafasile pek tabiidir.

Filhakika Amerika'da Northampton Üniversitesi Sosyoloji profesörü *Frank. H. Hankins* son çıkardığı kıymetli eserlerinden birisinde « dâhiler kültürel mahiyette her terakkinin esaslı unsurlarıdır ve dahilerin bir ırkta diğer ırklara nazaran daha fazla nisbette tezahür edebilmelerine şahid olunur. » demekte ve aynı zamanda yukarıda söylediklerimizi kuvvetlendirecek şu fikirleri ortaya atmaktadır : « Dâhi adamların antropolojik karakterlerine dayanan bir etüd çok şayanı arzudur. Bu etüd Nordik, Anglo - Sakson, Teuton veya Celte gibi hayali tesmiyelerle iktifa etmiyecek fakat modern Antropometrinin ihatalı ve etraflı metodlarına göre olacaktır » [1].

*

Büyük Hâmid'in başının morfo - antropolojik tetkiki iki kısımdan

[1] *Frank. H. Hankins: la race dans la civilisation 1935.*

ibaret olacaktır. Bu tetkikte I inci tabloyu teşkil eden ölçü ve rakamlar Hâmid'in başının morfogramı'nı vücade getirmiştir. II inci tabloda ise bu ölçülere dayanarak muayyen ve sarîh formüllerle hesap edilen karî - neleri *indice* tesbit etmiş bulunuyoruz. İlk önce bu karînelerin belli başlılarının izahı tetkikin birinci kısmını, Hâmid'in başının müşahedesi ve morfolojik tefsiri de ikinci kısmını teşkil edecektir.

Hâmid'in başı morfoloji görüşü ile yuvarlaktır, yani braki-kafa'dır. Bunu aynı zamanda başın uzunluk ve genişlik kuturlarının nisbeti ile de tayin ediyoruz: Baş karinesi 83.51 dir. Başın irtifa ölçüsü ile uzunluk ölçüsünün nisbeti de bu başın kafa kaidesinden kafa damına kadar olan irtifa'nın yüksek olduğunu göstermektedir. Bu kategori kafa ve başlara antropoloji dilinde *hypsicephale* denir. Hâmid'in burnu ince ve uzundur. Burun karinesi 61.29 dur (leptorrhin). Hâmid'in yüzü ince ve uzundur. I numaralı yüz karinesi 86 dir. (leptoprosop) ; Hâmid başının bu saydığım belli başlı antropolojik karakterleri bakımından Alp ırkının evsafını taşımaktadır. Çünkü Alp ırkının kafa ve baş karakteristikleri, *Brakki-kafalık*, *hypsikafalık* ve *Leptorinlik*'dir. Hâmid'in üzerinde ısrarla duracağım diğer önemli hususiyetleri başının kapasitesi ve muayyen formüllerle hesap edilen beyninin ağırlığıdır: Hâmid'in baş kapasitesini gösteren *Indice cubique* kıymeti 1676c³ dir. Beynin nisbi vezni ise 1402 gramdır. Gerek kapasite ve gerekse beyin ağırlığı itibarile Hâmid'i derhal vasatî kıymetlerin üstünde bulmaktayız.

Hâmid'in canlı başını her gören bu başın yüze nazaran büyüklüğünü müşahede edecektir. İnsan morfolojisi ile uğraşan birçok müellifler yaşayan insanları yapı ve forma bakımından esaslı tiplere ayırmışlardır. Vü - cudun şu veya bu cihazının diğerlerine nazaran faaliyet fazlalığı ile ka - rakterize olan bu tipler dörde bağlanmaktadır: 1 - dimağî tip, 2- teneffüsü tip, 3- hazmî tip, 4- adalı tip.

Hâmid başının umumî forması ile aşikâr bir surette dimağî tipe (type *cérébrale*) dahildir. Filhakika elimizde mevcut bir karine bize etlerin tes - rine tâbi kafa kaidesi ile dimağın inkişafı ile alakadar alın nahiyesinin neşvünema vaziyetini göstermektedir. Bu karine alnın en dar genişliği ile frontal minima başın arka kısmında kulak kemiklerinin hâlemi çıkın - tıları Mastoide arasında alınan genişliğin nisbetidir. Bu karine Hâmid'in başında 82.16dir. Hâmid'in alnının en dar genişliği 112 milimetredir. Fil - hakika Hâmid'in alnının genişliği alın karinesi adı verilen ve başın geniş - liği ile alnın en dar genişliği arasında ki nisbetle de adedi olarak tesbit olunmuştur. Bu karinenin kıymeti Hâmid'de 69.14 dır. Bu itibarla Hâ - mid'in alnı *Eurymetop* - geniş alın katagorisine girer. Hâmid'in morfog - ramına boynu (1730), sağ elinin orta parmağının hakiki uzunluğunu (98), serbes uzunluğunu (83) ve yine orta parmağın son selâmısının uzunluğunu (28) ilâve edeceğiz.

Nihayet Hâmid'i mizaç itibarile, geniş hatlarile, *hedonist* denilen kategori'ye sokmak kabildir. Hâmid'in morfolojisi, gözlerinin mânası onu *ergastik* dediğimiz cehit ve cidal mizacımdan ziyade, kendi dünyasına çe. kilmis; dış âlemi, kapakları geniş açılmış gözlerle iç âlemine taşıyan ve orada tekrar yaratmağa uğraşan hâzır hedonist mizaçta gösteriyor. Hâkikaten Hâmid'in fisiyonomisinde ergastik tipin tam iradeci mânasını taşıyan adalı takallusları görmüyoruz. Hâmid dünyayı .yüksek mânada seyredenlerdendir. Başında adalı sisteme mukabil, asabi sitsemin galebe çalmasını kafa ve yüzünün Serebral tipe dahil bir morfoloji göstermesi ile de anlıyoruz.

Fisyolojik olduğu kadar estetik mahiyette bulunan bütün bu karakterlerin yekûnu Hâmid'in başını morfolojik ve fonksiyonel yüksek bir tekâmül merhalesine sokarlar.

Yalnız unutmıyalım ki bu karakterlerin yalnız başına *Genie*'yi izah edeceklerini düşünmüyoruz. Esas âmili yani *dimağ* yapısını daha eyice kavrayamıyoruz. Yalnız yine unutmıyalım ki insan bütün organizma'sı ile düşünür. Bu organizma aşağı: insan tiplerinden ve maymun formalarından uzak olduğu nisbette uzviyette daha çok mütakâmil ve inceleşmiş bir haldedir. Ve böyle olunca da bu merhaledeki uzviyetin dimağı kaba cazibelerden kaçır, tehyyülcüyetini daha çok mümtaz düşünce şekillerine hasreder ve bu suretle yüksek bir kültür ve medeniyein ihtiyaçlarına cevap veren telâkki ve duygular yaratır. Diğer taraftan deha pek muhtelif şekillere bürünebilir. Bu jeni iyiye veya fenaya dönebilir. Bu jeni kaba ve düşkün sevkitebiller hizmet edebildiği gibi en asil eserleri de yaratabilir. Ve işte jeni sahibinin *bünye* ve *mizacı*'dır ki kendisini bu veya öteki yola sevk ederler.

83.51	Baş karinesi <i>Indice céphalique</i>
65.98	İrtifa uzunluk karinesi <i>Ind. hauteur - longueur</i>
79.01	İrtifa genişlik karinesi <i>Ind. hauteur - largeur</i>
86	Yüz karinesi <i>Indice facial I.</i>
50	Yüz karinesi <i>Indice facial II.</i>
61.29	Burun karinesi <i>Indice nasal.</i>
69.14	Alın karinesi <i>Indice frontal</i>
74.67	Alın ve yüz genişlikleri karinesi <i>Ind. fronto - zygomatique</i>
68.42	Burun tebarû karinesi <i>Ind. nasal antéro - postérieur.</i>
66.67	Yüz ve altçene genişlikleri karinesi <i>Ind. jugomandibulaire</i>
100.78	Baş - yüz irtifa karinesi <i>Ind. céphalo-facial vertical.</i>
108	Baş - yüz genişlik zaviyesi <i>Ind. céphalo - facial transversal.</i>
85.19	Nutuu halemiler - baş genişliği karinesi <i>Indice bimastoiden-transversal.</i>
81.16	Nutuu halemiler - alının darlığı karinesi <i>Indice bimast - frontal mn.</i>
92	Nutuu halemiler - yüz genişlik karinesi <i>Indice bimast. - bizygomatique</i>
45.57	Kulak karinesi <i>Indice otologique.</i>
56.5	Kulak imtidadı <i>Étendue de l'oreille</i>
1076	Kafa kapasitesi <i>Indice cubique.</i>
1402	Beynin vevzı <i>Poids du cerveau.</i>

Tablo 2

194	Başın en büyük uzunluğu <i>D. antéro-post. Maximum.</i>
162	Başın en büyük genişliği <i>D. transvers. Mz.</i>
128	Başın irtifası (kulak d. breg.) <i>D. auriculo - bregmatique</i>
112	Alının en dar genişliği <i>D. frontal minimum</i>
150	Etmaceıklar arası genişliği <i>D. bizygomatique</i>
100	Alt çenenin arka genişliği <i>Largeur bigoniaque.</i>
100	Çene - zaviye kutru <i>D. gonio - mentonier.</i>
138	Kafa kemigi memo çıkıntıları arası genişliği <i>Largeur bimastoidienne.</i>
129	Burun kökü - çene kutru <i>D. nasion - gnathion.</i>
76	Burun kökü - dudak kutru <i>D. nasion - prosthion</i>
62	Burun kökü - burun altı kutru <i>D. nasion - sous - nasal.</i>
26	Burun tebarüzü <i>Saillie du nez.</i>
28	Burun genişliği <i>Largeur du nez.</i>
21	Burun ucu genişliği <i>Bout du nez.</i>
38	Burun kanalları Atte du nez
39	
29	Göz kapaklarının iç açıklık mesafesi <i>Bipalpebrale interne</i>
91	Göz kapaklarının dış açıklığı <i>Bipalpebrale externe</i>
52	Ağız genişliği <i>Largeur de la bouche</i>
26	Alt çenenin çene dudak irtifası <i>D. gnathion - infudentale</i>
79	Kulağın uzunluğu <i>Hauteur de l'oreille</i>
38	Kulağın genişliği <i>Largeur de l'oreille</i>
580	Başın ufki çevresi <i>C-reconférence horizontal</i>
1730	Boy <i>Taille</i>

Tablo 1

SANATKÂR HÂMİD

VEDAT NEDİM TÖR

Türk gençliği çok kerre ağır bir ithamla karşılaştı: kıymet bilmemek! Türk gençliği eğer kıymet bilmeseydi onun, Hâmid'in ölümü etrafındaki bu *spontané* ve devamlı heyecan ve alâkasını nasıl izah edebilirdik ? Türk gençliği, kıymet bilmiyor değil, kıymete kıymet biçmesini biliyor; yani kaliteli kıymetlere bağlanıyor; yani kafasında iyiyi kötüden, *médiocre*'u *sublime*'den ayırd edebilecek bir mihenk taşına malik olduğunu ispat ediyor. Bu, onun entellektüel rüştünü gösteren bir delildir.

Ankara Halkevi'nin Hâmid için hazırladığı bu akşamda bana da bir vazife vermek suretiyle şahsıma karşı gösterilen yüksek teveccühe lâyık olamamak endişesi ve korkusuyla asıl mevzua geçiyorum.

Abdülhak Hâmid'in adı, daima « şairi âzam » terkiibiyle ikiz olarak kullanılır. Ne vakit Hâmid düşünülürse, büyüklük mefhumu da, gölgesi gibi, daima onun arkasından gelir. Büyük şairlik, büyük sanatkârlık, adetâ Hâmid'in lâkabı oldu. Bu titri ona veren ne bir Akademidir, ne bir Üniversite'dir, sadece maşerî vicdandır. Acaba maşerî vicdanın Hâmid hakkında verdiği bu kıymet hükmü, ne dereceye kadar doğru ve yerindedir ? Ben, bu akşamki musahabeler zincirine bu bakımdan bir halka ilâvesine çalışacağım.

Büyük sanatkâr denilince ne kast olunuyor ? Büyük sanatkârı vasıflandırabilmek için elimizde objektif ölçüler, kriteriyomlar mevcut mudur ? Mevcutsa Hâmid bu vasıflara malik midir ? Bunu araştıralım :

Her büyük sanatkâr, bir başka âlem, bir başka temperaman, bir « bir defalılık » olmakla beraber, bize öyle geliyor ki, hepsine şamil ve hepsinde müşterek bazı bariz ve karakteristik hassalar da vardır.

Meselâ sevme, yani *entansif duyma*, derin ve geniş heyecanlanma kabiliyeti. Bu, aşağı yukarı bütün büyük sanatkârlara şamil olan bir vasıftır. Bu, büyük sanatkârın öyle ayrılmaz bir vasfıdır ki adetâ onu, son nefesile beraber kaybeder. Sevmek ve sevilmekeyi keyfiyeti, fanî kütleye için sadece bir fiziolojik periodla mukayyet olan bir kabiliyet iken, büyük sanatkâr için adetâ beş duyusuna munzam bir altıncı hassadır. Her büyük sanatkârın içinde bir Don Juan yatar.. Fakat bu Don Juan'ı, bize tanıtılan züppe, âvare, çapkın ve serseri tiplerle asla karıştırmamak lâzımdır. Bu Don Juan, cinsî insiyaklarının zebunu ve kölesi değildir; o ilâhî güzelin, ilâhî iyinin, kemal'in meftunudur. O, çirkinde bile güzeli bulur ve sever. İşte

uzun yaşamış, ihtiyar sanatkarların yanında çok kerre kızları denecek kadar genç ve taze mâşukaların yaşadıklarını gördüğümüz zaman bu gayri-tabii gibi görünen hâdiseyi, mutad telekkimizle izah edemediğimiz için. Dir ki, bu acap çiftelerin karşısında yapabildiğimiz en terbiyeli hareket, hayret oluyor.

Yine büyük sanatkarların hayatlarına bir göz attığımız zaman aşkın çeşitliliğinin ve bolluğunun da büyük bir rol oynadığını görüyoruz. Bir fanii yıpratmaya kâfi gelecek kadar kuvvetli, hummalı mânalı bir maceradan sonra bir başkasının, onu da daha dağdağalı, daha ihtiraslı ve daha ızdırablı bir diğerrinin ve bunları da diğerr bir çoklarının takip ettiklerine şahid oluyoruz. Diyebiliriz ki büyük sanatkarın aşk hayatı daimi bir çıkış ve iniş serisi gösteren bir münhani resmeder. Ve bu münhaninin sonuna, son nefeste varılır. Bu münhaninin zirveleri, sevginin müsbet, muvaffak ve ışıklı safhalarını, uçurumları ise acı, acıklı, ızdırablı ve karanlık devrelerini işaret eder. Öyle ki her büyük sanatkar, sevginin hem pozitif, hem negatif kutbu arasında, yani vuslat ve ızdırab potası içinde curufundan temizlenen bir cevherdir.

Hemen her büyük sanatkar da müşterek olan vasıflardan bir diğerr de « çok görmüş geçirmiş olmaklık » tir. Büyük sanatkarın maddi hayatı kısa bile olsa manevî hayatındaki zenginlik, hareketlilik, çeşitlilik, derinlik ve renklilik, onu, herhangi bir faniden daha uzun yaşamış gibi kıymetlendirir. Büyük sanatkar için zaman, bir mesafe ve satıh değil, bir volümdür. Yalnız buradaki çok yaşamışlık ve çok görmüşlülük, herhangi bir serserinin âvare ve boş hayatıyla karıştırılmamalıdır.

Tabiat denilen o büyük ve mânalı varlığı ve insan denilen o esrarlı ve dâvalı hemcinsini anlamak, tahlil etmek, terkip etmek emeliyle büyük sanatkarın içinde bir türlü huzur ve sükün bulmayan bir *Prométhée* yaşar. Onun içindir ki biz, hemen her büyük sanatkarı, diyar diyar dolaşan, iklim araştıran bir ezeli bezgin olarak tanıyoruz. Büyük sanatkarın ruhunda yaşayan anlamak, bilmek ihtiyacı,ecessüs iştıyacı, merak insiyacı, o kadar dinamiktir ki bunu, ancak çocuklarda görmek mümkündür. Büyük sanatkar, tabiat ve insan karşısında bitmez tükenmez sualleriyle duran bir büyük çocuktur. O, bir şehrin, bir muhitin esiri olamaz; sıkılır, yorulur, sinirleşir; çünkü daima yeni insan, yeni tabiat, yeni muhit, daima yeni yaşama şartları ve yeni duyma ve düşünme imkânları arar. O, her yerde balın: aldıktan sonra kovanına, peteğine giren kocaman bir arıdır.

Büyük sanatkarlarda müşahede ettiğimiz üçüncü vasıf, *bol verimli* - *liktir*. Büyük sanatkar: «eğerr maksud eserse mısraı berceste kâfidir.» cenderesine giremez. Bahar gelince nebat âlemine yeşermekten, çiçeklenip yemiş vermektten, dokuz ayı dolunca hamil kadını çocuğunu dünyaya getirmektten ve Missisipi'yi akmaktan nasıl alıkoyamazsak, sanatkarı da eser vermektten öylece alıkoyamayız. Radyom, şairini nasıl neşrederse, sanatkar

da eserini öylece neşreder ve verir. Zira ondaki yaratma kudreti öyle «elementar» bir unsurdur ki, öyle şahsında mündemiç bir huydur ki ancak canıyla beraber çıkar. Ve onun içindir ki her büyük sanatkâr, ister resim, ister müzik, isterse edebiyat sahasında çalışsın, yalnız kalite bakımından değil, kantite bakımından da daima velût ve verimlidir.

İşte bu sevgi kabiliyeti, bu çok görmüş ve yaşamışlık ve bu bol yaratma kudreti, ya üçü birden yahutta bir eksiğiyle, muhakkak her büyük sanatkârda terkipli elemanlar olarak mevcuttur. Meselâ *Goethe*, bu üç unsurun en had şekliyle kendisinde cemetmiş olan tiplerin başında gelir. Nettekim sanatkâr *Goethe*'nin aşk hayatını, aşk münhanisini tetkik edersek, aşağı yukarı periodik denecek kadar muntazam bir çıkış ve iniş seyri kaydettiğini görürüz. Bir perioda tekabül eden kadınla eser arasında adeta kimyevî bir affinité, deruni bir akrabalık müşahede olunur.

Goethe, aynı zamanda çok dolaşmış, çok gezmiş ve çok çeşitli muhitlerle temas etmiş yani çok şeyler yaşamış bir insandır. Velûdiyet vasfına gelince *Goethe*'nin, başlı başına bir kütüphane yarattığı malûmdur.

Liszt, Lord Byron, Vinci, Balzac, Shakespeare, Hugo, Beethoven, Wagner gibilerinin, yani kısaca insanîyetin sanat tarihinde birer *merhale* olan büyük sanatkârların hayatlarını tetkik edersek hepsinde hemen aynı vasıfları görürüz.

Musahabemizin bu noktaya gelince, A. Hâmîd'in hayat ve eserleri de malûmumuz olduğu için onun da, büyük sanatkârlar serisine dahil bir insan olduğu kendiliğinden meydana çıkar.

O da, çok sevdi; sevdi ve sevmesini bildi. Odasında duran ve tanıdığı kadınlara aid olan büyük albomunu karıştıran bir muharrîre son sevgilisi Lüsüyen şöyle hitab ediyor :

— « Beyefendiye hiçbir çirkin kadının eli deymedi. »

Ve Hâmîd, ak saçlarına rağmen daima genç ve dinç kalan içine telmihen : « Karlar altında nevbaharım ben » diyor.

Hâmîd, maşrıktan mağrıba dolaşmış, gezmiş ve her gittiği yerde uzun diametrolu bir muhit içinde yaşamış bir insandı.

Hâmîd, bu kadar gezmeseydi, tefekkür tarihimizde yaptığı yenilik hareketini vücuda getiremezdi. Ve Hâmîd bu kadar çeşitli insan tanıma saydı trajedilerindeki *insan problemini* bu kadar vukufu anlatamazdı.

Hâmîd, hiç şüphesiz ki en velût sanatkârlarımızdan birisidir. Ölümü münasebetiyle yapılan neşriyattan anlıyoruz ki bu muhterem ihtiyar, son demlerinde kalem tutmayan ellerinin ümmileştiğinden şikâyet etmiş ve cana yakın dostlarından son eserinin mısralarında yaptığı rötüşları defterine geçirmelerini rica etmiştir. Yine son yapılan neşriyattan haber alıyoruz ki Hâmîd'in basılmamış eserleri, basılmışlarından daha çoktur. Bu adam, yürümesini yadırgadığı yıllarda bile düşünmeyi, duymayı ve yaratmayı unutmadı.

Büyük sanatkâr vasıflarına malik olduğunda hiç şüphe olmıyan Hâmid'in tefekkür tarihimizdeki rolü nedir ?

A. Hâmid, Türk edebiyatına *Garbı* getiren adamdır. Hâmid'e kadar geçen bütün devirlerde türk sanatkârı daima *şarklı* kaldı; hiçbiri, *şarklı* ve islâmî sanatın kalıplarını kıramadı. Yalnız şekil bakımından değil, *iç* ve *fond* bakımından da kıramadı.

Trajedi, tefekkür tarihimize, Hâmid'in getirdiği bir *genere*'dir. Trajedi ile beraber ise *insan problemi*, yani *psikolojik* ve *dramatik konfli* unsuru da edebiyatımıza girdi. O zamana kadar şiir ve söz sanatını *methiye*, *kaside* ve *gazel* genre'larına hapseden ve bütün hüneri kelime ve kafiye oyunlarında arayan sathî, şekilci sanat telekkisini *insanileştiren* ve *dâva - landıran*, Hâmid olmuştur.

Hâmid, bir söz sanatkârı değil, bir ton sanatkârı yani bir bestekâr, bir renk ve çizgi sanatkârı, yani bir ressam olsaydı muhakkak ki beynelmilel plâna çıkabilirdi. Fakat içtimaî bir kategori olan *dil unsuru*, onu, tefekkür tarihimizde oynadığı büyük inkilâpçı rolüne rağmen, genç nesiller tarafından kolay anlaşılmasız kıldı.

Hâmid, bugün kullandığımız kütle diliyle eserlerini yaratabilseydi muhakkak ki tefekkür tarihimizde rönesansı (*renaissance*) o zaman açmış olurdu. Fakat inkâr olunamaz bir hakikattir ki, Hâmid, sanat tarihimizde büyük bir inkilâpçı olmuştur; bunun içindir ki inkilâpçılığı parti programına ve teşkilâtı esasıye kanunumuza sokan rejim, Hâmid'i en iyi anlıyan rejim oldu.

ABDÜLHAK HÂMİD HATIRALARINDAN

AHMET İHSAN TOKGÖZ

Yüce üstadın, büyük şairin yarım asır geriye doğru bende uyan-
dırıldığı hatıralar ve uzun yıllardanberi onun, çok kıymetli yadigarları bu
günlerde hep masamın üstünde duruyor. Eski kâğıt dosyalarını karıştır-
yorum. Abdülhak Hâmid yazılı zarfın içinde onun büyük düşüncelerini,
büyük felsefesini, ölçüsüz mahvietini gösteren mektupları buluyorum.
İki tanesini geçenlerde Ulus'ta Abdülhak Hâmid'in çok sevdiği Serveti-
fünûn'da neşrettim. Bugün aziz okuyuculara Hâmid'in tam otuz üç yıllık
bir mektubunu sunuyorum. Hâmid o zaman Londra'da Osmanlı Sefareti
Müsteşarı idi. Fakat onun mektub kâğıdının başında Türk Sefareti başlığı
vardı. Öyle bir yılda ki, imparatorluğun adı Osmanlı, sefarteler, Osmanlı
sefaretleri idi. Sefir bile türk değildi. Türklük, pek seyrek ağza alınır bir
kelime idi. Yüce şair; milletine, diline olan bağlılığından dolayı hususî
mektub kâğıdının başına - Türk Sefareti - levhasını yaldızla bastırmıştı.

34 yıl evvel yazdığı mektub, müslümanlığın fazilet ve ahlâk kısmı -
rını göstermek için yazılmıştı ve İngiltere'de müslüman olan çok zengin
bir ihtiyar lordun cenazesine gittiğini anlatıyordu.

Bu mektubu şimdi bir daha okudum. Gözümün önünde büyük şairin
ne kadar derin feylesof olduğu tekrar parladı ve onun hususî hayatını
düşünmeğe daldım.

1912 yılının başlangıcındayız, Abdülhak Hâmid'i, Osmanlı Hariciye
Nazırı Noradunkyan, Brüksel Elçiliğinden azletmiş. Hâmid yüreğinde
yeni parlayan aşkıyla, yani Bayan Lüsyen'le Viyana'ya gelmişti. Ben Vi-
yana'dan geçiyordum, İstanbul'a dönüyordum. O tarihte Beyoğlu Be-
lediye Reisi idim. Hâmid'in Viyana'da Astorya Otelinde bulunduğunu
duyunca ziyaretine gitmiştim. Birçok konuştuk, seviştik ve öpüştük. Ay-
rılıp İstanbul'a geldim. Arası çok geçmedi Hâmid'den bir mektub aldım;
bana yazıyordu ki : « Lüsyen'le İstanbul'a geleceğim, Beyoğlu'nda bir
otelde oturmam lüzumu vardır; fakat bilirsin ki biz türklere ecnebi, ka-
dınla Beyoğlu otellerine almazlar. Bu müsaade sade yabancılara veril-
miştir. Beyoğlu belediye reisisin, bana çare bul ve bizi bir otele yer-
leştir. »

Bu satırları okuyan gençler gülerler, yahut inanmazlar; fakat 1912 de
Beyoğlu böyle idi. Bir türk kendi karısı ile Beyoğlu'nda bir otele gire-
mezdi ve bir türk kadını otel ve gazino da bulunamazdı. Bir türkün yan-
nında ecnebi kadın bulunursa otelciler yine kabul etmezlerdi.

Tepebaşı'nın karşıs-nda otel Kontinantal'ın sahibi fransızla Bele . diye riyaseti odasında anlaştık. Hâmid'le Lüsyen'e oda hazırlattım ve onları geldikleri gün Romanyavapuru'ndan Galatar:htımı'na aldırđım otele yarleştirdim. İki yıl daha geçti. Hâmid'le Lüsyen'in nikâhları Bebek'de kiracı olduğu evde yapıldı.

Hâmid'i Viyana'da gördüğüm 1912 den, öldüğü 1937 ye kadar geçen yirmi beş sene onun aşk ateşiyile dolu hayatın: en mes'ut devreleri sayılır.

1912 den sonra Hâmid'in en yüksek arkadaşı Süleyman Nazif merhum idi ve Hâmid'in yetmiş beşinci yıl dönümü törenini Galatasaray lisesinde hazırlatan, yaptıran Süleyman Nazif'di. Ölkü'nün gelecek sayılarında sıra ile Hâmid'in 1920 de kurulan Piyerloti cemiyetinin [1] büyük gençlik toplantısındaki yardıklarından ve yaptıklarından, yetmiş beşinci yıl dönümünde Galatasaray'da yapılan töreninden bahsedeceğim.

Türkiel Embassy

Londra, 8 Kânunusani 1904

Azizim İhsan Bey

Lordlar meclisi azayı kadimesinden Lord Stanley of Oldorlay'in geçenlerde vefat ettiğini evrakı havadisde görmüşsünüzdür. Bu zat ; bendeniz de hazır olduğum halde Londra'ya şimendiferle beş saat mesafede bulunan ikametgâhının civarında sefareti seniye imamı marifetiyle tedfin edildi. İngiltere'de müteassıb bir aileinasraniyeden neşet eden Lord Stanley, daha bizler doğmadan evvel ihtida etmiş ve bir hıristiyan memleketinde dinimübünimizizin ve hukuk-u İslâmiye'nin müdafii olmuştı.

Anadan doğma müslümanlarla; İslâmiyetin fazailini idrak ettikten sonra şerefiİslâmiyete nail olan bir müslüman beyninde; azim fark vardır. Hususile o şerefe nailiyet, dediğim gibi bir memleketi İseviyede vaki olursa Lort Stanley'in ne büyük bir müslüman olduğu tezahür eder.

Âba ve ecdadının, bütün ailesi efradının, medfun buldukları mahalle gayet uzak bir küçük ağaçlığın içinde tehiye olunan mezarı, hayatı şsudesinin bir yadigarı manidarıdır. Bu yolda gömülmeği vasiyet eden merhum, bir hıristiyan muhitinde yegâne müslüman, vatantında garib veya hanesinde mihman ve mazharı servetüsaman iken gayet sade olan tarzı-maişetile ibret bahşi zükûrunisvan idi. Sayesinde nice nice aileler taayyüş ediyor, fakat kendisi bir fakir gibi yaşıyordu.

Kesretiatayasına mebni olmalı, bu büyük müslümana rahibler peres.

[1] Piyerloti cemiyetini tertib edenler arasında Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, Yahya Kemal, Celâl Sahir ve ben bulunuyorduk.

tiş ederlerdi. Dilsiri maidesi olan bu taifeden cenazesinde hiç bir ferd bulunmaması bir rivayette kendi vasiyeti iktizasından ve bir rivayette merhumun müslim bulunmasından imiş. Rivayetlerin her ikisi de sahib olsa gerektir.

Nihayetsiz meşcer ve mer'alara, müteaddit çiftlik ve köylere ve mevakımuhtelifede azim, cesim ve kadim ikametgâhlara malik olan bu insanı kâmil, bu sahibifazluirfan, tabirin daha münakkahi ile büyük müs. lüman, mefruşatı bir seccadeden ibaret olan üst katta bir odada imrariha. yat ederdi.

Şimdi mezarı da odası gibi sade, belki de manevi bir seccadedir. Merhum diyanet sahibi olduğu için ağdiye ve eşrûbeimemnua eklüistimalinden gayet mütevekkî yaşamış olduğu gibi ihtidası tarihinden sonra resmini dahi aldırılmamış olduğundan kendisinin şimdi naziri gibi tasviri de bulunuyor.

Biraderiniz
Abdülhak Hâmid

ABDÜLHAK HÂMİD'E DAİR DÜŞÜNCELER..

Dehalar olmasa peygamberler anlaşılmaz, ve peygamberler gelmese Allah'ı anlamak mümkün olmazdı.

Aristofan, Hâmid, Moliyer, ve Şekispir olmasaydı ben Muhammed'i anlamıyacaktım; Muhammed olmasa Allah'ı anlayamıyacağım gibi.

Türkün baştan başa, ve efsanevi zannedilecek kadar büyük, mefharetlerle dolu tarihinde bence hepsinden büyük iki mefhareti vardır :

İstanbul'un fethi, ve Abdülhak Hâmid.

ALİ SÜHA DELİLBAŞI

HAMİD GÜNÜNDE

*Kafayla övünecek, gönülle yanacağız,
Hâmid'i anıyoruz, Hâmid'i anacağız.
Her türlü badireden sonra dik ve ak olan,
Türk sanatının en baş burcuna bayrak olan,
Boş göğe ilk isyanı haykıran büyük adam;
Şarkın zincirlerini ilk kıran büyük adam;
Millet, vatan fikrine ilk defa biraz eren
« Ruh » denen şeye, bizde, ilk defa tam dil veren
Ve türkçede ilk defa odur getiren dile
İnsanı kudretleri, za'fı, enginliğiyle..
Hâmid ispat etti ki : çok şeyde baş olan türk
Hamasette, kudrette dünyaya ün salan türk
Başarı şirde de isterse baş olmayı;
Kılınç ucunda kansa kirpikte yaş olmayı..
Türkler mabud tanımaz, eser takdir ederler,
Tebcili hak etmiş o verip otuzbeş eser..
Bu eserler, baş şahid türkün şairliğine..
Emsalsiz türk sanatı, eşsiz olacak yine
Atatürk'ün verdiği tarihle, dille, hızla;
Eser yaratacağız inkılâp aşkımızla !
Şuursuz devirlerin kahrına kurban giden
Şairlerin hepsinin sayarım bugünü ben !
Yaratıcı sanatın kahrolmuş kurbanları
Geldi sizi anlamak ve saymak zamanları..
Sanatkâr ! ilk devayı buldun sonsuz ağrına !
Şimdi seni bir millet basmaktadır bağrına..*

*Artık aydınlıktasın, yok nisyan denen gece..
Bakmasınlar saç uzun, göz çevresi mor diye:
Geçme dilenci gibi köşelerden gizlice
Herkes kalksın ayağa şair geçiyor diye..*

*Açık sana imkânın hududsuz ufukları
Dört yanında ilhamın sonsuz kaynakları var,
Yürü ! yolunda alnın gibi, açık, yukarı
Ey dâva saflarının bayraktarı sanatkâr !*

B. K. ÇAĞLAR

ESERLERİMİ NASIL YAZDIM

ABDÜLHAK HÂMİD

Bu yazıyı, *Resimli Ay* mecmuasının 1928 temmuz ve ağustos nüshalarından aldık. Abdülhak Hâmîd'in eserlerini yazmak için nerelerden ilham aldığını, ve nasıl vücuda getirdiğini göstermekle beraber, zamanında tanınmış bazı edebî şahsiyetlerin fikirlerini de ihtiva ettiğinden ve bugün bir hatıra mahiyetini aldığı için tekrar basmayı faydalı bulduk.

MACERAYI AŞK : İlk eseri münteşirim olan bu telifi zaif birden ziyade aşık ve maşuka ve yahud maşuk ve aşıklarla malî olduğu için zannederim ki ona *MACERAYI UŞŞAK* demek daha lâıyk olurdu. Edebiyat sahasında mübtedi olan müellifi ise o zaman mebadii şebabında olduğundan bir nevhevesi aşk veya bir müteaşkıktan başka bir şey değildir.

O tahassurnamei muhabbetin neşrinden evvel daha birçok kâatlar karalamıştım ki *Şekispir*'in bilmem nerede gördüğüm *Romeo and juliyet*'i tercümesinden muktebes sevda hikâyeleridir. Sevdalar da bir istidat ki o halinde kalsa zulmeti cehalete münthehi olurdu.

Ateş böceklerle eğleniyordum. Gün doğunca onlar görünmez oluyorlar bilmem nereden ve nasıl bir nuranî işaret bekliyordum. O işareti Namık Kemal'in *Vatan - yahud silistire*'sinde gördüm. Onun ziyası altında yazdığım *Macerayı Aşk*'da Kemal'in yalnız üslubunu taklide özenmiş belki de kendim haberdar olmıyarak kuvvei hisiyemin marifetiyle o üslubun reasını almıştım.

Mübtedilere mensup oldukları meslekte daima taklit ile ibtida ederler ve yalnız benim gibi nevzuhurlar değil, en büyük edibler de münthehi olmadıktan evvel mukallit idiler denebilir. Onlar evvelâ peyrev sonra pişva olurlar. İstidadı olmayanlar ise havaî fişenkler gibi sönmek veya inmek üzere itilâ ederler. Ve her halde berhava olurlar (ben bazı kerre kendimi bunlara benzetmekteyim). Ebuuzziya merhumun *Ecelikaza*'sı da Kemal'in *Vatan yahud silistire*'siyle hemzamandır. Bunu o zamanlarda Kemal'e isnad edenler oldu ben sanıyorum ki *Ecelikaza*, Kemal'in namiyle çıkmış ise de ilhamı ile yazılmıştır.

Zavallı *Macerayı Aşk'a* üdebamız içinde Recai Zade Ekrem'den başka ehemmiyet veren olmamıştı. Fakat ben onun takdirini kâfi görmüştüm.

Macerayı Aşk'ı herkesden evvel görmüş, çünkü onun *Atala'sile* beraber bir matbaada basılmış idi. Eserlerimizdeki mürettib sehivlerini beraber tashih ederdik. *Sabah gazetesi'nin* sahibi Mihran Efendi o matbaada sermürettib idi. Recai Zade, benim *Macerayı Aşk* ımın intişarını *Atala* kitabımın zahirında bir cemilei takriziye ile ilân etmek lûtfunda bulunmuş olduğundan ben de haddim olmayarak onun *Atala* sı için yazdığım bir kaç cümleisatıyı *Macerayı Aşk* ın düşü cüretine tahmil etmiş idim. Yedigârı şebab olan bu ilk eserimin intişarından *Vakit gazetesi*nde bir lisanı teşvikkâr ile bahseden bir diğer sahibi kalem de Kemâl Paşa Zade Said Bey merhumdur. Said Bey, bu münasebetle bende bir kabiliyeti edebiye gördüğünü tebşir etmekle, Hindistan'da volkan bulunmadığı halde tiyatrodaki eghastan birisinin teşbih tarikiyle bir volkandan bahsetmesinde garabet bulmuş ve o zamanki genç zihniyetine göre biraz nakısecuy olmuş idi. Binaenaleyh kendisine cevaben bir adamın volkandan bahsetmek için Vezo yanar dağın eteklerinde bulunması lâzım gelemeyeceğini ve Hindistan'da ise Davalajiro namında vaktiyle infilâk ile sonradan muntafi olmuş bir şahikâi bürkâniye mevcut olduğunu ilâveten yazmış ve gazetesine dercettirmiş idim. Said Bey, ademi kanaat izhariyle beraber, verdiğim izahattan dolayı teşekkür etmiş idi. Pederim Hayrullah Efendi ile iki kardeş evlâdı olan Ahmed Vefik Paşa ki (ben sadrazam da olsam Ahmed Vefik Efendi-jim demekle) marufdur. Efendiliği zamanında *Macerayı Aşk'ı* okumuş, gördüğü müfritane sözler meyanında (âferin yarabbi!) hitabrı kabilinden feveranlar bulunduğunu biraderim Nasuhi Beye söylemiş olduğu gibi, bana da millî ve mahallî bir tiyatro yazmağı tavsiye etmişti.

SABRÜ SEBAT: İkinci eserim olan bu ezâf âsarı işte o tavsiyeye yahud terbiyeye itbaan yazub neşretmiştim. *Sabrü Sebat* da bir çok atalar sözü kullanmış olduğumu telmihan merhum gülererek (ben sana bir durubü emsal mecmuası yaz dememişim) lâtifesiyle iktifa etmiş idi.

Filvaki o; bir gülünç facia yahud bir kuvvei zayıdır. Yalnız Edirne hayatından yedigâr olduğu için onu hoş görmek istiyorum. Hakiki *macerayı aşk* orada idi, çünkü ben Edirne'de evlenmiş idim.

(Keşke o hakikat ta muhayyel bir facia bir melabeli fikriye veya bir masal olsaydı! hakikat, mururu zaman ile bir hayal ve bir hayali matem misal oldu!)

Bazen pederlerde de bir şafkati maderane görünür ve onlar (ekseri, yet üzre acıdıklarından dolayı olsa gerek) evlâdın en çirkinini hepsinden

ziyade beğenmezlerse de hepsinden ziyade severler. İşte ben de *Sabrü Sebat* namındaki zadei tab'ımı beğenmiyorum, fakat seviyorum. Zaten ikinci eserimdir ve birinci ondan daha az kusurlu değildir. İkisi bir derece veya derece mahrumiyette bulunduğundan birini diğerine tercihe mekân ve imkân kalmıyor. Herhalde *Macerayı Aşk* ile *Sabrü Sebatı* bu iki nevzadı ibtidaiyi, lâyikiyle yaşamıyorlarsa da ölü doğmuş çocuklar gibi telâkki edemiyorum. Onlar şayanı terahhum bir hayata malik bulunuyorlar.

Benim hayatımın muhtelif memelerinde macerayı aşk addolunacak hadisat vardır. Fakat *Sabrü Sebat* ile mütehalli olup olmadığını bilmiyorum. Hakikati hal uğşur ki ben kendimi *Sabrü Sebat* ile tavsif etmekten ziyade, cebrü inad ile tarif edebilirim evet o tarihlerde mutlaka bir güzel eser meydana getirmek için kalemler kırmış, kâatlar yırtmış, cebrü nefsetmiş, itâbü zehnetmiş, kimseyi dinlememiş ve buna bazıları sebat deyebilirlerse de ben inad etmiş idim, diyorum.

Bu sıralarda idi ki Kemâl'in *Zavallı Çocuku* doğdu, ben de ona gûya nazire olarak *İçli Kız*'ı dünyaya getirdim.

İÇLİKİZ : Seleflerine bir dereceye kadar faik olan bu yetimeî tabiatın, en büyük mazhariyeti kisveî matbuiyeti giydikten sonra Namık Kemal ile bir muhaberei edebiye küşadına muvaffakiyetidir. O vatanperver üstad ile muarefeî gıyabiyemiz, o zaman başlamıştı. *İçlikiz*, bu tarihi mes'ut ile beraber hatırıma gelir, şurasını hatırdan çıkarmamalıyız ki mevzuana çok *Zavallı Çocuk* naziresi olan bu eserimde, ben Kemâl'in üslubunu taklide devam etmiştim. Onda biraz Kemâl'in, birçok da *Recal Zade Ekrem*'in tesiri vardır. O zamanın tarzı inşasına muvafık surette yazılmış olan mukaddimesi maarif nazırı bulunan Saffet Paşa'nın nazarı takdirini celbetiğinden sadaret mektubçusu olan Mazlum Paşa Zade Memduh Beye (Memduh Paşa merhum) *İçlikiz*'dan sitayişle bahsetmiş, Memduh Bey de bunu müellifi hakire tebşir ile beraber, tab'ından evvel eserin müveddesini görmek istemiş; takdim ettiğimden görmüş, beğenmiş ve bir yerini tashih etmiş idi : (Allahın tabib ismine yemin ederim gibi bir cümle var, tabib esmaî ilâhiyeden değildir, hakim demek icab eder) demişti.

Ben o esnada Sadaret Mektubî Kalemî'nde ve bu ihtarı hayırhâhâne de bulunan zatın maiyetinde idim. Genç kalem efendisi, erbabı kalem-den olmak daiyesinde bulunduğundan, mektupçu odasının küberâ ve kudemâsı nazarında kitabetten behrever değildim, attal ve naehildim. Fakat mektupçu bey öyle düşünmüyor, kendisi edib olduğundan bende bir istidadı edebî görüyordu.

Anlaşıyor ki bu eserlerin üçü de hevesi taklit ve tesirâtı güftü şenid ile yazılmış şeylerdir. Son zamanlarda fidebamızdan bazılarının beni millî

eserler yazmamış olmakla itham etmekte olduklarına bizzat vakıf olmuştum. *Sabrü Sebat* da, *İçlikiz* da millî idi. *Vatan yahud Silistire* gibi hamasiyattan bâhis olmadıkları için mi bilmem, bir türlü calibi rağbet olmadılar. Ve bunların hatıraları enamda izi bile kalmamıştır deyebilirim. Hamasiyat hatarnâk, siyasiyat napâk idi. Millî olmak için o devirlerde cari olan istibdattan, idarei keyfiyeden, halkımızın meskenetinden, mezriyet-sizlikten, mezriyetsizlikle medeniyetsizliklerinden mi bahsetmeli idim. Menfadan menfaya giden ve sonra mezardan mezara nakledilen Kemâl, elbette hatırlardadır. Ne yapmalıydım? Büsbütün sükût, etmedense aşkı hurriyeti, şekvayı istibdadı ve muhabbeti vataniyeyi cebeñi sahnelerinde tasvire karar vererek, millet ve memleketime o yerlerde hizmet etmek istedim. Dördüncü eserim olan *Duhteri Hindü'ya* karar ıztırarının neticesi ülâsıdır.

DUHTERİ HİNDÜ : Bundaki eñhasın iyisi de kötüsü de, zalimi de adili de, ingiliz ve hind kılığında çıkmış, tebdili kıyafet etmiş, bizim devlet ve milletimize mensub insanlardır.

Demek oluyor ki ve belki de tekrar ediyorum ki hissiyatı vataniyeyi başka suretle tasvire edvarı maziyede, hatta pek yakın zamanlara gelinceye kadar mesa yoktu. Asya memleketlerine atfederek yazdığım bu *Duhteri Hindü* kabilinden olan sonraki eserlerimin de millî olmamakla beraber, milletimi mütehasşis ettiklerini görmekle müftehirim. (İslâmiyete tealluk eden âsarımın bunda tesiri olabilir. Onlardan sonra bahsedeceğim.) Ve devam ederek diyeceğim ki vicdanî ve insani eserler harci âlemdir ve bütün milletler mütehasşis ve müstefit olabilir., çünkü insaniyet milliyetten akdemdir.

Millî *Sabrü Sebat* ile *İçlikiz* 1, gayri millî *Duhteri Hindü* unutturmuşdu. Hindistan'a gitmeden evvel, Hindistan tarihini okuduktan sonra yazdığım bu eserin, müsebbib ve müessiri tahriri ise, ne Namık Kemâl ne Recaizade Ekrem, ne Ahmet Vefik Efendî, ne de Memduh Beydir. Fakat bir bebek yahut küçükdür. Evet *Duhteri Hindü* kıyafetinde ve topraktan masnu olan bu küçük, o meşruh ve mufassal o düru diraz seferin mülhemesidir. Evet, o hurriyet ve esaret galeyanlarıyla istibdat feryadlarının, o kalem tufanlarının, o zulüm ve tağallübe isyan eden kahramanlıkların müsebbibi tasvir ve temsili olan bu küçük [1] beni milletime tanıtmış oldu! ve (bu adam mevcudiyeti ebediyesini bana medyun olan, benim yarattığım bir türkdür!) dedi. İşte *Duhteri Hindü*nün milliyeti budur!

16 Haziran, 1928

[1] Bu Hindistan rakkasesinin bahsettiğim küçük heykelini bir ramazanda Bayazıt sergisinde hindli

Hasan efendinin dökkanında görerek satın almış, onu Paris'e bile götürmüştü.

Heyeti mecmuasınca mensur olan bu, *Duhteri Hindü*'da, Şeyh Galip merhumun tardiyelerini andırır nazımlar bulunduğu gibi tarzı garbî üzere takfiye edilmiş bir manzumu da vardır ki :

*Nasıl eyler muhabbeti târif
Şu garip bülbül âşiryânında
Ben de kâhya idim zâmânında
Âşiryânımdır bir nihâli zarif*

kıtasile başlar. *Duhteri Hindü*'nun kıymeti edebiyesi meşkük ve müb - hemdir, fakat, muhabbeti vataniye ve gayreti milliyete tezahüratını musavver olduğu için zaman: intişarında çok takdir edilmiş idi. Bugünkü telâkki - sini bilmem.

SARDANAPÂL : Manzum bir tiyatro yazmak ötedenberi emel ve endişesinde bulunduğum bir meşgale idi. Tarihi umumîdeki tettebbüatım neticesi olarak tanzim ettiğim bu *Sardanapâl* ilk manzum eserimdir. Ve o da istibdada karşı bir kıyam, bir isyan ve bir ihtilâl eseridir ! Bu muzlim fikirler beyaz bir mevsimin mahsulüdür. Karlarla mestur olan Edir - ne'de Mimar Sinan'ın İkinci Sultan Selim'e ihdâ ettiği büyük âbidei sanatın karşısında bir odaya kapanarak yazmağa başladığım bu *Sadnapâl*'ı yirmi küsur günde ikmâl etmiştim.

Bazan bir meliki sıyanet gibi oda kapısına gelen şefkatî maderâne bu mütemadi itizâl ile kesreti iştigalden bitâb olan mahsulü hayatını rikkatli nazarlarile tetkik ve biraz hava almak için onu dışarı çıkmağa niyazımen. dane bir lisan ile teşvik ederdi. Buna rağmen ben daima -şimdi çıkacağım - der, fakat yine işime devam ederdim. O zamanlarda edebiyat aşkı bütün arzu ve itaatların fevkinde ve bir âmirî mutlak mevkiinde idi. Herhangi memlekette olursa olsun mutlakiyetle istibdadın fîtraten aleyhdar ve isyan - kârî olduğum halde bu edebiyat aşkının müstebidliğine tahammül ediyor - dum. Edebiyat aşkı, bediiyat aşkı demektir. Bediiyat aşkında ise yalnız muhasini suriye değil aşkı vazife, aşkı vatan, aşkı millet, aşkı insaniyet gibi hasenatı maneviye de mündemiçtir. Ve demek ki bir edebiyat aşkı bütün bu aşklarla müteheyyiçtir. İhtilâl eseri olan *Sardanapâl*'da cengâ - verâne bir ahenk olarak *Şehnâme* veznini ihtiyar etmiştim. Bundan dolayı olmalı ki üdebamızdan bazıları onu biraz acemâne bulmuşlardı. İhtimal ki iranlılar da ona türklerden daha ziyade mültefit olurlar. *Sardanapâl*'ın halihazırile bugünkü zevki edebimize tevafuk etmeyeceğini bilmez değ - lim, ne yapalım ki yazılmış ve basılmış bulunuyor : Binemek yahut ne - mekdar, fakat emekdardır.

Sardanapâl'ı Kemal'e göndermemiş, ancak yazdığımı haber vermiştim. O da mukabeleten ingiliz şairlerinden *Bayron*'un o namda bir eseri oldu -

ğunu ihbar ve tavsiye ile iktifa etmiş idi. Meşrutiyetin ilânından sonra Maarif Nezareti marifetile neşrettirilen bu *Sardanapâl*'in müsvedde halinde nüshası müddeti medide nezdimde kalmış, hattâ sefaret kitabetile gittiğim Paris'e benimle beraber gitmiş ve Paris'den avdetimde tabını deruhde eden kitabçının dükânında hattı destimle olan nüshası müsadere edilmiş olduğundan bana kitabçının istinsah ettiği sureti verilmiş idi.

Kavafisi mukayyed ve belki de mebzul olan, ıstılahatı ile elfaz ve mefahimi de muakkat olan *Sardanapâl*, bu suretle de duçarı kuyud olmuş, Sultan Aziz devrinde yazılmış, Sultan Murad ahdında hazırlanmış, Sultan Hamit asrında gart görmüş ve Sultan Reşad zamanında kaydı esaretten kurtulmuştu.

NESTEREN : *Sardanapâl* bu fırsatı beklerken ben Paris'de *Nesteren'i* yazmağa başlamış ve -galiba birçok kuyuda duçar olanlar büsbütün lâkayd oluyorlar- onu hem de Paris'de tabettirmiş idim. Aruz vezninde olmayan *Nesteren* usulünden olan taktiâtdan âri olduğu için hece vezninde add olunamaz. Ben öyle addetmişsem hata etmiş olduğumu itiraf ederim. *Nesteren* hesapsız, vezinsiz, yalnız *mukaffa* bir eserdir. Ve öyle telâkki buyurulmasını isterim.

Paris'den Namık Kemal ile Recai Zade Ekrem'e birer nüshasını ihdâ ettiğim bu mukaffa eseri *Kemal* biraz *lirik* bulmuş, bir iki yerine itiraz etmiş ve bu cümleden olarak *Le Cid*'de olduğu gibi bir tokattan bir *düello* çıkmak âdetinin Asya'da cari gösterilmesinde garabet görmüş. Maamafih *Nesteren*'de ittihaz ettiğim tarz ve üslûb ile bir eser yazmakta kimsenin muvaffak olamayacağına benim ademi muvaffakiyetimi kâfi ve kat'î bir delil addetmek taltifinde bulunmuş idi.

Recai Zade'ye gelince; *Nesteren*'i beğenmekle beraber ona dair meşruh ve mufassal bir tenkidname yazmış ise de hep elfaza aid şeyler olduğundan şimdiki gibi bu intikadatı o zaman da hoş görmeliydim. Halbuki lüzumundan ziyade müteessir olmuş, hattâ nalâyik bir mukabelede bulunarak daha nalâyik cevaplar almış idim. Gençlikte bazı kere çocukluklar oluyor. Her ne ise, üstadların bu mütaleatıle benden ve *Nesteren*'den ne kadar paha ve kıymet eksildiğini bilemem. Zaten onların da maksadları tenkisi kıymet değil, benim gibi bir tilmiz yetiştirdiklerinden dolayı bir nevi tahdisi nimet idi. Halbuki bizzat *Nesteren* Paris'deki memuriyetimin lâğvına âlet olarak beni pek kıymetli bir hayatı edebiye sahasından ihraç etmiş idi. Mukaddimesinde hikâye ettiğim veçhile bu eser bana Fransız şairi meşhuru *Korney'in* *Le Cid* unvanlı tiyatrosundan inikâs etmiştir. Fakat onun aynen aksî değil, aksî makûsu da değil, belki bir zıllî ba'ididir. Mevzuana ona bir dereceye kadar mukarin ise de tasviren mütebayındır. Zaten ben onun ilha.

matını galebelerle ibtidar ederek mağlûbiyetle nihayet bulan 1877 muharebe-i meşumesinden almış idim. Ben galebei yeisi vahdet ve galeyantı hamî - yetle yazdığım bu eserin matemî sayfalarında *Hindin* erkân ve a'vanile darülharbe gelerek yerinden kıvıldanmışıyan düşman hükümdarınının paytahtını tehdid ettiğini hikâye ederken, Rusya Çarı memleketimize girmiş olan ordusunun başında bulunuyordu. Zahirde efsanevî olan *Nesteren* o tarih ile de alâkadardır. Yahut o kâbüs tarihi altında yazılmış bir efsanedir.

Onun muhteviyatı hamasiyesinden birçok gençlerimizin müteheyyiş olduklarını bilirim. Memleketimize pürşan ve şeref bir âti vadeden, muvaffakiyet ve muzafferiyetler hazırlıyan bu müptedi, fakat ebedî vatan - perverler *Nesteren*'de tasvir olunan muşfikata asla ehemmiyet vermiyerek onun yalnız hamasiyatile iştilal etmişler ve bu hamasiyatı mektep mahfellerinde ve beyinlerinde vazı sahne etmek suretile kendi hamasetlerinin, hamaseti millîye ve siyaseti vataniyelerinin müjdei istikbalini vermişlerdir. Bir müellif için bundan büyük mükâfat olamaz. Evet, *Nesteren* yüzünden memuriyetim mülga ve mayişetim münkesir olmuşsa da maksadım ve hizmetim müsmir ve müessir olmuştur.

TARIK BİN ZEYYAD : Fransızca ve türkçe İspanya ve Endülüs tarihfeini muhayyeleme naklettikten sonra yazdığım bu kitap ta mukaddîmesinde beyan ettiğim veçhile Paris'deki memuriyetim mahsulâtındandır. Arab kahramanlıklarınının dasitanı medayihidir ki senelerce badiyei uzlette kalmış ve ancak ilânı meşrutiyetle beraber serbest olarak metrûkiyetinin intikamını almıştır. *Tarik* islâmî bir eser olmak hasebile Mısır'da ve Suriye'de vesair aktarı arabiye ufuklarında barık olmuş ve yine o mazhariyeti sebeble bundan birkaç sene evvel sırpçaya ve ahiren de farisiye tercüme olunmuş idi. Sırpçaya tercüme ile tabettirenler Bosna ve Hersek eşrafından iki müslüman ve farisiye nakleden de Afganistan'ın sabık İstanbul Sefiri Ahmed Han'dır. Bundan akdem Viyana'da bulunduğum sırada müsteşriklerden *Henri Don* namında bir dostumun *Tarik*'i almancaya tercüme ettiğini görmüştüm. Sonra nüshai mütercimesinin tabına muvaffak olup olmadığını bilmiyorum.

Damad Ferid Paşa, Paris Sefaretinde benim kitabet refikim idi. Sultan Hamid'in mabeyndeki erkânı harbiyesi riyasetinde iken vefat eden müşirandan Şakir Paşa da ataşamiliter olarak o sefarette bulunduğundan onlar da ve diğer arkadaşım Safvet Paşa Zade Fehim Bey de benim bu *Tarik*'i yazmakla meşgul olduğumu görürlerdi. O zamanlarda bile hiçbir şeyi beğenmek mutadî olmsıyan Ferid, benim bu meşguliyetimle istihza eder, Şakir, onu memnuniyetle görerek biraz tereddütle beraber, benden istikbalen bir muvaffakiyet bekler, ne yazdığımdan bihaber olan Fehim

ise - şimdi o yazıları bırak da beraber gezmeğe gidelim - derdi. İspanya tarihinden mülhem olarak yazdığım bu kitaba meşgul iken işte haricden gördüğüm teşvikat bundan ibarettir, diye bilirim. O zamanlarda yirmi beş yaşında bulunan Tarık müellifinin Tarık'tan, yahud *Tarık* müellifinden başka ciddi ve hakiki bir müşevviki yokdu. Lâyükile bilmiyorsam da öyle zan edecek oluyorum ki *Tarık*, acemler marifetile Meşrutiyetten evvel de gayet hatalı olarak basılmış ve Namık Kemal de onu galiba o zaman görmüş ve mektublarında mevzuubahs etmişti.

Kemal'in kalemile onun mevzuubahs olması bence ne kadar mucibi şeref ise bilâhara Burhaneddin ve Şirketi marifetile mevzusahne kılınması o kadar baysi esefdir. Merhume Fatma'nın mezarı - makber - de olduğu gibi, Tarık'taki edebiyatının makteli de o sahne olmuştur. Hatırıma gelmişken şunu da söyleyeyim ki - *Makber* - den mehuz olarak bestelenmiş bir şarkı gibi yadolan, içinde *Heyer karanlık pür nur o mevki* mısra bulunan manzuma hakkındaki şayia tashihe muhtaçtır : o manzume *Makber* de değil, Tarık'da münderiç bulunuyor. Tesadüfatı garibiyeden olarak benim âsarı kalemiyemin mesleki siyasiyedeki memuriyetlerime azçok tesiri olmuştur : Demincek anlattığım veçhile *Nesteren* Paris ikinci kitabetine, ve sonra anlatacağım veçhile *Zeyneb* Londra baş kitabetine den infikâkimi müstelzim olduğu gibi bu *Tarık* da Sultan Hamid zamanında Madrid'e sefir tayin edildiğim halde ispanyolların hoşuna gitmiyecek bir eser müellifinin oraya izamı nezaheti siyasiyeye münafi olacağı arz edildiğinden tebdilimi icab ettirmişti.

Sardanpal gibi sabık maarif nezaretinin himmetile tab' ve temsil olunan *Tarık bin Zeyyadın* islâmî bir eser olması ise muhammedilerle mekûn memleketlerdeki istiharına sebep olmuştur. Paris'ten İstanbul'a avdetimde iki sene kadar memuriyetsiz kalmış isem de meşguliyetsiz kalmamış idim. *Sahra*, *Nazife*, *Tezer*, *Eşber*, *Dîvanelliklerim* ve *Bir sefile*, *nin hasbihali* iki sene imtidat eden bir mazuliyetin yahut ihtiyarî meşguliyetin semeratıdır.

SAHRA : Bugün elli yaşında bulunan bu *sahra* rostal musavveri olduğu halde tarzı tahkiye ve takfiyesile bir belde münevvereden geldiği için edebiyatımıza büyük bir inkılâp getirmiş idi. Eazımdan Kemaller, Ekremlerle onların peyrevanı, Münif Paşalar, Kemâl Paşa Zade Said Beyler, Ahmed Mithad Efendiler ve daha birçok üdeba ve muharririn onu alkışlayarak istikbalettiler. Sonra bu takdirat Sezayî'ye, Süleyman Nazif'e, Cenab'a, Fikret'e, Ali Ekrem'e, Faik Âli'ye ve bütün Serveti Fûnun üdebasına da intikal ederek taammüm etmiş oldu. Taklid ettiler, nazireler yazdılar, ve nihayet eski tarzı nazmı kâh nâdiren istimal ve kâh büsbütün ihmal ve istiskal etmek üzere *Sahra*'da gösterilen yolda şiir yaz-

may; itiyat ettiler. Hattâ o tarzı iptida beğenmeyenler de o tarzda yazmaya mecbur oldular. Edebiyatımızın binazir esatizesinden olan Cenap Şehabeddin *Sahrânın* tarzı nevini tahririni çok beğenmiş, fakat bedeviyet hayatının onda gördüğü tasvirini hakikate muvafık bulmadığından bahsetmişti. Cenab'ın bunda hakkı vardır. Çünkü insaniyetin ıztırabı düşünlürse hoş neşinan dediğimiz badiye sakinlerinin de devam üzere asude hal olamayacaklarına kail olmak icab eder. Benim maksadım hakikatin öyle olduğunu göstermek değil, öyle olmasını istemekten ibaret idi. Bir de halibedavetteki derdi maişet beledilerin ihtiyacı sefihanelerine nisbeten hiç mesabesinde kalır. *Sahrânın* içinde bir de *Beldei güzîn* namında bir manzume vardır ki orada iki tarzı hayat mukayese edilmek için duruyor.

Bizim eski şairlerimiz, meselâ İstanbul'a, Bağdad'a, Halep ve Edirne gibi şehirlerimize dair kasideler yazmış, kasırlardan, hamamlardan, tekye ve mabetlerimizden bahsetmiş iseler de hep methüsenâ ile iktifayı itiyat edip, fakat bu mevsufatı lâyükile tarif ve tasvir etmemiş, köy ve kır hayatını kale almamış ve menazırı tabiiyeye mültefit olmamış olduklarından dehkani bir kıyafetle zuhur eden *Sahra*, kudemâ peyrevlerinden bazılarıncâ istigrab ile telâkki olunduğu gibi bunlar onun lisanındaki şehrilikten dolayı da mühim bir ekseriyetle garibsemişlerdi.

Müruru zaman ile ekalliyeti münevvere bu ekseriyete galib gelmiş ve nihayet halihazırda görüldüğü veçhile ananeciler de teceddütperver olmuştur. Anlaşılmış idi ki tabiatda da birçok bediiyat vardır, ki sahîrei hilkati nameleri ve renk ve rayihalarile tannan ve reyyan eden ezharü tuyur güller, sünbüllerle tutu ve bülbüllerden ve namütenahiliği tezhîp ve terâs' eden seyyaratı sevabit ise mihrü mah ile zühre ve zuhalden ibaret değildir, ki yer yüzünde de, gök yüzünde de bu güzellikler bihaddi hepsapır.

İşte edebiyatı garbiyede hüsnü mutlakın bu âsarı görülür. Ve onun sâlikleri için manzarai tabiat bir menba; ilhamdır. Beşeriyet gibi ve bütün mevcudat ve mükevvenat gibi manzarai tabiat da bir menba ulûhiyettir. Perestîş te ayrıca bir din ve bir imandır. Bir iman ki daima emin, ve bir din ki sahîbi asla tekfir edilmez.

Fakat onlar yalnız tabiatı değil san'atı da severler, bedeviyetten aldıkları ilhamı medeniyetten de alırlar, memleketlerinin terakkisinde temadi, kemalâtında tekâmül temennisile beraber umumen beşeriyette insaniyet görmek isterler.

Filvaki *Sahradaki Beldei Güzîn* manzumesinde tarif ettiğim gibi yaysayanlar daima muhafili işret ve sefahetten ilham ve kadın şairi olmakla nam alanlar da yok değildir, fakat onlar birinci tabakada bulunan ve mevzuubahsimiz olan üdebadan olmadıkları için bizim edebiyatımıza

girmeleri arzu edilmez. Benim Paris'de iken bir az sevkî şebap ve biraz da sevk ve şevkî ehhap ile o kabilden sefahet mahfellerine girip çıktığım vaki olmuştur. Sonra o güzarişi hayatı tersim etmek için atideki eseri neşretmiş idim.

DIVANELİKLERİM : Şüphe yok ki ben bu eserde kendimi de bir kadın şairi olarak gösteriyorum. Kadın şairliğinde birçok evsaf vardır. Birincisi onun bir dersi muhabbet, bir ibtidayı aşk olmasıdır ki gitgide vatan ve millet merbutiyetlerine müncer olur. Bundan başka bir güzel çehre hüsnü mutlaktan bir zerredir. Onun halıkı da onu sevince mahlûkların sevmemesi nasıl kabil olur? Benim *Divaneliklerim* dediğim muhabbeti kadına hasretmek ve yalnız o muhabbetle haşrüneşr olmaktır. Ve öyle olunca o muhabbet bir kabahat, o fazilet bir fezahat olur. *Divaneliklerim* eserinde hikâye ettiğim hayata inhimakim devam etmiş olsa belki bir darüşşifada hitam bulurdu. Fakat devam etmediği gibi Paris'de *Nestern* ile *Tarıki* yazmağa da mani olmadı. Bununla beraber eserin bir kıymeti varsa onu ahlâka taallük eden hikâyatında aramayı tavsiye edemem. Yalnız *Sahra* gibi onun da yeni yolda bazı manzumâtı ihtiva etmesi calibi dikkat olmuştur ümidindeyim.

NAZİFE : İspanya Kralı Ferdinand ile bir arap mücahidesi arasında geçen bu mükalemei manzumenin badii sühunu bir hissi intikamdır ki o da araplara galip gelen sahibi nekre ve satvet bir hükümdarı, sarayında esir olan bir mücahidenin mağlubu görmekte mahzuz ve müteselli olmaktan ibarettir. *Nazife* pek muhtasar ise de âsarı hamasiyeden bulunduğu için mazharı tevecühât olmuş idi. Takfiyesinde yenilik yoktur. Merhum muallim Naci Efendi'nin sağlığında buna benzer bir eser neşrettiğini işitmiş idim. Tarih gibi bazan eski edebiyat da tekerrür ediyor ve âsarı atika yerine geçiyor.

BİR SEFİLENİN HASBİHALİ : Eski ismi *Kahbe* olan ve Süleyman Nazif'in ihtar ve israrile yine eski ismini alan bu kitabın Şemsettin Sami Bey merhumun Viktor Hugo'dan mütercüm *Sefillerini* gördükten sonra yazdığını söylersen onun hangi tesir altında kalemimden savrulduğu anlaşılır, zaten dibacesinde buna işaret te vardır. *Nazife* gibi *Bir Sefilenin Hasbihali* de kavafisince bir yeniliği havi olmayıp nazmı mesnevî tarzındadır ve nesri Makber mukaddimesini andırır. Bazıları manzum, bazıları mensur taraflarını tercih ederler. Bense ahiren birçok yerlerini değıştirdikten sonra bile onu kusurlu buluyorum. ●

HAMİD VE MAKBER

Fevziye Abdullah

Makber, Hâmid'in Beyrut topraklarına bıraktığı karısı için yazdığı bir eserdir. Manzum aruz vezniyle yazılan esere, birkaç sayfalık mensur bir mukaddimeden sonra (1302 H. tarihini taşıyan) bir mezar kitabesiyle girilmektedir.

Ben burada **Makber** hakkında hükümler verecek, ona bir şeyler ilâve edecek değilim. Ancak H â m i d'in eseri hakkındaki düşüncelerini, onun ölüm karşısındaki haleti ruhiyesini, yine onun **Makber**'ine istinaden duyabildiğim kadar yazmaya çalışacağım, o kadar. .

H â m i d'in **Makber** hakkındaki telakkilerini, eserin " bir kaç perişan söz", adı verilen mensur mukaddimesinde buluyoruz :

Geçen zamanın her şeyi bir avuç toprağa çevirdiğine göre, gönülde olan en aziz bir yadigârdan da, bu geçen zamanla belirsiz bir hayal kalacaktır. Şair, bu hayale de kani değildir. O, kitabı ortaya çıkarmakla, eserinin bekasına inanmıyor. Yalnız bu eseri neşretmesi, onun kendisinden çok yaşayacağına inandığı içindir.

Bu mukaddimede, yakından tanıyan dostlarının söylediği gibi, onun tevuunu da görüyoruz;

Makber, hayatı edebimizin bir kabristanı, benim zevlimdir. **Makber**'i şiir diye telakki etmek isteyenler onun şairliğinden bir nişan bulamayacaklar, düşünürlerse, bir feryad duyacaklardır ve eğer isterlerse ancak bu feryadı bir şiir zannederler ki, bu feryad, yine Hâmid'in ifadesine göre, beşerin bir acıdır. H â m i d, **Makber**'den önce yazdığı şeylerin çoğunu beğenmiyor. **Makber**'i de beğenmiyor, fakat çok seviyormuş. Beğenmiyor, bu eserin edebiyatla çok az münasebeti olduğu için. Seviyor, bu kitab, o ve onun mezarı olduğu için..

"Lâkin **Makber**, edebiyat noktai nazarına karşı çirkin bir çocuktur. Masum,fakat güzel değil, hakir bir filozofdur : hikmet, fakat şüpheli, kusurlu bir hisdir : feryad, fakat musanna ve mamur bir mezardır : hazin değil fakat mezar- bir mağrip, fakat parlak. Bir güzel, fakat sevimsiz.. Bir şiir, fakat kaifiyeli. Bunun için beğenmem. "

"**Makber**, anın hali, anın resmi, anın hayali, anın heykeli, anın mezarıdır. Anın hiç beğenilmeyecek yeri kalmıyan hayatıdır. Yine tekrar edeyim: **Makber** odur. Bunun için de severim. "

İşte H â m i d'in bir kaç perişan söz adını verdiği bu nesirler, bizi, onun bu perişanlık karşısındaki haleti ruhiyesinin derinliğine yükseltebiliyor.

Eyvah ne yer ne yâr kaldı Gölüm dolu ah-ü zar kaldı,
Şimdi buradaydı gitti elden
Gitti ebede gelüb ezelden.

Mısralarile başlıyan Makber, heman heman başından sonuna kadar teknik bakımından, aynı şekilde devam eden — yukarıdaki mısralarda olduğu gibi—kafiyelenme tarzında yazılmıştır. Eserde dağınık bir tarzda bulunan ölümün darbesi altındaki haleti ruhiyesini, makber hakkındaki, ölüm hakkındaki telakkilerini, teselli arayışını, ölümü isteyişini, daha sonra hayata bağlılığını gösteren kısımları toplu olarak izaha çalışacağım :

Makber, onun kaybettiği ışığı taşıyan bir medfendir, yalnız o, bu taşın, kendisinin kalbi gibi medfeni olduğu nuru, hissedip etmediğinde mütereddiddir. Toprağa düşen odur, fakat makber, H â m i d için bir saikadır.

Makber görürüm bakınca ebre,
Cari görürüm şu nehri kabre.

diyen şair için, Makber her şeydir. Ve o kabre biraz daha inerse, gözünde bütün cihanın kıymetten düşeceğine, silineceğine kanidir. .

Ölüm, şairlerine sükutunun sesini veren, gelmiş gelecek ve gelmemişteki farkı ortadan kaldıran, fikrinde baki olan bir zulmettir.

Onu bazan, insanı, yolunu kesen öldürücü hayattan kurtarıcı, siyanet edici olarak kabul eder. Ölüm bir saikadır, fakat sadası çıkmıyan bir saika. Ölüm bir nurun düşmesidir ve bu nur ziyasıdır.

Bir şey görürüm mezare benzer,
Baktıkça alır, o yâre benzer.

diyen Hâmid, ölümün bir hakikat olduğuna inanır. Yalnız bu öyle bir hakikattir ki hayale bile sığmaz. Cihan bir rüya değildir, cihan cihandır ve yaşayanların fânî olduğu da bir hakikattir.

Çok sevilen birinin yok oluşu.. Bu aceba Tanrı'nın, kendisini bir tecrübe si midir? Hayır, bu onu mahvetmek için bir vesiledir. Artık onu görse bile inanmaz, bu bir rüyadır. Tutsa bile, görür ki bunlar birer hayaldir. Yıkıldığını sandığı bir devran var. Yalnız bunun sebebini bilemez. Bu belki alemin harabiliğinden, belki kendi viranlığındandır.

Mevlâ gibi'im muammerim ben

Mısraları, bu haleti ruhiyenin bir ifadesi olsa gerek.

Sevgilisinin ölümünün onda, dünyayı bir mezar, mezarı bir cennet gösteren, sevgilisi yar olmadığı için her şeyi düşman hissedenden bir haleti ruhiye vücade getirdiği anlaşılıyor.

Onu mezarına bıraktığı zaman geçen garip bir ihtiyar sanki taze bir hayat götürmektedir.

Öldüm def'e'at ila bu yerde
Makberler açıldı perde

Mısralarile duyduğu acıyı söylemiye çalışan H â m i d'in, ne kadar şaşkın
ve harap olduğunu, bulunduğu ruhi tezadları,

Çıldım semâvâta hâk berser
İndim semâvât ile beraber

mısraları çok kuvvetle canlandırabiliyor.

Hem bu öyle bir ızdırab ki,

Bir şey yoğımış meğer cehanda
Bense seni var sanırdım anda

Yok eğlenecek yeri anıncın
Eğlenmiyerek cehanda gildin

Dünyayı seninle göz görüb tam
Bir sende ederdî fikrim ârâm.

Her şey oluyor cehanda zâil
Sen ermemeli idin zevâle

Mısraları bu yokluğu anlatmak için kâfi değil.

Şerh eyliyemem bunu ne dersen
Nexdimde desem mi yokluğun var.

Yine duyduğu kadar ifade edemediğine kanidir. İşte o zaman

Şairliği gayri neyleyim ben
Olsun dilerim türab şî'rim

dediği görülür.

Onu andığı zaman gönlünde bir güneşin gruplarını duyar, bu canıdır.
Onu bir lâhza düşünmek binlerce tulua muadildir. . .

Hiddet, buna en büyük kederdir,
Feryâd, şifayı bleserdir
Tahkîr tesâil'i dîğerdîr.
Düşmek bu giriveden güzerdîr.

Söyler gülerim bu ta'ziyettir,
Ağlar susarım bu tesliyettir.

Ne söylese boş.. Bu acının dinmediğini gören Hâmid, o zaman bu ölüm
karşısında duyduğu acı, elinden bir şeyin gelmediğini,

Ben neyleyeyim büyükse devran
Taksîri nedir küçükse insan.

Yâreb onu sen elinden aldın
Aldın, onu lâkin isterim ben.

mızralarile, ne kadar samimî ve masum olarak ifade edebiliyor, artık Tanrı'ya yalvarmak kalmıştır :

Yâreb bana bir melek iyan et
Bir de beni öyle imtihan et
Doğsun göreyim o mâh yerden,
Nurun çıka ey ilâh yerden

Yâ fikrimi ruhuna kıl isâli
Yâ ruhumu hâkime revân et.

Birşeyde devâm yok mu yâreb
Herşeyde nedir bu devridâim.

Varla yok içindeyim ilâhi
Kurtar beni sen bu in - şî andan,

bu yalvarışlara bir cevap alamayınca,

Örssem yeridir seni karanlık
Nurum benim ey ilâh gitti.

Bilmem kime eyleyim tazarru
Bilmem kime eyleyim tekarâ

ölmeyi düşünüyor. Ahretin var oluşunu sanmakta bir teselli buluyor, madem ki dünya olur şey değildir, şu halde ahret fikri de boş olamaz. "vardır" sözü cehilden geliyorsa "yoktur" demek te bence aynı şeydir.

Öldün sanadır bu ömr düğün Kabrin nazarımda benden üstün.
Sen öldün ölüm güzel demekdir
Ölssem yararır gainla hergün.

Ey yârı vefâ şîâr bekle Çok dem edemez güzâr bekle
Beklersen eğer beni ne devlet
Sen bitmez isen bilers bu hasret

Bîtaîn gamı rûzîgâr bekle Birgün ederim firar bekle
Ben bekliyorum o vakti her an
Her an bana der mesar : Bekle !

Artık ölümü istediğini anlatıyor, hattâ dünyanın mevcudiyeti için, kendisinin yaşaması lâzım gelen bir uzuv olmadığını düşünüyor. Fakat buna da, ölmeye de razı değildir :

Takib için ettiğim dâialar
Çok geçmedi bir fenâne oldu

Dünyaya demem temayülüm yok
Gaybubetine tahammülüm yok.

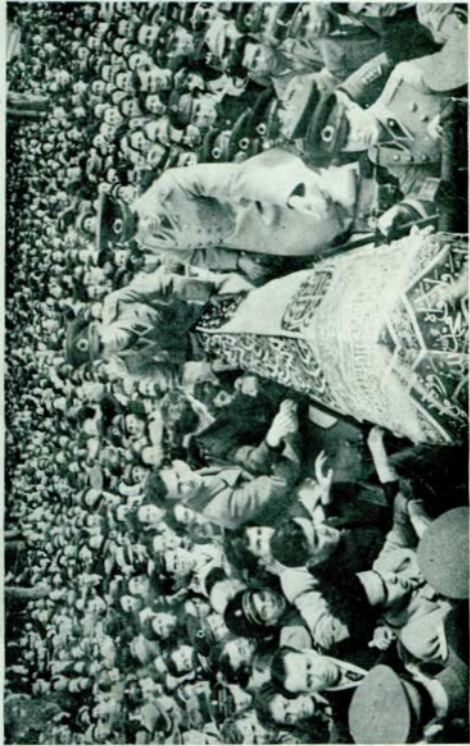
Hâmid Paris sefareti kâtibi iken

Hâmid'in babası Hayrullah efendi

Hâmid'in gençliği

Hâmid'in cenaze merasiminden bir sahfa

Bir Kuruluşun 17^{inci} Yıldönümü

23 Nisan Bayramı dolayısıyla Ankara Halkevinde Hazırlanmış olan törende Ankara Halkevi Reisi ve İçel mebusu Ferid Celâl Güven tarafından söylenmiştir.

Bugün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin on yedinci yılını kutlu - yoruz.

Milletin kendi mevcudiyetinden, varlığından başka hiçbir emel ve gaye için işlemesi mümkün olmayan bir irade ve hâkimiyet vücuda getiren büyük şefi, türkün büyük Atasını önceden sonsuz saygılarla selâmlar, güzide, türk milletinin, güzide şefile birlikte şeref ve mutluluk içinde uzun yıllar yanyana, başbaşa muam - mer olmasını dileriz.

Büyük, reel hâdiselerin uzun uza - dıya tahlil edilerek nereden geldik - lerini aramağa ihtiyaç yoktur. Bu - nun için 23 Nisan'ın tarifine, izahına uzun uzadıya girişmiyeceğim, çünkü, 23 Nisan, türk milletinin hakikate inanışının bir eseridir. Bahusus bir çoğumuz bugünlerin heyecan, dehşet, şeref, sevinç gibi bütün çeşidli duy - gularile yoğurulmuş insanlarız.

Umumî harb, hepimizin bildiği bir şekilde bitmiş, Osmanlı İmparator - luğu 30 ilkteşrin 1918 de Mondoros mütarekesini imzalamıştır. Türk mil - leti, dört harb yılının akla ve hayale gelmeyen işkencesine, külfetine son derece cesurane, saburane katlanmış

olmas-na rağmen, bu acı mağlûbiyetin niçin ve nasıl olduğunu, sonunun ne - ye varacağını bir türlü anlayamamıştı, çünkü bu dört harb yılı ve sonu ken - disine anlatılmamış, fikri karanlıkta bırakılmıştı.

Yurd sarılıyor, dört yıl silâhla, kuvvetle zabt edilemeyen, ayak bası - lamayan yerler içten, dıştan çevrili - yor, büyük zilletler, esaretler hazı - lanıyordu.

Türk milleti bir daha kalkamayacak gibi diz mi çökmüştü ?.. Yoksa uğ - radığı haksızlığı karşılayacak, yene - cek cevher, iktidar kendisinde halâ yaşıyor mu idi ?.. Bunu kimse bil - miyordu.

Yalnız bir insan müstesna . . .

Ana yurd 120 bin kişilik çeşidli düşman orduları tarafından işgal edilmişti. Osmanlı hükümeti, başta padişah olmak üzere bu kuvvetlerden, bu kuvvetlerin arkasındaki devlet - lerden tamamen korkmuşlar, ödleri sınımsız, ve bu sefil korkaklıklarını o derece zellil bir hale getirmişlerdi ki, Türk milletini de Türk milletinin içinde yaşayan büyük varlıkları da kendileri gibi korkmuş, sınımsız, cesa - retini kaybetmiş bir perişanlık ta - savvur ediyorlardı.

Bir milletin ne olduğunu anlamak için, o milletin içinden doğmak, içinde yaşamak, onun ruhundaki haslet ve varlıklara çok yakından vakıf olmak, bhusus; milleti derunî bir aşkla sevmek lâzımdır. Milletini bilmiyen, milletini tanımayan ona baş olamaz, Ona felâket günlerinde kumanda edemez.

İmparatorluk Türk milletini asla tanıyamıyordu. Zaten bu cevheri kuyumcu eşyası gibi harcaya harcaya harab etmişti, padişah; sarayının fasid çevresi gibi, türk ülkesini, onun kabiliyetini de fasid tasavvur ediyordu. Halbuki Anadolu kendini sezecek, kendini derleyip toplayacak bir baş, tarihi cevherini kullanacak büyük bir elin kendisine uzanmasını bekliyordu.

Türk milleti öyle bir millettir ki bir şeye, bir insana inanınca, ona gönülünü bağlayınca, onun etrafında dünyanın en güzel, en kudretli eserlerini yaratmağa, her milletten daha ziyade kadirdir, böyle şerait altında onun yapamayacağı tek birşey yoktur.

Yeter ki inansın, yeter ki sevsin..

* * *

15 Mayıs 1919. adalet, milli gurur ve haklara hürmet prensiplerini bir çelenk halinde yalnız kendi başları için hazırlamış olan galipler; hürmetsizliğin, hangi şekli mümkünse, hangi şekli bir millet için ağırsa, onu Türk milletine reva görerek İzmir'i işgal etmişlerdi.. Türk milletinin göğsünde yara yara üstüne açırlıyordu.

16 Mayıs 1919. hemen İzmir faciasının cereyan ettiği günde, Mustafa

Kemal, küçük, en ufak fırtınalara dayanmaktan âciz bir vapurun göverte-sinde, İstanbul'un içinde yaşadığı o hazin manzarayı arkasında bırakarak Karadeniz sahillerine doğru yol alıyordu. Genç yüreğinin içinde bir tezlik, bir an evvel işe başlamak ateşi yanıyor, bir vatan çocuğunun tahammülünü kökünden sarsmaya kâfi gelen bu ateşi halkalarının içinden sıyrılarak Anadolu yaylalarında kuracağı büyük devletin, oradan kurtacağı büyük milletin dâvasına başını koymağa koşuyordu.

Anadolu'nun batı ve cenub kıyılarında bir mahşer, bir yangın vardı, Anadolu'nun yukarı kıyılarında bir güneş doğuyor, bir rahmet Anadolu'nun yanan köşelerini söndürmeye hazırlanıyordu.

Çok geçmeden ana yurd kimsesizliğini unuttu, beklediği şefin içinde ve başında olduğunu gördü.

Umumîharb galipleri sarayın iyi den hâmisî sıfatını takınmışlardı. Saray ve Osmanlı hükümeti bu hakkı galiplere bir anahtar teslim eder gibi teslim etmişlerdi.. Onların mürvet, onların atıfetlerinden ne koparsa bir dilenci gibi onunla iktifa etmeye karar vermişler bu zelilâne rıza ile günlük hayatlarının içine dalmışlardı.

Mustafa Kemal, Türk milletinin düşman atıfet ve mürvetine boyun eğer, zavallı bir sürü olmadığını göstermek hususunda teşebbüsler almaya başlayınca, İstanbul müthiş bir şaşkınlığa düştü, işgal kuvvetlerini telâş aldı.

Onlarca Türk milletinin düştüğü yerden bir daha kalkmaması lâzımdı.. Onun mirası rahat bir lokma haline getirilmişti. Şimdi bu silkinme ne idi?

Anadolu silkindi, silkindikçe kene dine geldi, kuvvetini gösterdi. Mutlak bir iş yapacaktı, hesap ters tutulmuş, bu millete teşhis yanlış konmuştu. İşi çabuk ve yerinde bastır - mak lâzımdı.

Saray, rahatının bozulmasını istemiyordu, esasen yurdu bir çiftlik farzeden hakanlar, « Zul-ül-lahu fil-âlemler » değişen şeyleri, bir kahya değişmesinden farklı göremeyecek kadar milletin varlığı ile alâkalarını kesmişlerdi.

Saray doysun, saray rahat kalsın, ötesi ne olursa olsun . . .

İstanbul'la Mustafa Kemal arasında çetin bir mücadele başladı. İstanbul Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırıyor, dâvasından vaz geçirmeye uğraşılıyor, Anadolu'nun bir köşesinde istirahat, tebdilhava tavsiye ediyor.. Onlara göre, eğer Harbiumumf gibi büyük bir muharebenin galipleri gücendirilecek olunursa İmparatorluktan ne kalmışsa onlar da tehlikeye düşecek.

Mustafa Kemal tehlikenin başına ayağını basmış, onun canını avucunun içine almıştı. Asıl tehlike İmparatorluk ricalinin ve bu İmparatorluğun bağındaki adamın düştüğü korkaklığa, imansızlığa, tereddüde düşmekte idi, ufak bir tereddüd ana yurdu bir daha tashihi kabil olamıyacak bir felâkete götürebilirdi. Halbuki bütün bu zaaf - lara karşı Mustafa Kemal şöyle söy - lüyordu :

Hayat demek, mücadele, musademe demektir. Hayatta muvaffakiyet mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da maddeten, mânen kuvvete, kudrete istinad eder bir key - fiyettir.

Tereddütsüz kararını vermiş insanları, bhusus Mustafa Kemal gibi büyük yük bir şefi, büyük kararlarından geri çevirecek, her teşebbüs gülünç olmaktan başka birşey değildi. O milletin cevherini, istiklâlini kurtarmak hususundaki kabiliyetini, aynı zamanda muazzam hasımların bu gibi çetin bir millet içinde türk milletinin dövüş kararına asla mukavemet edemeyeceğini çok iyi biliyordu.

O zaman buna herkesi inandırmak, herkesi bu işin etrafına toplamak kolay bir iş değildi, mücadelenin tür - lüsüne girişmek, türlü zihniyetlerle uğraşmak, türlü ihtirasları söndür - mek, zayıf, kavi, şaşkın, hülâsa bütün zıdlardan bir kuvvet çıkarıp yumruk haline getirmek her şef olan, şef mevkiine gelen her insanın kârı değildir. Bu ancak Türk milleti gibi bir mil - letin içinden çıkan Mustafa Kemal gibi bir şefin kârı idi.

İstanbul anladı, düşman kuvvetleri anladılar ki, Anadolu'da başlayan işi bir çenber içine alınıp bastırılabilenecek bir iş değil, bunun hududu Anadolu'nun haricine bile taşmak istidadındadır.

Hemen birbirini takip eden tarih - lerde Erzurum, arkadan Sivas Kongreleri yapıldı, mücadelenin prensip - leri bu kongrelerde çizildi.

8/9 1919 Temmuz gecesi kısa bir

telgrafla Mustafa Kemal müfettişlik-
ten ve askerlikten istifa etti.

Şimdi, rütbesiz, sıfatsız bir asker..
Fakat asıl bundan sonra sıfat ve rüt-
besini almıştır. Türk milletinin başı.
Türk milletinin kurtarıcısı, Türk mil-
letinin korucusu.

Ne asil baş, ne asil sıfat ve rüt-
beler !

* * *

16 Mart İstanbul'da Mehmedçikler
başları yastıklarında rüyalarının için-
de şehid edildiler. Yine 16 Mart Os-
manlı Meclisi kafaları mazide gaflet-
lerinin içinde perişan edilerek dağı-
tıldılar ve bunlardan bir çoklarını
düşman gemileri üsera karargâhları -
na taşıdılar..

Bu vaka Mustafa Kemal'in, bir
millet meclisinin ancak düşman kuv-
vetlerinin tazyik, nufuz ve tesirinden
uzak bir yerde kurulmasile mümkün
olabilir diye mütemadiyen söyleyip
bir çoklarının kafasında iz edemiyen
fecî vaka tahakkuk etmişti..

19 Mart 1920 son Osmanlı Meclisi
dağıldıktan sonra Mustafa Kemal
bütün vilâyetlere, kolordulara tebli-
gat yaparak salâhiyeti fevkalâdeye
malik bir meclisin vücuda gelmesi için
derhal intihabata geçilmesi ve seçi-
lecek mebusların 15 gün içinde An-
kara'da bulunmalarını tebliğ ettiler.

* * *

23 Nisan 1920 cuma günü öğleden
sonra saat 2 de Osmanlı Meclisi'nden
Anadolu'ya geçebilenlerle, yeniden
intihab edilerek Ankara'ya gelenler,
bugün Cumhuriyet Halk Partisi binası
olan küçük binada toplanıyorlardı.
Ankara halkının coşkun, inanlı teza-

hürleri içinde Büyük Millet Meclisi
açıldı.

Bunun mânası şu idi: irade ve hâ-
kimiyeti ferdlerin elinde zavallı, bi-
çare bir hale düşürülen, hariçte ve
dahilde Türk milletini işlemez, mânasız
bir yıgın haline getiren eski zih-
niyetlerin, eski usullerin yıkılarak
yerine, milletin irade ve hâkimiyetini
her şeyde, her işte müessir ve âmil
kılmak için hakiki bir millet irade ve
hâkimiyet kaynağı vücuda getirmektir.

Hakiki şef şüphesiz millete da-
yanan şeftir. Hakiki şef milletin
düşünen başlarıyla, iyi gören, iyiye se-
zen kafalarile yolunda yürür, milletin
iradesini, milletin hâkimiyetini
tanmadan şef mevkiinde kalmak is-
teyenler, hakiki, devamlı şef olamaz-
lar, büyüklüklerinden çıkan şef bü-
yüktür. İşte Mustafa Kemal böyle
bir şefti. Türk milleti gibi bir büyük-
lüklerinden çıkmıştır.

O, Ankara'da Büyük Millet Mec-
lisi'ni derhal toplamakla ortaya koy-
duğu dâvanın sağlam, şaşmaz bir dâ-
va olduğunu, bu dâvanın her türlü
münakaşalara mütehammil bir dâva
olduğunu ve bütün bu işleri cesurane
omuzlarına almakta asla tereddüdü
olmayan bir şef olduğunu göstermişti.

İstanbul korkuyor meclisi dağıtı-
yor, Mustafa Kemal korkmuyor mil-
letin kabiliyetine, istiklâl uğrunda
göstereceği hamaset ve kiyasetlere
güvenerek milletin irade ve hâkimi-
yetini bir araya topluyor, işe onu
hâkim kılıyordu.

İşte bu iki görüş farkı bize Ana-
dolu İstanbul mücadelesinin hakiki

cephesini aydınlatan büyük bir hâ -
dise idi.

Mustafa Kemal, mecliste burada
izahı uzun sürecek bütün hakikatleri,
İstanbul'la arasında geçen, o çetin mü
cadeleleri, en ufak köşesini bile ay -
dınlatmak hususunda büyük emekler
sarfederek herşeyi anlattı.

Zaten dâvasına inananlar, tuttuğu
yolun doğruluğuna kalplerini bağla -
yanlar, hayatının temizlik ve asale -
tinden şüphesi olmıyanlar, işlerini
gizlemesler, maksatlarını açık söyle -
mekten korkmazlar.

Münakaşalar gece yarısına kadar
sürdü, nicede Mustafa Kemal'in bü -
tün fikirleri kabul edildi.

Doğru olan, reel olan herşey; ken -
disine doğruyu ve hakikatı çeker..

O büyük kararın hülâsası şu idi :

1— Hükümet teşkili zaruridir.

2— Muvakkat kaydıyle bir hükü -
met reisi tanımak, veya padişah kay -
makamı ihdas etmek caiz değildir.

3— Mecliste müttekâsif milli ira -
deyi bilfiil vatan mukadderatına hâ -
kim tanınmak esası umdedir. Türkiye
Büyük Millet Meclisi teşkil ve icrai
salâhiyetlerini kendisinde toplamış -
tır. Meclisten ayrılacak bir heyet
meclis vekili olarak hükümet işlerini
görür.

Meclis reisi bu heyetin reisidir.

İşte bu esaslar dahilinde yeni Türk
devletinin bünyesi teessüs etmişti.
Böyle bir hükümetin adı ne olabi -
lirdi ? Adı söylenmiyordu. Fakat her
şey ortada açık ve bütün kudretiyle
yaşıyordu.

24/25 1920 de Mustafa Kemal müt -
tefikân Büyük Millet Meclisi'nin reisi

olarak seçildi. Bununla yeni meclisin,
yeni hükümetin reisi değil, Türk
Cumhuriğunun ilk reisi idi.

Bundan sonra ana yurdun ortasında
canlanan, hayat bulan yeni Türk dev -
leti dâvasının bütün mekanizmasına
kendisi sahib bulunuyor. Kendi dâ -
vasını, hakkını dünyaya tanıtmak hu -
susunda irade ve kuvvetini bütün
şiddet ve sertliğiyle kullanıyor, bir
tarafтан iç düşmanları, diğer taraf -
tan dış düşmanları sarsıyordu. Bu
düşmanlar, Anadolu'nun bu şahlan -
masını gelip geçici bir alev sağnağı
sanmışlardı, fakat bu ateş öyle bir
kuvvetti ki aradan on yedi yıl geç -
miş olmasına rağmen hızı halâ yaşa -
makta ve kuvvetini muhafaza etmek -
tedir.

Şu on yedi yıl içinde Türk milleti -
nin bu hareketi, bu kalkınması, me -
denî ve insanî hamleleri şefin büyük
adı başta bir kuşak gibi dünyanın yu -
varlık gövdesine sarılmıştır.

Adı dünyada bir zamanlar rahat -
sızlık alâmeti, ve geri birşey olarak
konuşulan türk halbuki cevherinden
birşey kaybetmemiştir. Doğduğu gün -
denberi nasıl insaniyete, medeniyete
büyük hizmetler yapmışsa, nasıl efendî
yaşamışsa yine öyle idi.

Şimdi artık o dünyaya bir örnek
medenî kabiliyetleri, insanî varlıkları
kolayca anlaşılabilir bir mevcudî -
yettir.

İşte bütün bu güzel hâdiselerin se -
bepleri ve bunların gittikçe büyü -
mekte olmasının sebepleri, türkün bü -
yük Atasının, milletin başına geçmiş
olmasındadır, demek Türk milleti ken

disine, tarihine, kabiliyetine uygun olmıyan insanların elinde yalnız malla mevzu olmuştur.

Övünmekte haklıyız, hangi millet bu kadar kırsa bir zamanda bu kadar uzun, çetin, yorucu bir merhaleyi kestirebilir ?

Birbirini takip eden harblerle ezilmiş, vatanı çepçevre sarılmış, devletini idare edenler bizzat hiyanet içinde düşmanlarla beraber, her taraf yangın fakr içinde, böyle başka bir millet düşünelim, acaba Türk milletinin yaptığını bu millet yapabilir mi ? Böyle bir milletin içinden Atatürk gibi bir şef çıkabilir mi ?

On yedi yıl içinde nasıl bir hamle gösterdik, vatan o müthiş belâdan kurtuldu, mazi bir hamlede yıkıldı, harab vatan imâr edildi, geniş bir hürriyet ve emniyet havası içinde her zihnin zor kavrayabileceği bin türlü işler meydana geldi, dünyanın karşı - sına granitten yepyeni yontulmuş, hayata istikbale emniyet ve cesaretle bakana bir heykel gibi çıktık.

İşte on yedi yıl önce bu sözleri kendi kendimize ve dünyaya karşı söyleyebilmemiz için büyük Atamız milletin irade ve hakimiyetini, şaş - maz bir ölçüye bağlayarak meydana koydu.

Hiç şüphesiz ki bugünkü, yarıncı nesiller yalnız bu ölçünün içinde Ata'nın, bugünkü, daha sonraki nesillerden beklediği en yüksek medenî, insani varlıkların şaheserlerini vü - cuda getireceklerdir. Çünkü her im - kân millete temin edilmiş, her imkân milletin elindedir. Türk çocukları için vatan hududları içinde umuduna

bel bağlanmıyacak birtek şey yok... Saadete ermek isteyenlere büyük Ata, onun sevgili milleti, sevgili yurd üzerinde herşeyi hazırladı. Herşeyi kurdu . . .

Ferid Celâl GÖVEN

NATUR TARİHİ ve BİLGİLERİ

Türk Museum'u

Size bir gazete havadisi verecek değilim. Böyle bir Museumun Ankara'da yapılması fikri, daha ortaya konmuş da değildir. Ve işte bunun içindir ki bir Natur tarihi ve bilgileri Türk Museum'unun kurularak türk realitesi içine katılması lüzumunu söyleyeceğim.

Memleketimizde zengin ve tükenmez tarih belgelerimiz için, az da olsa esaslı müzelerimiz vardır. Ve bu müzelerimiz inkişaf yolundadırlar. Fakat bir müsabet ve tabii ilimler müzesinden daha mahrumuz. Ancak türk çocuklarının bereketli ve canlı bir ilim havasını yutmalarını ve kafalarının yeni ve büyük işler için heyecan ve arzu ile kamçıldığını görmek istiyorsak bu yoksulluğumuzu biran evvel ortadan kaldırımağa mecburuz. Bu mecburiyet yalnız bu kadar için de değildir. Diğer memleketlerde olduğu gibi bizde de üniversitelerimizden çıkacak ve hattâ çıkmış olan kabiliyetli türk çocuklarının ilim yapmak ve memleket bilgisi yaratmak istek ve ülküleri bu çeşit Museum'lar sayesinde tahakkuk edecek. Üniversite'den diploma alanlar, yalnız öğretmen, yalnız profesör,

yalnız serbest meslek adamı ve yalnız idareci olacak değildirler. Üniversitelerimizden çıkacaklardan ve çıkanlardan bir kısmı da türk memleketini, türk topraklarını, türk havasını didikleye, didikleye inceliyecek ve bu suretle, Türklüğü ve insanlığı, yeni, iyi ve güzel realitelere kavuşturacak ilim adamları olacaklardır. Fakat bu işi yapmak ve bu işlere hazırlanmak için bir vasat, bir tarla ister. Bu yapılacak işleri toplamak ve yapılanlarla mukayese etmek için bir yurd lâzımdır. İşte böyle bir yer Natur tarihi ile uğraşan ilimler için ancak bir *Museum'dur*.

Bu Museum'un vesikalarla dolu koleksiyonları, bize Türk tabiatının büyüklüğünü, Türk tabiatının zenginliğini hulâsa Türk vatanını ve bu vatan uğrunda bilgi cehdlerimizi yaşatacaktır. *Bu koleksiyonları kim toplıyacak? Bu koleksiyonları kim okuyacak ve inceliyecek?.. İşte size doğan ve doğacak türk âlimlerinin yaratılma mekanizması..*

Bu münasebetle bir tarihten bahsetmek istiyorum: 1794 de Fransız

naturalistlerinden *Et. geoffroy st. Hilaire*, yeniden organize edilerek açılan Paris Museum'unun açılış nutkunda şöyle söylemişti: «Yurddaşlar; topladığımız yer, bizi toplayan süje, herşey bize bu ilimler âbidesinde yeni bir nizamın teessüs ettiğini göstermektedir. Silâh kardeşlerimiz, mütefik kralların akim cehdlerini sinirli bir kolla tersyüzü ederler ve cumuriyetimizin temelerini kanlariyle yoğrurlarken, bizler, etüdün sükûnu içinde, nasyonal şeref ve zafere yeni bir ırk katmak için yeni malûmat kazanmağa gidiyoruz.»

Hülâsa; bütün şubeleriyle geniş bir etüd ve genç kabiliyetler için bir yaratma ve didinme sahası olacak ve bizi ilim yolunda tamamen dinamik bir ufka ulaştıracak bulunan bu büyük Türk Museum'unun gün geçmeden Türk zekâ ve kabiliyetine lâayk bir surette, Türkiye'nin dinamizma kaynağı olan Ankara'da kurulmasını istemek vazifemizdir.

Şevket Aziz KANSU

Halkevlerinde Bariz Çalışmalar ve Belliren Değerler

ÜLKÜ'nün bu sütunlarında ve bu mevzuda yazmanın bir katdaha zevkine ererek ve bahse mevzu edineceğimiz birçok halkevlerini yakından görmüş olmanın hakiki intibalarını da belirtmeğe çalışarak üçüncü yazımıza başlıyoruz.

On-onbeş halkevini, yeni ve eskilerini, biraz durgunlarını ve adamakıllı verilmelerini bir arada gördükten sonra; insan, bu kurumların büyük ve güzel bir âkıbete mazhariyetlerini, memleket miqyasındaki vazifelerinin kudsiyet ve ehemmiyetini daha candan kavıyor..

Halkevleri, hakikaten gençliğin ve halkın tam ve şuurlu bir ihtiyacına karşılık olarak açılmıştır. Beklenen ve istenen müessese oldukları için, beklenen ve istenen verimi muhakkak ve ergeç vereceklerdir.

Ülkü Elemanları

Her yer, büyük veya küçük şehir, memleketin hangi köşesi olursa olsun, milliyet, insanlık ve münevverlik bakımından, her iyi ve doğru bakımdan, harekete geçmek, bir şeyler yapmak, daha doğrusu türklüğünün ve gençliğinin hakkını vermek için, hazır olan ülkü elemanlarla doludur. Onları iyi bir vesile ile, Ankara'dan haber getirmek ve Ankara'nın dileklerini

belirtmek vesilesile topladığınız ve konuşmaya geçtiğiniz, heyecanlarına ifade vermeleri fırsatını kazandırdığınız zaman, gözleriniz ümidle ve gururla parlıyor. Bu yararlı ve heyecanlı tekler, bir tek çatının altında, bir toplayıcı ve yürütücü başın çevresinde birikmiş ve kaynaşmış olmadıkça faydalı olamıyorlar, kendilerini belirtmiyorlar; ne hizmetleri tam oluyor, ne sesleri duyuluyor.

Halkevi olan bir kaza merkezine girerken maddi imarı beş-on senedir başlayan, kenarlarında henüz sıra sıra mezarlıklar ve sokaklarında henüz zor geçilir yerler olan bu kasabada halkevinin manzara ve âkıbeti sizi ürkütür gibi olur; « burada ne kıvılcıma olacak, burada kaç aydın ve uyanık insana raslanır ki ?... » diye sızlanacağı tutar.

Gönüllüler Alayı

Fakat 3-5 saat sonra yüzünüz gülümeye, gözünüz parlamaya hattâ göğsünüz kabarmaya başlamıştır: Rejimin dileklerini canla başla yerine getirmeye hazır olan, bir kültür ve inkişaf seferberliği için gönüllü yazılmaya fırsat arayan, onbeş-yirmi aziz insan, etrafınızı sarmış bulunmaktadır. Bir bakarsınız: içlerinden bir muallim, çantasından yıllardır

hazır olduğu halde bastırmaya bir türlü imkân bulamadığı bir eserini çıkarıp size uzatır; böyle birşey yazmaya cüret ettiği için bir kabahat işlemiş kadar mahcup görünür; şöyle hatır için bir sayfaya göz gezdirmeye mecbur olursunuz, derken eser sizi sarar, bir nefeste birkaç sayfayı birden okursunuz; bakarsınız ki: bulunduğunuz şehrin tarihi bütün salâhi-yetli kitaplardan alınmış parçaların mükemmel bir terkibi ile gözünüzün önüne konuyor, yahut bu şehirde yaşamış, söylemiş ve ölmüş bir şairin belli başlı şairler kadar kudretli misraları ve mükemmel bir hayat tarihçesi dikkatinize sunulmaktadır. Bakarsınız: içlerinden biri söz alır, her hangi bir memleket işi ve halkevi vazifesi için bulmuş ve düşünmüş olduğu pratik tedbirleri anlatır, ulvî gayelerin bu kadar sade hakikatlerle en güzel tahakkukunu sermek sizi mest eder.. Bir başka yerde daha kalabalık bir toplantı için muvakkaten dağılırken kapıda sizi bir genç yakalar, cebinden defterini çıkarır ve size kendi yazılarından, oracıkta, ayak üstünde on - onbeş satır okur, otele uğrayıp biraz uzanmayı veya yıkanmayı unutursunuz; onunla bir köşeye çekilirsiniz; evvelki düşüncelerinize bir katdaha hak vererek şair geçinen bir çoklarının şair olmadığını, seslerinin yerli ve özlü sayılamıyacağını bir katdaha anlarsınız; hislerine susturulmuş bir türk, nasıl sever, nasıl acır, nasıl sızlanır, nasıl isyan eder, nasıl büyüklerine bağlıdır, kalbiniz çarparak ve kanınız hızlanarak, biraz daha yakından, hayır asıl bu sefer iç-

den ve tam kavrarsınız.. Bunlar, inanan insanı, dâvası olan insanı, yurda ve şefe canla başla bağlanmış insanı, soğuk kanlı muhakemelerle, beylik hükümlerle falan değil, hiç şaşmıyan ulvî ve aziz insiyaklarla derhal ayırdederler ve bağırklarına basmakta gecikmezler..

Toplayıcı bir baş ve çatı

İşte; bu kadar hizmete hazır, fergatle yoğrulmuş, mahrumiyeti ikinci bir nasibi haline sokmuş, bütün enerjisini, dejenere ederek harcayacak yerde bulamadığı için, içinde biriktirmiş ülkülülere bir araya getirecek, henüz inkişaf edip kendini meydana koyamamış esaslı temayülleri ve istidatları keşfedecek, onlar arasında iyi bir mesuliyet ve şeref taksimi yapabilecek bir baş oldu mu iş yürüyor.. Manevî hazineler keşfetmek istiyor musunuz: bir memleket seyahatine çıkınız, genç değerlerle halkevlerinde tanışınız; yarına güveniniz bir katdaha artacaktır..

Yerinde gördüğümüz eserler ve değerleri

Halkevlerindeki bariz çalışmalarını ve beliren değerleri meydana koymak, halkevlerine birbirlerinden haber ve örnek vermek, halkevi ülküsüne kendini verenlerin şevkini arttırmaya çalışmak için açılan bu suttonlarda, bu defada, yakından, yerinde gördüğümüz değer ve eserlerden misaller vermeye çalışacağız :

Yeni binasının plânı hazırlanmakta ve inşa masrafı toplanmakta olan Kayseri Halkevi, muhitin yeni şart-

ilk formalar, şimdi bu satırları yazarken yanımda duruyor. Yerli sazlardan ve yerli hançerelerden dinlediğim çiçek dağı ve kızılırmak türküleri halâ kulaklarımda çınlıyor. Halâ Afşar şairlerinden Ali'nin şu mısralarını hatırlarken candan gülümsüyorum :

*Şahanım var, bazılarım var,
Tel alışışsın sazlarım var,
Dosta bir çift sözlerim var,
Diyemiyom ile karşı . . .*

Güzel tedbirler ve beklenen gelişmeleri

Her hafta bir mahallenin kadınlarını filim göstermek için davet ederek sinemanın başında ve arısında, kısa ve özlü, yerli ağız fakat garblı fikri ile, telkinler yapmaya önem veriyorlar. Her pazar köylüyü en iyi anlayan ve köy işleriyle en yakından ve en fazla salâhiyetle ilgilenen insanlardan toplanır oldukça daha verimli olacak bir heyetle köy gezileri yapmakta devam ediyorlar; bundan sonra yaptıkları köy gezileri için daha esaslı, şıklığından ziyade derli toplu oluşuna ehemmiyet verilmiş broşürler neşrederek Kayseri köylerini bir bir bütün memlekete tanıtmaya çalışacaklardır. Kayseri'nin idealist gençleri, birçok arkadaşlarına şehrin yüzünü ağartacak kurumların başında halkevi geldiğini anlatıp onları da saflarına katarak, « müstesna zekâsını yalnız şahsî menfaatları için kullanır » telâkki edilen Kayseri'nin yurd ve ülkü işlerinde de eşsiz varlıklar gösterebileceğini ispat etmeye sövaşacaklardır. Lisan, biçki ve dikiş, çapkacılık ve saire kurslarının yalnız

açılmasını değil, devam edenlerin çoğalmasını temin edecek teşviklerin yapılmasına da önem verilmekte ve bu suretle birçok aile kızları hayatlarını kazanmak kadar cemiyete katılmaya da sevkedilmektedir; köylerde okuma odalarını açmış olup kendi haline bırakmakla değil, zaman zaman yoklayarak okuyan olup olmadığını, ne cins kitaplarla beslenmesi lâzım geldiğini, etrafta okuma merakının nasıl ve neyle körüklenebileceğini incelemekle bu bakımdan vazifelerini yapmış sayılacaklarına kani olmuşlardır.. Tabiatile, yeni binalarında hattâ daha evvel, muhitlerindeki fabrikaların münevverleri ve işçileri ile ayrı ayrı ilgilenmek, onlardan çalışacak eleman ve üzerinde çalışacak mevzu edineceklerine şüphe yoktur.

Bor'un bir akşam saatlerinde

Anadolu'nun en güzel manzaralarından birisi Bor'dadır. « Kayabaşı » denilen yerden, aşağıda bir hal gibi serilen ovanın üzerine bir tül gibi inen akşamı seyrederken insan gelecek yıllarda beklediği güzelliği ve canlılığı akşamın birden yurdun bu parçasına getirmiş olduğuna kani olur. Orada, henüz eski binasını Bor idarecilerinin bile güç tanıdığı Bor Halkevi'nin çocuklarıyla beraberdim. Biraz evvel, bol sular ve bol yeşillikler arasında muhitin manevî çoraklığını giderecek çareleri bir arada uzun uzun konuşmuştuk; şimdi onlar yine anlatmaya ve sormaya devam ediyorlardı. Gözlerinde sanki akşamın aksinden değil, içlerindeki ateşin aksinden gelen birer parıltı vardı;

larına göre daha kalabalık bir münevver kütlesile harekete geçmeye hazırlanıyor. Muhitinin en büyük insansı « Mimar Sinan » için bir broşürün ve muhitinin en enteresan şeyi: Erciyas için bir tetkikin neşrini yakında tamamlayacaktır; tabii bitmiş onlara şeflerin halkevine verdiği büyük ehemmiyeti anlattığımız ve diğer halkevlerinin tecrübelerinden edindiğimiz pratik çareleri sıraladığımız zaman öyle dinlediler, öyle benimседiler ve öyle vad ettiler ki: ben Bor Halkevinin başarılı evlerden biri olacağına bir daha inandım ve bu büyük şehirlerden bir çoğunu imrendirecek olan şuurlu şevki, buracıkta, bu kâdarcık olsun, tobarüz ettirmekten kendimi alamadım. Ülkülü insanların, feragatlı elemanların, şuurlu programların, ısrarlı çalışmaların birer öz kaynağı olan Niğde, Adana, Mersin, Ceyhan, Karaman, Akşehir, Afyon halkevlerinden geziş ve görüş sırasile gelecek yazımda bahsedeceğim. Yazımı halkevlerinin geçen ay içindeki esaslı hareketlerini, ve bilhassa yaptıkları veya bize yeni gönderdikleri neşriyatı gözden geçirmekle bitireceğim :

Üç Halkevi kitabı daha :

Birçok değerli neşriyatı ile, bilhassa tarih ve müzecilik çalışmalarile ilgi ve sevgimizi ötedenberi üzerine çekmiş olan Gaziantep Halkevi'nin eskiden neşredilmiş iki kıymetli kitabını bu yakınlarda görmüş bulunuyoruz. Halkevlerinin neşrettiği kitapları haber veren matbu cetvel veya listelerimizde bu kitapların adını koyamamak

noksanı gidermekten ziyade bahs - dilmeye değer oldukları için haber vermekte zevk duyuyoruz: « Gaziantep'te Eti eserleri » ve « Hasib Dürri » kitapları; ikincisi, 15-20 sene evvel ölmüş Aneteb'li bir şairden bahseden ve eserlerinden seçilmiş parçalar veren bir kitaptır; bu kitap, bize yalnız değerli bir şairi tanıtmakla kalmıyor, Anadolu şairlerinin divan edebiyatında arabça ve acemceye verilmiş olan lüzumsuz yerden gayet haklı ve pek şuurlu şikâyetlerine bir yeni delil daha vermiş oluyor. Birinci kitap, şimdiye kadar bulunmuş Eti eserlerinin en mükemmellerini veren Anteb hafriyatı etrafında tarihçilerin merakını uyandıracak ve zevkle okunacak bir broşür halindedir.

Tekirdağ Halkevi'nin Bolayır'da yatan Namık Kemal için hazırladığı ve birçok eli kalem tutanların bu büyük vatanperverimiz hakkındaki fikirlerini bir arada topladığı broşür de zevkle incelemeye değer ve Namık Kemal hakkında esaslı mevhibelerden biri olmak vasfını haizdir.

Halkevi broşürlerinde aranan vasfı

Bu münasebetle şunu tekrar tavzih etmeyi lüzumlu buluyoruz ki: halkevlerinin bu gibi tetkik eserlerinde, muhitlerinin, zamanlarının ve vasıtalarının ne de olsa tam temin edemeyeceği derin ve ilmi etüdlere saptanmaktan ziyade, muhitteki, bu mevzularla uğraşacak âlimlere malzeme olabilecek şeylerden haber vermek ve müstakbel müdekkiklerin tecessüsünü uyandırabilecek şekilde, derin ilmi

tetkiklere değer şeyler olduğunu meydana koymak gibi esasların göz önünde tutulmasını daha doğru ve daha verimli buluyoruz.

Halkevi Mecmualarına gelince

Halkevleri mecmualarının halkevinin dili olmasını, onun heyecanları kadar bilgilerine, telkinleri kadar tetkiklerine de yer vermesini, halkevinin uyandırmak istediği havayı ve yapmaya koyulduğu çalışmayı aksettirmesini istiyoruz. Heyecana, şura, bilgiye, inana ve kültüre aynı derecede, aynı ehemmiyetle yer veren halkevi mecmuasını muvaffakiyetli bir mecmua sayıyoruz. Ne baştan aşağı heveskârların yazılarıyla dolu bir mecmua, ne baştan aşağı soğuk kanlı ve halkevinin heyecan ve gayesinden hiçbir ses vermiyen bir akademik dergi, ne de sadece haberler ve gösterişlerle doldurulmuş bir magazin.. Muhitin şartlarını ve icablarını göz önünde tutarak, muhitin münevver elemanlarını etrafına toplayarak, mahalli etüdler veren, mahalli istidatları belirten, mahalli telkinleri yapan; oradaki gençliğin ve münevverliğin her bakımdan sesini, hevesini, ve çalışmasını gösteren bir mecmua olmasını başaran bir halkevi mecmuası, asıl vazifesini ifa ediyor, neşredilmesindeki hikmet kaybolmadan çıkmaya devam ediyor demektir. Yeni çıkmaya başlayan, bu lüzumu kavramış bulunan ve ilerde bu şekilde mecmuaların tam örneğini verecek olan « Görüşler » i, « Türk Akdeiz » i « İnanç » i, « Muğla » yı, « Ülker » i sevgile selâmlarız. Bu arada muntazam çıkmayan mecmuanın ne kadar

değerli olursa olsun okuyucunun gözünden düşeceğini, aranmaz olacağını, halkevi mecmualarının aktüalite kısımları hariç, hiç olmazsa 3-5 nüshasının evelden hazır bulunmasının en doğru bir tedbir olacağını belirtmeyi de lüzumlu görüyoruz.

Karaca oğlan gecesi programı

Çukurova'nın eşsiz halk şairi Karacaoğlan'ın bir gecesini yaparak hem büyük bir şairi anmak kadrüşinaslığını, hem muhitte edebiyat ve musiki zevkini beslemek isabetini gösteren Adana Halkevi'nin bu geceyi nasıl yaşattığını göz önüne koyan « Karacaoğlan gecesi programı » nda bütün Adana, Halkevinin geceye mana ve şümülünü vermek için elden gelen gayreti esirgemediklerini ve çok güzel bir iş bölümü yaparak Adanalılara mükemmel bir gece yaşattıklarını anlıyoruz. Bu programda Karacaoğlan'ın hayatı anlatılmış, türkülerinden en güzelleri seçilip bazılarının sadece inşad ve bir çoklarının terennüm edileceği işaret edilmiştir. Karacaoğlan'ı bugün dahi söyleyen ve çalan yurddaşlar bulunarak bu gecenin mânalandırılmasında onlardan da faydalanılmıştır. Bir edebî geceyi bu suretle tam bir halk gecesi, tam bir halkevi gecesi haline sokabilen Adana Halkevi'ni kutlarız.

B. K. ÇAĞLAR

Halk Bilgisi Haberleri: İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılan aylık dergi, yıl 6, sayı 66, nisan, 1937.

Yalnız folklore tahsis edilen mecmuanın bu sayısında, nereli ve kaçını

asırda yaşadığı malûm olmıyan Derviş'i-
nin bir destanı, XIX uncu asır halkşair-
lerinden Hayatî hakkında verilen malû-
mattan sonra on bir adet koymasının
neşredildiği, yine on dokuzuncu asır halk
şairlerinden Hacı Rasih Baba hakkındaki
bir yazıyı görüyoruz.

Bunlardan başka Nakî Tezel'in topla-
mış olduğu *Istanbul masalları*, *Urfa*
ve *Siverek'de ölüme ait âdetler ve itti-
katlar'a yer verilmiştir.*

Derginin sonunda, Kadırlı lehcesi
bağlığı altında, buraya ait mahallî husu-
siyetleri gösteren kelimeler de neşredilmiş-
tir. Yalnız burada lehce değil, şive tabirini
kullanmak yerinde ve doğru olacaktır.

Derginin bugüne kadar çıkan sayıları-
nın ekserisinin ihtiva ettiği folklor malzeme-
si, son asıra, yaşayan şairlere ait, bu
bakımdan, üzerinde fazla çalışılarak vücade
getirilmiş etüdlere pek tesadüf edilemi-
yor.

Halk Bilgisi Haberleri, bize eski
devirlerdeki folkloru da canlandırarak ma-
hiyette yazılar da neşrederse, çok daha
 faydalı olacaktır.

**Türk Akdeniz, Antalya Halk-
evi dergisi, iki ayda bir çıkar, yıl I,
sayı II, Nisan 1937, sayısı 15 kuruş.**

Türk Akdeniz, yeni çıkan bazı halk-
evleri dergilerinde olduğu gibi susmadı,
ikinci sayısına da verdi. Mecmuada, en
çok yer tutan yazıların, merkezi sükletini,
Antalya mahallî hayat vesikalarına dair
 yazılar teşkil etmektedir. Bu hususiyet,
kendini, neşredilen şiirler de bile gösteri-
yor, Antalyada Akşam vs.. gibi
Bay S. F. Erten'in Antalya tarihi hak-
kındaki yazısı, Charles Texiér'in,

Küçük Asya'sına ve bazı yabancı müel-
lîflerin eserlerinin Antalya'ya ait kısım-
ları gözönünde bulundurularak ve ten-
kitli olarak, kaleme alınmıştır. Muam-
mer Lutfi'nin de buna benzer olarak,
İbn Batuta'dan, Antalya'ya ait kıs-
mı tercüme ettiğini görüyoruz.

Bunlardan başka, diğer Antalya'ya
ait tarihi ve coğrafi, doğum ve çocuk
büyütme adetlerini ihtiva eden yazılara
da yer verilmiştir.

**Keleşan masalları, Nakî
Tezel, İstanbul, Burhanettin matbaası,
1936, sayısı 10 kuruştur.**

Bir formadan ibaret olan *Keleşan
masalları*, Türk Halk Bilgisine ait mad-
deler ve tetkiklerin XI inci kısmını teş-
kil etmektedir.

Baş kısmında M. Halid Bayrı'nın
« Halk masalları hakkında » başlıklı
ufak bir yazısı vardır. Bu kısımda, ma-
salın tarifi, hususiyetleri ve toplanırken
gözönünde tutulması icabeden usullere
dair izahatı, bunu takiben, Keleşana
ait dokuz masalın neşredildiğini görü-
yoruz.

En ziyade, Eminönü Halkevi tara-
fından çıkarılmakta olan *Halk Bilgisi
haberlerinde* te-âdûf ettiğimiz bu tarz
çalışmaların ve şifahi olan Halk Edebi-
yatı örneklerini tesbit etmek noktası na-
zarından, bu gibi etüdlere kıymeti in-
kâr edilemez.

Yine bu küçük eser vasıtasıyla ya-
kında çıkacağını öğrendiğimiz, aynı mu-
harririn *Istanbul masalları* folklor ça-
lışmalarına bir ilâve mahiyetinde, içti-
maî cepheden de halka ait telakkileri,
görüşleri ilâh... aydınlatmak itibarile
fâideli olacaktır.

F. A.

Hâmid'in ölümüne dair haberler ve hatıralar

Bu yıl, şubatın 86 yaşına giren büyük şairimiz Abdülhak Hâmid'i kaybettik. Son zamanlarda gün günden çökmekte olan Hâmid, bundan bir müddet evvel şiddetli bir gribe tutulmuş, yalnız bu hastalık onu yatağa düşürmemiş ayakta geçirmiştir.

Büyük şairin hayati, sahil vaziyeti, bundan beş altı gün evveline kadar iyi gidiyordu. 8 Nisan perşembe günü akşamı Serik Doryan'da, otururken, saat onda bir akıntı hissederek evine dönmüş, yatmıştır. Kendisinde görülen hafif bir bronşit arazi üzerine, ertesi günü — doktoru Abravay çağırılmış, şairi inceden inceden muayene ederek, «dikkat ediniz, dışarı çıkarmayınız, yatakta istirahat etsin!» tavsiyesinde bulunmuştur. Cumartesi günü, Hâmid'i profesör Akil Muhtar da muayene etmiş, aynı tavsiyelerde bulunmuştur. Fakat o günü, büyük şairin bronşiti artmış, aramıza, göğsünü sıkıştıran devamlı bir öksürük etrafında kileri endişeye düşürmüştür.

Pazar günü oldukça iyileşerek, evdekilerin ısrarına rağmen yatmıyarak, kitapları ile ve bazı işlerle yorulacak kadar uğraşmıştır.

Yanında bulunan Fazıl Ahmed'e yazmakta bulunduğu eserinden bahsetmiş,

*Zevk yok gecesinde gündüzünde
Ben neyleyeyim bu yer yüzünde*

mısralarını okumuştur. Böyle olmakla beraber, evvelki gün tansiyonu 25 e kadar çıkmıştır. Bu yorgunluklardan sonra yatağına zorla yatırılmış, verilen yemekler için, «bana yemek değil, yemiş verin!» diye söylenmiştir.

Dün sabah, gene eski vaziyette ya-

nan şair, sabah kavaltesini yaptıktan sonra, uyumak istemiş, ve bu hal, öğleden sonra daha çok kendini göstermiş ve gecenin birine kadar gözlerini açmadan yatmış, 12 Nisan salı gecesi, saat biri beş geçe ebedî uykusuna erişmiştir.

Hâmid'in Mulağı :

Güzel Sanatlar Akademisi Profesörlerinden, hevkeltıraş Nejed, dün Maçka palas'a giderek şairin yüzünün kalıbını almıştır. Bilâhère Hâmid'in büst ve heykelleri yapılacaktır.

Millî matem merasımı hazırlıkları :

Atatürk, büyük şair Hâmid'in ziyası üzerine, milleti, onun hatırasını tazime davet ederek, millî matem merasımı ilân ettiler. Atatürk, millî merasime iştirak için, iki yaverini İstanbul'a gönderdiler ve yaverlerin bulunabilmeleri için, cenaze merasımı öğleden sonraya tehir edilmiştir. Hâmid'in ölümü, Belgrad'da bulunan, Başvekil İsmet İnönü'ne bildirilmiş, o da Bayan Lâayen'e taziyelerini bildirmişlerdir. Hâmid'in teçhiz ve tekfini bu sabah yapılmış, tabuta konulmuştur. Tabut, Topkapı Müzesi'nden getirilen tarihl bir örtüye sarılmıştır.

Hâmid'in cenaze merasımı, kendisinin müteaddit defalar, kalabalık oluşunu, bir vasiyet şeklinde izhar etmek hususundaki isteği, dün tahmin edilemeyecek bir azamette yerine gelmiştir. Evvelki gün, İstanbul valisi, belediye reisi ve Fartı başkanı Muhittin Üstündağ'ın riyasetinde toplanan hey'et tarafından cema-

zenin saat 11 de kaldırılması için verilen karar, Atatürk'ün büyük çaire karşı gösterdiği sevgi ve affına sebebiyle, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, kendi namlarına yaverlerini Ankara'dan göndermeleri ve cenazenin millî merasimle kaldırılması hususundaki emirleri üzerine, bu merasim, saat üç buçuğa tehir edilmiştir.

Vilâvetin tebliği :

İstanbul vilâyetinden :

1 — İstanbul sayı, büyük çair Abdülhak Hâmid Tarhan'ın cenaze 14 / 4 937 saat 13,5 ta Maçkapalas'daki dairesinden kaldırılacak, namazı Teşvikiye camisinde kılınıntan sonra, Zincirli kuyudaki yeni mezarlığa defnedilecektir.

2 — Atatürk, bu merasimde bulunmak üzere yaverini göndermiştir.

3 — Cenaze büyük merasimle ve top arabesiyle kaldırılacaktır.

4 — Atatürk, İsmet İnönü ve Şükrü Kaya namlarına birer çelenk konulacaktır.

Millî ihtifalin başlaması :

Evvelce hazırlanan program mucibince millî ihtifal, Atatürk namına yaverleri Bay Cevdet, İstanbul Vali ve Belediye reis Muhiddin Östündağ, Ordu müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay, Hariciye siyasi Müsteşarı Bay Mememenci oğlu, İstanbul'da bulunan bütün saygınlık, hükümet erkânı, askerî erkân, bütün fikir ve edebiyat büyükleri, güzel sanatlar müntezipleri, Harp Akademisi Komutanı Korgeneral Ali Fuad, Harp Akademisi subay talebeleri, yedek subay okulu talebesi, bütün yüksek tahsil gençliği, orta ve ilk okullar, ve sayısız halk millî matem merasiminde bulunmak üzere, Teşvikiye camisinin avlusuna Nişantaşı'na kadar bütün caddeyi doldurmuşlardır..

Tabut, muayyen saatte Apartman'dan çıkarılarak bir matem havası içinde eller üzerinde Teşvikiye camisine götürülmüştür. En önde Askerî Tıbbiye talebelerinin teşdikları, Atatürk'ün gönder-

miş olduğu çelenk, bundan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başvekil İsmet İnönü, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, İstanbul Vilâyet ve Belediyesi, Üniversite ve muhtelif fakülteler, İstanbul İliman idaresi, Ticaret Odası, Emlâk Şirketi, İstanbul kitapçıları, yüksek mektepler, hemen hemen bütün resmî ve gayri resmî liseler, resmî ve gayri resmî teşekküller, çairin yakın dostları ve sair yüzlerce cemiyet, teşekkül ve şahıs namına - yukarıda saydığımız sıra ile - gönderilen çelenkler gelmekte idi.

Önden giden süvari polislerden sonra, alayın iki yanında piyade polisler, izciler, mağferî askerler, itfaiye efradı görülmüyordu. Çelenklerden sonra, bir kıta asker, bir kıta polis, Askerî ve şehit bandoları, Üniversite ve lise talebeleri ilerliyorlardı.

Cenaze alayı, Maçka'dan Nişantaşı yolu ile Şişli tramvay caddesine çıkmış, ve gülgide halkın birbirini ezcek derecede bir kalabalık olmuştur. Cenazenin geçtiği yerlerde, pencereleden çiçekler atılmış ve dökkânlar, tazim için, kepenklerini indirmişlerdir. Saat 3,5 da Teşvikiye camisine hareket eden cenaze alayı, saat altıya doğru Zincirlikuyu'ya anca gelebilmiş, ve ortalık kararınca başlar, büyük çair, Zincirlikuyu asri mezarlığında açılan ilk çukura defnedilmiştir. Vasiyeti müribince, büyük çairin mezarı başında hiç bir nutuk söylenmemiştir.

Atatürk'ün taziyetleri :

Atatürk namına Ankara'dan gelen yaverleri Cevdet, Bayan Lüsyen'e, Atatürk'ün taziyetlerini bildirmiştir. Lüsyen, teşekkül ve tazimlerini arz etmiş, Hâmid'in biraderzadesi, yaver Cevdet'e :

— Atatürk bizleri ihya buyurdular, arzı tazimat ederiz, arzını rica ederiz. Demişler.

Maarif vekili'nin taziyeti :

Maarif vekili ve İstanbul maarifini :

temsilen cenazede hazır bulunan ve Hâmid'in kabrine Maarif Vekili namına çelenk koyan Maarif müdürü Tevfik Kut, merhum şairin ikametgâhına giderek taziyette bulunmuştur.

Kütüphanelerin kapanması :

Ankara caddesinde bulunan kütüphaneler, «yarına kadar kapalıdır» levhasını asarak dükkânlarını kapamışlardır.

Hâmid'in ölümü karşısında şehir meclisinin teessürü :

Şehir meclisinin 15 Nisan günü toplantısında, vali Muhittin Östündağ'ın, eskisi gibi, yine Hâmid'in evinin kirasının verilmesi ve ailesine meclis tarafından taziyette bulunulması yolundaki iki teklifi kabul edilerek, yerine getirilmiştir.

Hâmid için merasim :

Edebiyat fakültesi konferans salonunda Hâmid için 15 Nisan, saat beşte bir merasim yapılmıştır.

Bu merasime, hazurun tarafından, hep bir ağızdan istiklâl marşı söylenerek başlanmıştır. Kürsü arkasına Hâmid'in bir resmi konulmuş ve dinleyicilere, Hâmid'in rozet çekline konulan resimleri dağıtılmıştır. Prof. Fuat Köprülü, sözü açarak, Türk milletinin bir gün evvel kaybettiği büyük şairi anmak, ve bir an tekrar beraber yaşamak için buradan toplanıldığını, Hâmid'in edebiyata hizmeti ve edebî mevkii hakkındaki sözlerini söyledikten sonra, konferansa son vermiş, bunu müteakip edebiyat şubesi doçentlerinden Ali Nihat Tarlan, İsmail Habip söz söylemiş, bu sırada dahiliye vekili Şükrü Kaya'nın gönderdiği taxiye mektubu :

— «Türk milletinin ve Türk sanatının büyük kaybını, bir millî matem olarak karşılamakta ve derin bir acı duymaktayız. Bütün Türk milletinin hissettiği bu matemeye örnek olmak hususunda

gösterdiğiniz heyecan ve saygıya iştirak eder, hepinize taziyetlerimi ve sevgilerimi sunarım.»

okunmuş, Mîtat Cemal konferansa vermiş, Üniversite gençleri Hâmid hakkındaki tahassüslerini söylemiş, ve büyük şairden parçalar okumuşlardır..

Siyasal Bilgiler Okulu'nda Hâmid için tören :

Tören saat yirmi buçukta profesör doktor Fuad Köprülü'nün bir konferansı ile başladı.

Sayın bilginimiz bu konferansında Tanzimat devrinden, Şinasi'den bahsettikten sonra sözü Hâmid'e getirmiş, onun eserlerinde klasik unsurlardan ziyade romantik unsurların mevcut olduğunu, asıl büyük eserlerini kırkına kadar verdiğini, dilinin bugünkü dil ifadesinin bugünün ifadesine uymamakla beraber, onun başka memleketlerde nazım sahasında bir kaç nesil tarafından yapılabilen bir inkılabı tek başına yaptığını, eserlerinin paydar kalacağını söylemiştir.

Prof. Köprülü'den sonra mekteb profesörlerinden muharrir Ercümen Ekrem Talu, güzel bir müshaha yapmış Abdülhak Molla ailesini, Hayrullah efendinin evlenişini, Hâmid'in dünyaya gelişini, ve bütün hayatını „makedon eserlerinden değil, müessirlerinden bahsetmek, olduğunu söyleyerek büyük üstadın hususiyetlerinden bahsetmiş ve Hâmid'in hasta hasta Dil Kurultayına geldiğini, sorulara „Emir aldım, O beni mezardan çağırırsa gelirim „ dediğini anlatmış, Hâmid'in son günlerini ve son sözlerini de anarak müshabesini tamamlamıştır.

Bu müshabeden sonra mektebin talebelerinden Ertuğrul, Burhan, Sakib, Bedri, Yağar, Mesud tarafından Hâmid'in manzum ve mensur eserleri okunmuş, *Eşber*'den küçük bir parça temsil edilerek törene nihayet verilmiştir.

Hâmid için, Ankara radyosu- nun yası :

16 Nisan akşamı saat 7,5 da, genel matbuat direktörü Vedad Nedim Tör, Hâmid'in ölümü münasebetile Türk Milleti'nin duyduğu acıyı anlatmış; Şekrî Kaya'nın Hâmid'e dair olan yazısını, Behcet Kemal Çağlar tarafından, Hâmid için yazılan bir şiir inşad edilmiş, *Ulus gazetesinde* Hâmid'e dair çıkan yazılardan, parçalar okunmuştur.

Hâmid hakkında, Londra radyo- sununun neşriyatı :

"Türkiye'nin milli büyük şairi, memleketimizde tanınmış büyük bir şair idi. Osmanlı İmparatorluğu devrinde yirmi sene İngiltere'de kalmış ve İngiliz Hükümeti nezdinde memleketini temsil etmiştir. Abdülhak Hâmid, Kraliçe Viktorya'nın şahsi dostu idi."

Hamid için dost Yunan gazete- lerinin yazdıkları :

İstanbul, 16 (Telefona) — Hâmid'in ölümü münasebetile, bütün Yunan matbuatının, Hamid ve eserleri hakkında, geniş ölçülerde neşriyat yaptığı Atina'dan bildirilmiştir.

Halkevlerinde merasim

Memleketin birçok köplerinde mevcut olan, 167 Halkevinde, büyük şairin hatırasını tazim ve taziz 21 Nisan çarşamba günü toplantılar yapılmış ve bu toplantılarda hayati, edebi şahsiyeti hakkında konferanslar verilerek eserlerinden parçalar okunmuş ve temsil edilmiştir.

Ankara Halkevinde Hâmid gececi :

Bütün halkevlerinde obunğu gibi, Ankara Halkevinde de Abdülhak Hâmid için, dün gece yapılan törende güzide bir dinleyici kültüsi hazır bulunmuştur. Halkevinin büyük salonundaki bütün

yerler ılgal edilmiş ve hattâ birçok davetliler törene ayakta iştirak etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Salonun müsaadesizliğinden dolayı içeri giremeyenler dışarda büyük bir kalabalık halinde geç zamana kadar beklemişlerdir.

Törene İstiklâl Marşı ile başlanmıştır. Perde açılarak, Halkevinin genç sanatçıları tarafından yapılmış ve siyahlarla çevrelenmiş olan bir Abdülhak Hâmid büstü karşısında, tabii olarak, derin ve saygılı bir sükût bütün salonu kaplamıştır.

Profesör Fuad Köprülü, törenin, Cumhuriyet Halk Partisinin kültür organı olan bütün halkevlerinde büyük şairimiz Abdülhak Hâmid için en yakın alkışını göstermek üzere tertib edildiğini söyledikten sonra, Hâmid'in edebiyatımızdaki mevkiini anlatmıştır.

Bundan sonra Bay İsmail Müştak Mayakon, Hâmid'e şahsi bağını ve saygısını, hâmidane bir dil ile yazdığı, hitabeli ile ifade etti.

Çözücü olarak, Bay Hasan Âli Yöcel, Hâmid'in mensup olduğu devri ve edebiyat ekollünü anlattıktan sonra, biyografisini, şahsiyetini izah etti; softağa, devrişliğe ve istibdadı düşmanlığını söyleyerek en yüksek ideallerinin Cumhuriyet devrinde gerçekleştiğini görüp bahtiyar bir ölümlle hayatını terkettiğini söyledi.

B. Vedad Nedim Tör, Abdülhak Hâmid'i sanatkar insan olarak inceledi ve bundan sonra B. Enver Şapolyo, büyük şairin hayat ve eserlerinin tarihlerini okudu; Şair Behcet Kemal Çağlar, Hâmid için yazdığı şiirini heyecanlı bir sesle inşad etti.

Siyasal bilgiler okulu talebesinden B. Burhaneddin Çeltik, Hâmid'in *Makber*'inden bir parça okudu ve bu suretle törenin birinci kısmı bitti.

Bundan sonra, Halkevi gençleri Abdülhak Hâmid'in *Eğber*'inden parçalar temsil ettiler.

İstanbul'daki ihtifal :

İstanbul, 22 (Telefon) — Bugün şehrimizdeki halkevlerinde büyük şair Hâmid için ihtifaller yapıldı. Bu münasebetle büyük ölü hakkında heyecanlı nutuklar söylendi ve eserlerinden parçalar okundu. Eminönü Halkevi'nde *Eşber*'den bir parça temsil edildi. Ayrıca, Eminönü halkevi B. Şükrü Kaya ile B. Hıfzı Tevfik'in, Hâmid hakkındaki yazılarını ve Hâmid'in bir kaç şiirini bir broşür halinde toplayıp neşrederek davetlilere dağıttı.

Şehir tiyatrosunun yası :

18 Nisan akşamı, Ankara'da bulunan şehir tiyatrosu, Hamid için Ankara radyosunda bir yas gecesi tertip etmişlerdir.

Evvelâ Nureddin Artam, *Tezer'le*, *Eşber'in* bir hulâsasını yapmış sanatkarlar, *Tezer'in* Rişar tarafından söylenen bir tiradını, *Eşber* piyesinin, son perdesinin son kısmındaki, Aristo'nun bir tiradı ve faala ilâve olunan tablo temsil edilmiş, bundan sonra, *Finten'den*, gemide Davalciro'nun dalgalara karşı söylediği parça okunmuştur.

Hâmid'e ait hatıraların topolanması :

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği tarafından, Hamid'e ait çıkarılacak olan esere menba teşkil edecek olan malzemenin toplanmasına başlanmıştır.

Eski bir hatıra :

Abdülhak Hâmidin mübarek nâğı Zincirlikuyu'da merkadine indirilmeden bir gün evvel zevcesi Bayan Lüsyen'i taziyeye gittim. Bitkin bir halde bir geçlong üzerinde uzanmış yatan Bayan Lüsyen büyük bir tessürle gözlerimin içine bakarak beni şu sözlerle karşıladı.

* Pertev Paşa, Pertev Paşa! Ahvale ne dersin!. Bu sözler bende eski bir hatırayı canlandırdı :

Büyükharb'in son iki senesinde Avusturya Macaristan İmparatorunun karargâhında ordumuzun askeri murahhası idim. Mütarekeden sonra dahi bir sene kadar Viyana'da kalmaya mecbur oldum. O sırada Abdülhak Hâmid zevcesi Bayan Lüsyen Viyana'da idi. Ona karşı candan bir hürmetim vardı. O da beni çok severdi. 1919 mayısının ortasına doğru bir gün onunla vatanın içinde bulunduğuy perişan halden bahsederken kalbimiz için için ağlarken merhum bana : * Pertev Paşa size birşey yazacağım , dedi. Kendisine bir defter takdim ettim. Mayısın onbeşinci günü defteri bana geri verdi; ilk sahifelerinde bana bir yadigar olarak yazıp bıraktığı çok heyecanlı satırları, o çok yüksek adamın hatırasını tebçilen, buraya naklediyorum :

Pertev Paşa Pertev Paşa! Ahvale ne dersin?
Elbette bu me'ullara sen lânet edersin!
Asker sıfatile hele mahkûmu kedersin!
Hangi vatana, hangi hudud üze gidersin ?

Adaya sorarsak ne vatan kaldı ne serhad!
Pâmâli vahuş oldu o gülsarı muhalled!

Dağlar dereler ah ediyor hasretinizle,
Onlar ki taninsaz idiler nusretinizle.
Merdane olan himmetiniz, gayretinizle
Hicran ocağı oldu vatan hicretinizle!

Hüsrânınız ettiyse dâ adanızı raksan,
Asla şerefû şanınıza gelmedi noksan!

Sizlerdiniz islâmî eden hıfzu sıyanet..
İslâmın içinde nebean etti ihanet!
Kimlerdir eden Mekkeyi yenbuu hiyanet,
Ya Beyti Hüdayı kime kim kıldı emanet ?

*Bilmem bu siyeh cilvei asara ne dersin,
Hempanyı nasardâ olan ensara ne dersin?*

*Fersan olurum ben bunu râşanü kîra-
san :
Bilmem ki nasıl dinine iman eder insan!
Eflâkı de görsem diyorum hâk ile yek-
san,
Dünyaya o gün belki gelir adl ile
ihsan!*

*Bir gün gelir ancak gene iman ederez
biz,
Ettiklerine hasmı peşiman ederez biz!*

*Avdette o fitri olan ahlâk ve fesail,
Ahlûd olur elbet gene ecdadına nail,
Türk ordusu namile çıkar, dâfîi sâil,
Aşuğu vatandan gene bir mahşeri hâil!*

*Sen sağ ol emîn ol ki o gün idrim
olursun!
En canlı cenahile onun âzım olursun!*

Viyana, 15 mayıs 1919
Abdülhak Hâmid
Muhibbî halisiniz

Hâmid Mütarekeden sonra birbirini takib eden felâketlerin en büyüğünü evvelden hissetmiş gibi bu satırları yazıp bana verdiğinin ertesi günü 16 mayısta Yunanlılar İzmir'i işgal etti. Bunu bir gün sonra, Viyana sefaretindeki atışena-

valimiz BayKemal'e Stadtpark'ta dolaşırken onun bana uzattığı gayet kısa bir gazete telgrafından haber aldım. Birdenbire derin bir tessüre, fakat akabinde büyük bir tehevvue kapıldım. Adeta yüksek ve parkta dolayanların nazarı dikkatini celbedecek bir sesle Bay Kemal'e şu sözleri söyledim: • Yunanlılar İzmir'i işgal edebilir; fakat kat'iyen ve kat'iyen orada tutunamazlar. Şimdi olsa bile bir sene sonra, beş sene sonra, yirmi sene sonra orası gene türklere geçer. Bunun böyle olacağı muhakkaktır. •

İstiklâl Harbimiz Abdülhak Hâmid'e ve bana hak verdi. Gazi Mustafa Kemal'in dehasile uyanan Türk milleti köpürdü ve içten, dıştan bütün düşmanlarına karşı koydu. O sırada başımdan geçen pek büyük bir aile felâketi benim hayatımı perigan ettiği için ben Hâmid'in arzu ettiği gibi • Türk ordusunun en canlı cenahile bizzat âzım olmak • şerefinden mahrum kaldım. Fakat başta gene Gazi Mustafa Kemal olmak üzere Millî Mücadeleye iştirak eden bütün silâh arkadaşlarımız tek bir vücud imiş gibi ve büyük bir azım ve imanla ümid edilmiyecek kadar az zamanda İzmir'i geri aldı; yurdu, milleti kurtardı ve Türk'ün bugünkü vahdet ve kudretini temin etti.

General Pertev Demirhan
Erzurum meb'usu

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

Abdülhak Hâmid

Onu toprağa verdik. Edebiyatımız, garb edebiyatlarının tesiri altında kalmağa başladığı zamandan bugüne kadarki devre içinde bu büyüklükte bir sima daha yetiştirmemiştir. Divan edebiyatının Fuzulî, Baki, Nefî, hattâ Nedimle Şeyh Galib gibi mümessillerine gelince, onlar o kadar ayrı ve başka bir âleme mensub şahsiyetlerdir ki, kendileriyle Hâmid arasında bir mukayese tesisine kalkmamak doğru olur. Abdülhak Hâmid'in bazı coşkun hayranları onu Goethe, Shakespeare ve Hugo ile de mukayese ettiler ve kendisini bunlarla müsavî değil hattâ bunlara faik bile görenler ve diyenler oldu. Hâmid'e dâhilî âzamı vasfı işte bu mukayeseler esnasında ve meşrutiyet devrinde verilmişti. Shakespeare, insan hafızasının saydığı hiç bir şair ve edible hemyaye olmadığı gibi, Goethe ve hattâ Hugo'daki kâinatın o büyüklüğü ve sonsuzluğu da Hâmid'de yoktur. Bununla beraber, onlara yaklaşması daimî ve hakikaten bir dâhilî azamet ve kudretle konuştuğu çok kerre vakidir. Michel Ange, Titien, Goethe, Hugo, Tolstolî ve daha bir çok büyük insan gibi hayatı uzun sürdü ve yine onlar gibi bu hayatının hemen son gününe kadar kafasına, sanatına ve iktihalarına sahip yaşadı. Ölümünden pek az evvel doktora ölmek temennisini ızhâr etmesi de gösteriyorki, bu uzun hayat kendisine kâfi gelmemiştir ve varlığından duyduğu gurur ve azamet kendisini yok olmağa razı edemiyordu. Bî-nassa bu hayat ağkından ve sönmez ihtiraslarından alevlenen ve namütenahî derinleşen sanatının Türk edebiyatına

verdiği cidden lâyetut eserler vardırki, hafızalarımızda daima yaşayacak olan isimlerini zikretmek abes ve zaittir. Abdülhak Hâmid'in nazım ve nesir lisânı, tabiidirki eski ve eski lisana kudretle sahip olanların kavlince yer yer de pürüzlüdür. Fakat zarf ne olursa olsun mazruf, sade muahher yazılarında değil lâkin en eski eserlerinde de hâlâ ve hemen daima yepyeni ve nazmîle nesrin-den hangisinin daha fevkelâde olduğutayin de müşküldür.

Abdülhak Hâmid'in işaret ettiğimiz hayat aşkı acaba kendisini etrafa ve her şeye karşı biraz hodgâm kılmamış, lâkayt gibi yaşatmamış mıydı? Bunu iddia edince, isbat için delil olarak pek çok şey söylenebilir ve en hararetili ve en sadık meftunları bile davaya şahit getirilebilir. Ancak bu hodgâmlık ve lâkaydinin sanatına bir zarar vermediğini ve hattâ tabiatın bünbir tezat ve ihtirasla dolu eserlerinde müessir olduğu düşününce, keyfiyete esellenmemek ve bağkaları için, herkes için istenebilecek kayda şartlardan onu vareste tutmak icabeder.

Pek dar bir çerçevenin içinde Abdülhak Hâmid'in ne zengin hayatını ne de eserlerinin hattâ en mühimlerini hikâye ve tahlille karkışmak imkânı bulunmadığı için, belki en münasibi bu kadarla iktifa olcaak. Sade, tekrar edelim ki, Hâmid, dünkü ve bugünkü Türk edebiyatının, tanzimat sıralarında başlayarak bugüne kadar gelen edebiyatın, geksiz ve gûşhesiz en büyük şması oldu ve eserlerindeki azamete ve esen havaya başka hiç bir şair ve edibimizden misâl ve örnek verilemez. Beni vatanımın di-

linde yazılmış tek kitap olarak bir yere sürgün gitmeğe mahkûm etseler, intihab edip götürülecek eser, tereddütsüz onun *Pintex'i* olurdu...

Roman tekniğine dair bir yazı münasebetle

Muharrirlerimizin gündelik garp negriyatı, klasik edebiyatlar ve estetik mes'eleleri hakkındaki malûmat ve matalatlarına *Les nouvelles littéraires* yegâne kaynak sayıldığına göre, onun sahifelerinde okunmuş bir yazıyı mevzu bahsetmek şüphesiz ki bir taktik kusuru, gaflet eseridir. Fakat ben bu kusur ve gafleti irtikâp ederek *André Maurois'* nin « roman teknikleri » başlıklı ve muhavere şeklinde yazılmış bir küçük makalesi üstünde konuşmak istiyorum. Esasen daima da yaptığını gibi aldığı mevzuu fazla derinleştirmeden ve engin fikirler ileri sürmüyerek, fakat gayet ışıklı bir şekilde muhakeme eden Fransız muharriri, kendisi hiç lakırdıya karışmaksızın iki adamı konuşduruyor ki, bunların biri romancının müfred mütekelim sıgasını kullanmağa hakkı olmadığını, diğeri de ister müfred mütekelim ve ister gayip sıgasını kullanın, eğer okuyucuyu sürüklüyorsa kuvvetli bir eser vücdü getireceğini iddia etmektedirler. İkisi de dâvalarını isbat için bir çok mühim şahsiyetin fetvalarına iltica ediyorlar. Müfred mütekelim sıgası kullanarak roman yazmak kabil olmadığını iddia edene karşı, böyle düşünmeyeni ilk öne büyük lûgâteci *Littre'* nin romanı "hîslerin ve ihtirasların tasviri ile alakayı tahrik etmeğe çalışan mensur ve muhayyel hikâye, suretinde tarif ettiğini zikrettikten sonra pek meşhur üç romanın, Benjamin Constan'ın *Adolphe'* nun, Eugène Fromentin'in *Domitien'* sine ve sainte — *Beuve'* un *Volupte* sinin böyle müfred mütekelim sıgası ile yazılmış olduklarını söylüyor. Buna karşı öteki ise bu üç kitabın otobiyografik eserler olduğunu ve nitekim bu üç büyük adamın bunlardan başka roman vermedik-

lerini söylemektedir. Ve otobiyografik eserle insanın hakikaten romancı olamayacağını; isbat için de münekkitt Thibaudet'in şu satırlarını alıyor: "Hakkiki romancı, şahıslarını mümkün hayatların sayısız istikametlerle, zoraki romancı ise tek hayatının müferit hatlarıyla halkederler. Bir romanda kendini teğrih eden bir müellifin, kendi şahsından hakikaten yaşadığına inanabilir bir varlık yapabilmesi nadir bir keyfiyettir. Balzac dünyaya canlı olmayan bir tek mahluk getirmiştir; bu da kendi kendini hükâye etmek isteyerek *Louis Lambert'i* yazdığı zaman olmuştur."

Nefsî mütekelim sıgası ile yazılan romanları bu adamın istihfaf ettiği bu şekilde yazmanın çok daha kolay olmasından da mütevelliddir. Ve sahatkâr kendi kendisini tevdi ederek anlatırsa, sanatkârı Allahın azemet ve lâkaydisine erçidiren bir yüksek kalıpa ve bütün mahlukatına aynı alakayı gösteriğe artık imkân bulamayacağına hükmediyor. Ondan dolaydır ki, romancının romanında kahraman da istemiyerek büyük romancının bir şahsın noktainazarına tabi olamayacağını beyan ediyor ve *Talstofun* esas kahramanı bulunmayan (*Harp ve sulâ*) şaheserini davasına misal getiriyor. Fakat son sözler müfred mütekelimde mahzur görmeyen adama düşdüğü için anıyoruz ki, *André Maurois* ötekine neler söyletirse söyletsin ve kimleri iştihad ettirirse ettirsin daha ziyade bunun tarafını lîtizam etmekte'dir. Bu ikinci adam, şahsî bir fiil kullanımının kendi hayatından uzaklaşma imkânını romancıya vermiyeceğini ve sanatkârın kendinden en uzak olmak iddiasını güden bir eserde de otobiyografîye gidebileceğini söyleyerek, şekil ve tarzı ne olursa olsun, okuyucuyu saran ve unutulmayan romanın muvafak bir sanat eseri olduğunu söylüyor. Bu kısa, canlı ve düşündürücü muhavereye, hikâye ve roman yazan en mütevazî kalemler de mesleklerinin tekniği üzerinde düşündükleri için ve hiç değülse düşünceleri icap ettiği için ışırlık

etmek mevkindedirler. Binaenaleyh evvela diyebilirizki, müfred mütekelim sıgasile yazmanın daha kolay olduğunu kabul edelim. Çünkü bütün eşyası göstermek ve değışecek müteaddit dekorları soğuk k-larak canlandırmaktan ve en heyecanlı olabilecek yerde soğuk ve lıkayd kalmak şartile okuyucuya alaka ve heyecan vermekdense, bir şahsın mizacına ve arzularına göre ve hafızasındaki heyecanları ve benliğindeki istekleri yazarak yazmak tabii daha zahmetsizdir, daha az güçür. Ve sanat eserinin kıymeti yenilen müşkülâta göre değil alınan neticelere göre olduğu için, bu kolaylıktan dolayı, bu az zahmetten dolayı insan mesul de edilemez. Evet ama, buna mukabil mutlaka nefsi mütekelim sıgasile yazılan romanın otobiyografik olması icap etmez ki! Bir erkeğin bir kadın ağzından, bir kadının bir erkek ağzından, bir çocuk ağzından, bir gencin bir ihtiyar ağzından konuştuğu, bir zengin muharririn bir amele, bir faziletli adamın bir harsız ve bir katil yerine kendini koyarak yazdığı vaki değil midir? Sonra, nefis mütekelim sıgasile yazmanın acemi ve kuvvetsiz müellifler için en mü-ait şekil olmasına rağmen, bu tarzın başka bir mahzuru, ziyani da yok değil midir? Okuyucuyu bütün bir alemle karşı karşıya çıkaracak, bütün bir âlemin içine atacak yerde, o müfred mütekelim hakikaten biz olalım veya olmalıyız, birtek insanın dünyasına, görüşlerine ve gösterişlerine bırakıyoruz ve o adam kendi zaviye ve ufkundan görüb göstereceğine göre, daha dar ve ufak bir âlem getirmesi de adeta zaruri değil midir? Yani, alâkadar etmek ve yaratmak için daha dar bir yer ve daha az malzeme ile kanaat ediyorum demektir. Şuhalde ne fevkalâde veya ne orijinal bir şahsiyetle okuyucuyu başbaşa bırakmalıyız ki, bütün bir âlemin manzarasını gösteren adamı aramasın. Ve nihayet, müfred mütekelim romanının bazan asla otobiyografik olmasına mukabil, müfred gaib sıgasile yazılan ve muharririn kendisinin, düşünce

ve hatıralarının hikâyede temamlile gayri mevcut olduğu sanılan birçok eserlere, isteyerek veya istemiyerek, sanatkârin temamlile kendi felsefesini, kendi hayatını ve hiç olmazsa parça parça hatıralarını koyduğu, tanıdığı insanlardan ve gördüğü yerlerden akisler getirdiği, hem sanata daima vakidir. Bunun sebebi ise şudur ki, sanatkâr için kendisinden temamlile müstakil, kendisile hiçbir temas noktası bulunmayan bir âlem yaratmak imkânı yoktur ve sanatkâr halik ve halikliğe ne kadar yaklaşsın yaklaşsın, halikin kendisi olamaz. Buna mukabil, hariçden hiçbir yardımcı unsur almadan münhasıran ve ancak kendi içini görmesine ve anlatmasına da imkân yoktur. Çünkü, eski bir şairin dediği gibi: Münferid vasıtai rüyet olduğu halde dide kendini gene göremez. Çünkü kendi benliğimize ve varlığımıza nüfuz haddimiz ve kudretimiz mahduttur.

Eski Bir Fas Sultanı

Paris civarında bulunan ve *Abdülhak Hâmid'in* beyitleri sayesinde Türk edebiyatına giren o güzel Angen gölü kenarındaki bir villasında, bu nisanın 4 üncü günü esbak Fas sultanı Mollayı Hafid öldü. Ve bu ölüm haberi heman hiçbir gazetemizde bir akis yapmadı, ehemmiyetsiz bir havadis bile olamadı. Halbuki bu adam yirmi beş yıl önce Fas tahtından farig oluncuya kadar ve birkaç yıl müddetçe bütün dünya matbuatını en fazla meşgul eden şahsiyetlerden biri idi. Daha evvel olduğu gibi saltanatı zamanında da Fas kıtasının Almanya ile Fransa arasında bir harp kopmasına sebebiyet verme-nden korkulmuş ve Mollayı Hafid Fas'ın istiklâli namına birâferini ikat ettiği halde Fransa himayesini kabul eden ilk Fas sultanı olmuştı. Kendisi 1875 tarihinde dünyaya geldi ve babası Mollayı Hasanın 1894 de vefatında, en büyük oğlu olmak itibarile yerine geçmesi icab ediyordu. Fakat, askeri ve idari ıslahat namına hiçbir şey vücade getirememek-

le beraber büyük devletlerin rekabetinden pek güzel istifade ettiği gibi demirden bir irade ile isyanlara da imkân bırakmıyarak memleketin hali hakikatte ne kadar berbad olursa olsun harice karşı yine bir sükûn ve intizam manzarası arzedebilen bu hükümdar, sarayına İstanbul'dan getirilmiş bir Çerkes cariye - acaba kimdi ve İstanbul'da nereden ve nasıl satın alınmıştı? - sevdaşı yüzünden, o kadından doğan oğlu Mollayı Abdülâzîz'i, oğullarının en genci bulunduğu halde kendisine veliâhd yapmıştı. Ölümünde Abdülâzîz on iki yaşında olarak tahta çıktı ve bazı saray adamlarıyla vezirler namına saltanat sürdürdü. Fakat, yaşı ilerledikten sonra da Abdülâzîz çocuk kaldı. Şahsen halim, nazik ve hüsnünîyet sahibi bir adam olmakla beraber, devlet işleri kendisini sıkıyor ve Avrupa'dan getirilen cambazhane hayvanlarını seyretmekle, fotoğraf çekmekle, bisiklete binmekle, otomobil kullanmakla vakit geçirmesi etrafının pek ziyade hesaplarına uyuyordu. Çünkü sultana en fenaları getirildiğinden mütemadiyen atılıp yenileri alınmak icabeden oyuncaklar, devlet hazinesine on kerre, nasıl on kerre, bin kerre! fazlaya mal ediliyor, arada büyük servetler kazanılıyordu. Hazinesinin tamtakir bir hale gelmesiyle beraber yerler kabileler de ayaklandıkları ve bu vaziyet Fransız emperyalizminin harekete geçmesini mücip olduğu bir sırada, o vakte kadar gayet sessiz yaşamış olan Mollayı Hafid Fas'ın sadet ve istiklâl ve din an'ânâtın sıyaneti namına isyan bayrağını açtı ve kuvvetli kabilelerin yardımları sayesinde küçük kardeşini yenerek 1908 de padişah oldu. Lâkin Fransa artık Fas'ı ele geçirmeğe katiben azmetmiş bulunuyordu ve bu hususta Almanya ile de uyuşturduğu cihetle Mollayı Hafid için istiklâlini muhafazaya imkân yoktu. Esasen kendisi selefi kadar çocuk olmasa bile zamanın isabettirdiği bilgilerden, tecrübe ve görgüden mahrum, vehham, kararsız ve zayıf bir adamdı. 1912 de Fransa'nın himayesini resmen kabul mecburiyetinde kaldı, sonra kabul ettiği

şeylere samimi bir riayet göstermemekle ve yer yer zuhur eden kıyamalarda medhaldar bulunmakla itham edildi ve mallı şartların uzun bir pazarlığından sonra tahtını bir başka biraderine devrile memleketinden ayrılarak ilk önce Tanca'ya, sonra İspanya'ya gitti. Cihan harbi esnasında Almanlar Fransız müstemlekelerini ayaklandırmak isterlerken kendisinden de istifadeyi düşünmüş ve onu tayyare ile Fas'a yollamak istemişlerdi. Fakat hızi bir trenden bile korkan bu hükümdar tayyareye binmeğe razı olmadı için, Almanlarla arası bozulmuş. Fransa ise daha evvel tahsisatını kestiğinden hesabsız cariye ve evladını besleyemez bir hale gelmişti. Bunun üzerine Fransa'ya dehalet etti ve o zamandanberi Angende'ki villada sakin ve sessiz yaşayordu. Yanında hesabsız cariye yerine artık ancak bir iki eski kölesi bulunduğunu ve ekser zamanını şiir yazmakla geçirdiğini bir sefer gazeteler yazdılar. Zaten ötedenberi şiirle meluf olarak bilhassa hicivde muvaffak olduğunu ise, babasının zamanından kendisinin sukutuna kadar Fas'da yaşamış ve pek çok işe karışmış bir İngilizin hatıralarında okumuştum. *Walter B. Harris* ismini taşıyan bu adamın *Le Maroc disparu* isimle Fransızcaya tercüme edilip *Plon* tarafından neşredilen bu eseri, Fas'ın Fransa hakimiyetine girişine takaddüm eden son yıllarını çok canlı bir tarzda hikâye etmekte, aynı zamanda bu büyük kıtanın en nazik ve mühim yıllar esnasında mukadderatını ellerine verdiği bu iki kardeş sultanın ne aciz birer adam ve ne gülünç birer mahluk olduklarını çok hüznün veren bir ne'şe içinde ve bir çok malûmat ve tafsilat ile anlatmaktadır. Her halde, şahış kıymeti ne olursa olsun, cihan tarihinin sade Avrupa'da yazılmadığını ve cihan tarihinde bir zaman onun da rolü bulunduğunu hesab ederek, Mollayı Hafid için bu bir kaç satırı yazmağı zait görmedim. Hattâ iğaret ettiğim kitabın daha bir iki eserle beraber hisanımıza naklini de, tarih kültürümüz ve sıvası terbiyemiz namına fazla saymıyacağımı ilâve etmek isterim.

SÜRTÜK ;

1936 - 1937 mevsimini bitirib tur-neye çıkarak ilk Ankara'ya gelen İstanbul şehir tiyatrosunda, bu mevsim içinde oynadığı yegâne yeni telif eseri (*Sürtük*) ü seyrettim. Üç perde yerine hayattan üç dilim diye taktim edilen bu eser, Mahmud Yesarî'nindir. ve velût romancı aynı zamanda tiyatroun da hiç acemisi olmadığı için, piyes kuvvetli bir entrige sahib olmasa bile sağlam bir yapıya malik bulunuyor. Mevzu iki üç satırla hülasa olunabilir: Orta yaşlı ve halü vakti yerinde bir adam, nikâhla almamış olduğu metresinin dönmeyeceğini demeye yüzü tutmadan evden gidişini müstezhi bir lükâydi içinde seyrettikten sonra, kapı veva pencereden içeri dalan bir sokak kızını, *Sürtük*'ü, boş kalan mevki ve vazifeye tayin etmek üzere banyoya soku-yor. Kılıgına kıyafetine ve mütesadî ka-şınmalarına nazaran altı saat akarsuda tutmak ve ilâçlarla bilmem ne kadar zaman temizlemeğe çalışmak icabeden bu mahluk, sonra ve bir yıl içinde okadar çok şey kapub öğreniyor ki, eski paşa ailelerine mensub olduğunu ilâna kadar varıyor ve kendisini daha yüksek fiatla kiralayub satılabileceğini umarak bekârın evinden gidiyor. Âzami realist olduğunu bildirmek için üç dilim diye taktim edil-en eserde, İstanbul'un kaldırımlarında saatine ve mevsimine göre bir sümite kadar müşteri kabul eden ve yangın yer-leri ebedî ikametkâhlarına teşkil eden fecî kadınların lisan ve hayatları hak-kında birçok malûmat veriliyor. Fakat *Sürtük*'ün sürtüklük hayatına bir perde tahsis edilerek değil, ona zengin bekârın salonunda mufassal beyanat verdirilerek. İyâve edeyim ki, bu mufassal beyanâtı rolü yapan Neyyire Neyyir hakikaten kudretli söyledi. Fakat kılığı kıyafeti hususunda fazla mübâlagaya gidilmişti. İstanbul kal-dırımlarında kendilerine daima çarşafı olarak rasgelinen sürtükler, bu donu mıntanı ve kıza kadına benzer yeri kal-mamış mahluku kendilerinden saymağa bilmem tenezzül ederler miydi ? Alehu-

suski, bu kız kalırımına yeni düşünmüş de-ğil belâlılar değiştirmiş bir kıdemli mes-lektaş suretinde taktım ediliyordu, ve bir belâlısı ikinci perdede temizpak bir kıyafetle meydana çıkarıldı. Bu ağır rol-de ve ilk perdede rejisörün istediği ka-dar acalı bir kılığa girdikten sonra, üçüncü perdede müellifin tensibile ultra-modern bir boyan halinde alarak Neyyire Neyyir cidden iyi oynadı. İkinci mühim rol, evin erkeğinde, Hüseyin Kemal'de idi. Eti kendisi olan bir mahluk olmaktan ziyade acı bir felsefe yapmak için konuşmuş rolünü heman daima tabii bir eda ile ve bazan hakikaten güzel şeyler de söyleye-rek konuştu. Bedia'nın ikinci perdede küçükük bir rolü vardı. Banyodan çıkub temizlenmiş Sürtükün turnaklarına mani-kür yapan ermeni kadını rolü, ve kısa meclisini pek kısa gösterdi. İlk metres rolünde Cahide baştanbaşa iyi, ikinci perdedeki eski zaman adanı konuşu rolünde Said bazan pek tabii ve bazan pek mubaleğalı idi. Yine ikinci perdede, sürtüğü müessesesine çekmeğe gelmiş ev sahibesi rolünde Şaziye, kıyafetinin ve bazan tavurlarının fazla karikatüral olmak temayülüne rağmen, çok kuvvetli bir şahsiyetle görüldü. Hele birkere, yapma mülâyimliğinden taş gibi tahak-küme fevkalâde güzel ve âni geçti. İlk ve ikinci perdedeki hizmetçi Samiye ile üçüncü perdenin hizmetçisi Muazzez'i ise ilk defa görüyordum. Samiye genç kız ve Muazzez şübbeli kadın rollerinde de muvaffak olabilecekleri ümidini veriyor-lar. Evvelkinin kollarının omuzbaşlarına kadar çıplak olmasındaki hikmeti, bekâr evlerindeki hizmetçilere mahsus bir tabiiye hareketi suretinde tefsir etmeli. Herhalde, o sadece bir fikir tebliği aleti olmasaydı, bekârın metresleri bu kıyafete sanırım ki rıza göstermezlerdi.

Üçüncü perdede Talat'ı da gördük. Başka-ları hesabına sürtüğü gezmeğe götürre-cekti ve büsbütün alub götürdü. Başında artık hiç saç kalmadığı halde pek toy ve körpe bir paşazade rolünde ifrat ve mü-baleğanın âzamisine kaçmakla beraber, sempatikdi. Fakat yine aynı perdede ve

acalb bir sakalla Sürtük'e kataloglar göstermeğe gelmiş olan Samid'en o dere-de dikkatsiz ve kaba olması belki isten-miştiki, mensub bulunduğu büyük mağazanın patronu olub insanın kendisini kapadışarı edeceği geliyordu.

Apartmanlarla kaldırımlarda yaşa-yanlardan hangilerini daha ehven göster-diği belli olmıyan, bazı sezdirişlerine rağmen, kaldırımdan gelen mahluku da en küçük minnet kabiliyetine bigâne göe-teren bu sacı piyesi alâka ile, hiç sıkıl-madan ve bazı yerlerinde hakikaten haz

duyarak seyrettim. Ondan evvel de, bü-yük bir şimal müellifinin ismini taşıyan Ölümler karşısında isimli ve bir per-delik bir piyes vardı. En ağır rolü İ. Galib tarafından yüklenen bu eser, müellifin büyük ismine ve oynayanların tekmil gayretine rağmen, itiraf edece-ğim ki insanı Manakyan repertuarının havası içine sarmıştı. Lisam da bana, son zamanlarda muvaffak ve mükemmel de-nebilecek tereümeler vermiş bir müter-cime yakışmayacak bir derecede ve ma-hiyette göründü.

NAHİD SIRRI.

K İ T A B L A R

Codex Cumanicus. — Monumenta Linguarum Asiae Maioris serisinin birinci kitabı Kopenhag, 1937, 75 altun mark.

Yukarıki seri ile, adı söylenen lisani sahasının çerçevesi içinde gerçekten mühim yazmaların itinalı reproduksiyonlarının vücuda getirilmesi gayesi takip edilmektedir.

XIV üncü asır türkçe lisan yadigârları arasında çok mühim bir yer tutan ve koman dilinin yegâne abidesi sayılmakta olan bu eserin K. Grnbech tarafından fototipi suretile neğredilmesi ile XVII yazmanın etrafınca tedkikine elverişli bir zemin hazırlanmış bulunuyor. Daha VII inci asırda ilim âlemine malûm olan Codex'in gerçel 1828 de İtalyanca kısmı Klapproth tarafından oldukça natamam bir kopyeye göre neğredildi. *Vocabulaire latin, persanecomman de la bibliothèque de Francesco Petrarca Mémoires relative l'Asie III*. Paris 828, S. 113-256. Sonra 1880 de Géza Kun bütün Codex'i, bu defa asıl yazmaya göre, neğretti: *Codex Cumanicus bibliothecae ad templum Dicit Marci Venetiarum primum ex integro edidit prologomenis, notis et compluribus glossariis instruit comes Géza Kun*. Budapestini, 1880. Bu eserin kıyveti, hele ikinci kısmında, yazmanın mühim savtı farklarını tanıtmayan pek kaba bir transkripsiyon, keza sayısız yanlış okumalar ve başkaca noksanlar dolayısıyla o kadar kuvvetle tahrip edilmiştir ki bunu ilmi bir neşir saymak asla kabül değildir. Radloff tarafından teğebbüs edilmiş yeni bir çalışma, *Das türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus. Mémoires de l'Académie Imperiale des sciences de St. Pétersbourg*, VII série, cilt XXXV no. 6, 1887., Géza Kun'un

eserini esas olarak aldığından istifadeye layık değildir.

Bu neşirlerden hiçbirisi ilmi bakımından tatmin edici olmamakla beraber hiç kimsede Codex'in yeni bir neşrine cüret edememiştir. Bu faksimile ile, naşirin de kaydettiği gibi, böyle bir eser meydana getirmek için lüzum olan ilk şart is'af edilmiş sayılır.

Bize Avrupa kaynaklarından komanların diline dair malûm olan başlıca rus vekayinamelerinde kaydedilen bir kaç kelime ile Macar menbalarında pek bozuk bir şekilde rivayet edilen bir (*Vaterunser*) ilâhişidir.

Tabı ve naşir, Ortazaman tarihi için olduğu kadar türkoloji için de aynı derecede, haklı olarak, mühim gördükleri bu yazmanın neşirle bir hizmet görmüşlerdir. Naşirin baştarafa koyduğu 12 sayfak bir mukaddeme eserin tarihi, münderecatı hakkında tam malûmat verdiği gibi bu mevzu üzerinde yazılmış mekalelerin "*komanların aslı ve tarihi, Codex Cumanicus'un tarihi, Codex Cumanicus'un dili, komanca lisan bakiyyeleri*" başlıkları altında bir fibristi verildikten sonra, Codex'in metni üzerinde çalışacaklar için de ayrıca bir yardımcı mekaleler bibliografisi gösterilmiştir ki bunları yazanlar Samojlovic, Kovalski, Bang, Nemeth, Malov, Salemann gibi tanınmış türkîyatçılardır. Bu mekalelerin yardımı metnin sökülmesini kolaylaştıracığı gibi münderecatının verak tesbiti de kolaylığı artırmış bulunuyor. Yazının çok okunaklı oluşu türk müdekkikler için ayrı bir kazançtır.

Codex Cumanicus hakkında türkçede şimdiye kadar benim bildiğime göre ancak hocam Bay Fuat Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi* (S. 354-356)nde malûmat verilmiştir. Yalnız üstadın ese-

rin «sırf dini propaganda gayesile yazıldığı» muhakkak gören noktalarına işaret etmek isterim. Fihristden de anlaşılacağı gibi, Codex'in lûgat kısmındaki kelimelerin ekseriyetini dini ve mücerret mevzulara ait saymak doğru değildir. Burada dini kelimeler ve semavi mevcudat ancak verak 35 V de bulunmaktadır. Öte taraflar temamen gündelik hayatın ve ihtiyaçların ifadesine yarayan kelimelerdir. Sonra fonetik bakımından istifademizi kolaylaştıracak bazı şekillere de rastlanmaktadır. Meselâ genizden söylenen "g" yerine "gn," "h" yerine "ch," "u" sesini vermek için bazan "ou" yazıldığı ve hafif hecelerde bazan "a" yerine "e" kullanıldığını görüyoruz. Fakat bu imlâ şekli muttarit olmadığının bu cihetten edilecek istifade şüphüllü değildir. Bir çok yerlerde "U" hem "u" hem de "ü," "a" harfi hem "a," hem de "e" yerine geçmektedir.

Eseri daha etraflı tanıtmak için naşirin mukaddemesini hülâsa ederek alıyorum:

Codex'in nasıl vücuda geldiği ve daha evvelki talii hakkında pek az bilgimiz vardır. Birinci sahifesinden 1303 de meydana çıktığı anlaşılıyor. Bu günkü şekilli ne zaman aldığı bilinmediği gibi İtalya'ya nasıl ve kimin tarafından getirildiği de meçhuldür. İtalya'da Petrarca'nın eline geçtiği verak 56 v ve 59 r den anlaşılıyor. Kitabın daha eski bir sahibi olarak verak 78 v de Antonio de Finale adında biri görünüyor. Petrarca'nın ölümünden sonra Codex Venedik'te Marcus kütüphanesine geçiyor ki bu gün halâ oradadır: Cod. Marcus Lat. D X L I X. Napolyon zamanında Paris'e götürülmüşse de sonradan iade edilmiştir.

Codex Cumanicus 20,5—19,5 boyunda ve 12,5—14 eninde 82 yaprak ihtiva etmektedir. Kenarları biraz zedelenmişse de ancak pek az yerlerinde metne ziyan vermiştir. Aslında 56 v, 59 v, 67, 68, 76 v-79 v yapraklar yazılmıştır. Bunlar halâ kısmen boğtur, kısmen de yazı teo-rükeleri ve çok defa pek okunmaz bir şekilde yazılmış ve Codex'in diğer muhtevasıyla hiçbir suretle alakası olmayan

ilâvelerle sonradan doldurulmuştur. Üzerindeki yarı deri cilt XVIII inci asırdan kalma olmalı. Başta ve sonda boş ikişer yaprak konmuştur ki bunlar da daha yeni zamana aittir ve yapraklar numaralanırken hesaba katılmamıştır.

Codex sarıh olarak ayrılmış iki kısımdan müteekkildir. İlk 55 yaprak İtalyanlar tarafından telif edilmiş latince farsca-komanca bir lûgat kitabıdır.

İlk önce iki yahut üç tasrif şekliyle fiiller ve birkaç tane de ekseriya kaydedilen fiillerle cezirleri yakın olan isimler yazılmış olup hep latince kısımlararak yazılmış kelimelerin başlangıç harflerine göre alfabe sırasıyla dizilmiştir. Sonra 30 uncu yaprakta itibaren isimler gramer bakımından kısmen de mücerret hale göre daha büyük gruplar halinde toplanmıştır. Yaprak 30 da (müahhar) Uygur yazısı ile, *bitsik*, kelimesi sahifenin üstüne yazılmış bulunuyor.

Cenubürsya türkleri arasında misyoner olarak çalışan alman franciscenlerin elinden çıktığı aşikâr olan ikinci kısımda fazla dini bir damga vardır. Bunun İncil'in tebliğine yarayacak lisani malzeme külliyyatı ve yardımcı bir kitap olarak kullanıldığı meydandadır. Bu kısımda iki sahife tutan bir kaç halk bil-mecesi şeklinde orijinal Koman edebiyatı ile birlikte bir çok kelimeler ve oradan buradan alınmış vecizeler çok defa Almanca tercümesiyle beraber ve bütün bir sıra ibadet için kullanılmak üzere ilâhiler, düâlar ve vâ' için materialler ihtiva eden komanca metin tercümeleri vardır. Almanca kısımda, türkçeye geçmiş olanlardan sarfinazar, farsçadan hiç bir iz yoktur.

Bu iki muhteva bakımından bu kadar başka başka kısımların ne zaman bir Codex halinde birleştiklerini bilmiyoruz. İhtimal İtalyanlar tarafından vücuda getirilen bu lûgat sonradan alman tarikat adamlarının eline geçmiş olacaktır. Bunlar yazmayı, gündelik hayatlarında kendilerine faydası dokunan komanca kayıtlarla zaman zaman, tevli etmişlerdir. Bundan başka kendilerinin bitmiş olarak aldıkları ilk kısım üzerinde

de pek çok işlemleridir. Netekim verak 6 r ve 7 r deki ağızdan söylenerek yazılmış olan rusça izahlar da onlara aittir. İmlü yanlışlarının şeklinden ve mukattaatın birçok yanlış hallerinden anlaşılacağı üzere yalnız İtalyanca lögat değil, Almanca kısımdaki metnin başlıca yerleri de daha eski nushalardan kısmen türkçeye pek az vakıf olan kâtipler tarafından kopya edilmiştir.

CODEX CUMANICUS'ÜN MÜNDERİCATI

İtalyanca kısım

Lâtince, farsca komanca lügat

Yaprak

1 r

Audio (ışltmek) fiilinin tasrif, fiillerin ve manaca bunlara yakın olan isimlerin alfabetik cetveli, Latince kısaltılmış kelimeler

3 r	A
5 r	B
5 v	C
9 r	D
11_r	E
12 v	F
14 r	G
14 v	H
15 r	I, J
16 v	L
17 r	M
18 v	N
19 v	O
20 v	P
22 v	Q
23 r	R
25 r	S
27 v	T
28 v	U, V
30 r	Zarfın alfabetik fihrisi
33 v	Zamirlerin ve isimlerin tasrif şekilleri (İsimlerin fihrisi ehemmiyetine göre sıralanmıştır)

35 v	Dinle alâkadar kelimeler
35 v	Semavi mevcudat
36 r	Dört unsur
36 r	Ahlât-ı erbea
36 r	Zaman bölümleri
36 v	Beş Duygu
37 r	Hava
37 r	Sıfatlar ve zıtları
38 r	Sıfatlar
39 v	Gündelik hayattan kelimeler
40 v	Ticaret ve muhasebe
40 v	Attariye ve diğer şark emtiası
42 v	Madenler ve demircilik
42 v	Kürk hayvanları ve kürkçülük
43 r	Terzilik
43 v	Kunduracılık
43 v	Dölgerlik
43 v	Berberlik
44 r	Türlü sanatlar
45 v	Egraf ve meurlar
46 r	Ticaret ve ticaret emtiası
46 v	Renkler
47 r	Kıymetli taşlar
47 v	Azalar
49 r	Akrabalık gösteren kelimeler
49 r	İnsanın iyi sıfatları
49 v	İnsanın kötü sıfatları
50 v	Harp ve silâhlar
50 v	Eve müteallik şeyler
51 r	Elbise yapmak
51 r	Bina inşası
51 r	Erkek elbisesi
51 v	At ve at takımı
52 r	Yatak odası
52 v	Sofra takımı
53 r	Ağaç, meyve ağaçları ve meyve
53 v	Sebzeler
54 r	Memeli hayvanlar
54 v	Zevahif ve hâşerat
55 r	Kuşlar
55 v	Ekin, süt ve başka yiyecekler

II. Almanca kısım

56 r	Komanca - almanca kelimeler
56 v	İtalyanca metinler

57 r	Komanca - almanca kelimeler
59 r	(yazı tecrübeleri. İtalyanca metin)
59 r	Bir meviza parçası
59 r	Komanca, lâtince kelimeler, yazı tecrübeleri. Muhtelif karmakarışk yazılar.)
59 v	Bilmece
60 r	

İbadette kullanılacak metinler

61 r	İtiraf-ı zünup
61 r (sh 11)	Mağfîret hakkında talim

Mevizeler için materyaller

61 v	Mukaddes yortularda
61 v (. 12)	g. Stephani gününde
61 v (. 22)	Sünnet düğününde
61 v (. 31)	Epiphaniae gününde
62 r (. 10)	Kilise papazlarına göre karışık mukaddes kitap vezizeleri ve notlara
62 v	Cüzamîların hikâyesi
62 v (. 25)	Başkaca mukaddes kitap sözleri ve saire
63 v	İnsanın ölüm günlerinde
63 v (. 27)	Vaterunser düası
63 v (. 33)	Ave Maria

Komanca'nın sarfına dair bir kaç şey

64 r	-lar; asru; -rak; kibi; -çi; -liç; -mak; istifham lâhikası.
64 v	-sis; kes; (-e) r; ir, ur ve şahıs mütemmimleri.
65 r	Angla (anlamak) fiilinin tasrifî
65 v	Lâtince-komanca kelimeler
65 v (I. sifas)	Evamir-i aşere
65 v (. .)	Yedi büyük günah
67 r de	

68 r ye kadar	(Yazı tecrübeleri-Boş sahifeler)
---------------	----------------------------------

68 v	komançada hususi savtı kıymeti olan harflerin listesi
------	---

İlahiler

69 r	Ave porta paradisi
72 v (sh 11)	Jesu, mostra redemptio
73 r (. 6)	Verbum caro factum est
73 v	Bir ilâhî parçası
74 r	Vexilla regis prodeunt
74 v	Das Nizaische Glaubensbekenntnis (Nizaea'da 325 de telif ve kabul edilmiş olan itikat ikrarı ki o zamandanberi kilise itikadının temeli sayılmaktadır.)

İlahiler :

75 r	Reminiscens beati sanguinis
76 r	A sabis artus cardine
76 v den	
78 r ye kadar	(yazı tecrübeleri-boş sahifeler)
78 v	(İtalyanca metin)
79 r	Verbum caro factum est ilâhisinin kelimeleri
79 v	(Boş sahife)
80 r	İsânın insan şekline girişi hakkında hutbe 80 v den 82 v ye kadar komanca - almanca kelimeler

Bu fihrist, eserlerin gerek lisan bakımından, gerekse diğer cihetlerden ne kadar ciddi bir tetkika muhtaç olduğunu açıkça göstermektedir.

Orhan Şaik Gökyay

Turgud Akkaş, *Kıvılcıklar*, Ankara, Ulus Basımevi, 1937, 146 sayfa, 100 kuruş.

Bu kitap umumiyet itibarıyla ikişer sahifelik nesirlerden ibaret olmakla beraber, bunlardan başına, bazan küçük hikâyelere de tesadüf ediliyor. Bazı mecmualarda makalelerine rastladığımız Turgud Akkaş'ın, bu yeni eserinin bir çok parçalarını severek okuya biliyoruz.

Bize göre bu parçalarda en kuvvetli

olan unsur fikirdir. Bu fikirler bizi, *hırs, ümid, dikkat, harabeler, dünya, medeniyet, düşünmek, hakikat, hayat*, aşk gibi mevzular üzerinde derin derin düşündürüyor. Kitapdaki bu muhtelif parçalarda bir olgunluk göze çarpıyor. Netekim bunların bir çoğu izah edilirken, tariha - bilhassa İskender ve Darâ'ya, bazı felsefi nazariyelere, edebî bilgilere ilâh... istinad edilmektedir. Servetî Fânun devrinin modası olan ve *süslü şiir* veya *mensur şiir* adı verilen bu tarz yazılar, son zamanlarda çok boz örnekler verirken, Turgut Akkaş'ın yazılarında kısım bir hususiyet görebiliyoruz.

Hiç tereddütsüz diyebiliriz ki *Kıvılcıklar* da muharririn hemen hemen bütün parçalarına sinen köyü bir bedbinlik vardır.

• Sona ermiyen bir dilek ovasında at süren çulğınların hemen hepsi umduğuna varamadan toprağa seriliyor. İçkileri sönen bu eihan içinde ne zamana kadar duracağız. Körpe kafalarda inansızlığın çimşekleri çakarken, güvensizliğin de olgun yüreklerde bir yılan gibi çöreklenmişinden, en geniş bilgilerin bazan bir lokma ekmeğe bile getirmediklerinden, saadet için yalnız bilmek kâfi gelmediğinden ve geçen günlerin geri dönmeyişinden • mütevellit şikâyetler buluyoruz.

• Cücmümüzün, aygımızın ermediği şahikaların üstünde, hayalimiz cirdi oynuyor. Realistler, dünyayı bir cennet yapmak imkânı varken, başımıza zından etmekte idiler. •

Fakat bununla beraber muharrir, hiçbir zaman bir hayal âlemine de dalalm demek istemiyor, yalnız güzelliklerin hakikatlara feda edilmemesidir.

Bazen ise onu • Öcümüzze çıkan engeller bizi kat'iyen yıldırılmamalıdır, fırsatların kaçması altında büyüyen bir fidan daha derinlere kök salar • deyecek kadar nikbin görmekteyiz.

Bahsetmiş olduğumuz mevzular ve millî nesirlerden başka *Bir gülüş, İnan yolcusu, Ak kız* gibi hikâyemsi yazılara da rastlıyoruz.

Ucunsiyet itibarıyla *Kıvılcıklar*'da A. Haşim'in, Cenab'ın, Yakub Kadri'nin tesirini, bilhassa bu son muharririn *Erenlerin başından* kitabının tesirini görüyoruz.

Hatta • Çirkân bir kadının süslenmesi gibi, gözümüzü yıldırın gerçekleri çiçeklerle bezemek istiyoruz • teşbihi, Namık Kemal'in roman hakkındaki buluşunun aynı gibidir. Yanılmıyorsam, muharririn Kemal'i okuduğunu söyleye biliriz.

Bize yeni şeyler dayurabilen ve bir gür ineciliği taşıyan *Kıvılcıklar*'ı okuyucularımıza tavsiye edebiliriz...